

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ
RAMAZAN GÜNLÜĞÜ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
NAZAN ATALAY**

İstanbul, 2014

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ
RAMAZAN GÜNLÜĞÜ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
NAZAN ATALAY

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. NUH ARSLANTAŞ

İstanbul, 2014

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi NAZAN ATALAY'ın HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ
RAMAZAN GÜNLÜĞÜ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 27.05.2014 tarih ve
2014/19-34 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans
Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...30/05/2014...

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

Öğretim Üyesi Adı Soyadı		İmzası
1.	Tez Danışmanı Doç. Dr. NUH ARSLANTAŞ	
2.	Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. OSMAN AYDINLI	
3.	Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. MUSTAFA MACİT KARAGÖZOĞLU	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Nazan Atalay
Numarası	: 575111003
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: İslam Tarihi
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Nuh ARSLANTAŞ
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans Tezi /Mayıs 2014
Anahtar Kelimeler	:Hz. Peygamber, Ramazan, Oruç, Sosyo-Kültürel, Siyasi, Savaş, Sefer, Seriyye, Teravih, Sahur

ÖZET

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ RAMAZAN GÜNLÜĞÜ

Ramazan ayı, Müslümanların kültüründe günahların affedildiği, Cennet kapılarının açılıp Cehennem kapılarının kapatıldığı bir ay olması münasebetiyle değerli bir aydır. Elinizdeki araştırmada Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında yaşanan dinî, sosyo-kültürel ve siyasî olaylar imkânlar ölçüsünde incelenmeye çalışılmıştır. Bu ayda Peygamber ve çevresindeki insanlar, dini konularda daha hassas ve cömert oluyor, sahur geç yapıp, iftarda acele edilmesi konusunda; teravihi kılıp, itikâfa çekilme hususunda teşviklerde bulunuyorlardı. Aynı zamanda Ramazan ayında mukabele okuma gelenekleşmiş, teravih namazı Peygamber'in vefatından sonra cemaatle kılınmaya başlanmıştı. Yine Ramazan ayında, dini hayat dışında toplumu etkileyecek bazı toplumsal olaylar yaşanmış ve başta Peygamber olmak üzere insanlar bu olayları güzel ise sevinçle, sıkıntılı ve üzücü ise sabırla aşmaya çalışmış, her zaman ve durumda Peygamber'i örnek almışlardır. Aynı şekilde, Medine'de kurulmuş olan İslam devletinin güçlenmesi yolunda adım atılırken Peygamber, diğer kabile ve ülkeler üzerine bazen seriyyeler göndermiş, bazen de bizzat katıldığı savaşlar düzenlemek durumunda kalmıştır. Bu sebeple, Ramazan ayında gerçekleşen tüm bu olaylar İslam'ın pasif, kendi halinde, Ramazan ayında sadece oruç tutup ibadet etmeyi tavsiye eden bir din olmayıp, her zaman ve her yerde kendini savunacak ve geliştirebilecek bir yapıda olduğunu göstermektedir.

GENERAL INFORMATION

First and Last Name : Nazan ATALAY

Student ID : 575111003

Department : History of Islam and Arts

Major Field : History of Islam

Thesis Advisor : Asist. Prof. Nuh ARSLANTAŞ

Type of Thesis and Its Date : Master of Arts/ May 2014

Key Words : Holy Prophet, Ramadan, Fasting, socio-cultural, political, war, Campaign military expedition War and Campaign military expedition War without prophet

ABSTRACT

DIARY RAMADAN AT TIME OF THE PROPHET MUHAMMED (s.a.v)

Ramadhan is very important because Muslim's sins are forgiven, doors of heaven are open and doors of hell are closed for muslims. In that study you can find political socio-cultural and religious events which done in Ramadhan during Holy prophet. In that month, Prophet and people in his surrounding were more generous and sensitive. They encouraged having meal before dawn (during Ramadan) very late, being hurry about the breaking of the Ramadan fast, performing the ritual prayers of the Ramadan and shutting oneself in a temple.

At the some time in Ramadan month retaliation was traditional event. The ritual prayers of the Ramadan was performed with people in mosque / in temple after death of Holy prophet. In that period, some social events were occurred but firstly prophet and the other people tried to overcome these events happily if they were good. They tried to overcome these events patiently if they were difficult (trouble). All of them took as the prophet's model everytime. Holy prophet tried to improve the Islam States in Medine and sent army without him against to other states and tribes. Of course he organized the war together. So, all of the these events in Ramadan show. that Islam isn't passive or it is religion advising only fasting, praying (worshipping). Islam has a structure that can improve and defend itself everywhere and everytime.

ÖNSÖZ

Allah'ın insanlığa gönderdiği son ve evrensel elçi olan Hz. Muhammed, insanlık için bir ışık, bir doğruluk rehberidir. O (a.s) örnek hayatı ve temiz yaşantısı ile Kur'an'ı Kerim'in adeta canlı bir timsali olmuştur. Onun bu yönünü, eşi Hz. Aişe “*onun ahlakı Kur'an idi*” (Müslim, Müsafirin, 139; Ebû Dâvûd, Salât, 316) diyerek tasdik etmiştir. O (a.s) Allah'ın emirlerini önce kendisi uygulamış, daha sonra da uygulanabilmesi için diğer insanlara örnek olmuş, hayatı gözler önüne serilmiştir.

Bu nedendir ki Kur'an'ı Kerim'de sıkça Peygamber (a.s)'ın örnek alınması ve ona itaat edilmesi emredilmektedir. Muhammed (a.s) hem bir birey olarak yaşantısına devam etmiş, hem de bir peygamber olarak vahiy almış ve bunun gereğini en güzel şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Bu sebeple hayatının her aşaması, insanlar açısından örnek alınması yönüyle oldukça değerlidir.

Peygamber (a.s)'ın hayatı yakından tanınıp öğrenilirken onun Ramazan hayatını özel olarak tanıyıp bilmek, bu ayda başta Peygamber (a.s) olmak üzere sahabenin de çeşitli olaylar ve durumlar karşısındaki tutum ve davranışlarını öğrenmek, Ramazan'ı Peygamber dönemindeki gibi geçirmek isteyenler açısından önemlidir. Böyle bir çalışma aynı zamanda Hz. Peygamber dönemindeki Ramazanla ilgili bilgilerin ana kaynaklardan doğru bir şekilde öğrenilmesine de yardımcı olacaktır.

Mevcut durumda “Hz. Peygamber döneminde Ramazan”ın nasıl yaşandığı ile ilgili halka yönelik bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte,¹ elinizdeki çalışmada daha kapsamlı ve o dönemin dini, sosyo-kültürel ve siyasal yönlerini de içeren farklı bir yaklaşım ortaya konmaya çalışılmıştır. Yazılan makale ve çeşitli eserlerde Hz. Peygamber'in bir günü, yani Ramazan günlüğü ağırlıklı olarak hadis kitaplarına bağlı kalınarak anlatılmış; ana kaynaklarımızdan olan siyer, meğazi ve diğer İslam tarihi kaynakları çoğu yönüyle ihmal edilmiştir. Bu çalışmada ise hadisler de dâhil, siyer, meğazi ve tarih kitaplarındaki bilgilerden hareketle daha kapsamlı olacağını düşündüğümüz, önceki formatlardan farklı bir yaklaşım ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız Giriş ve 3 bölümden oluşmaktadır.

---

¹ Daha geniş bilgi için bkz: Ali Çelik, *Peygamber'in Ramazan Günlüğü*, Beyan Yayınları: İstanbul 2004; Hilal - Abdullah Kara, *Asr-ı Saadette Ramazan*, Nesil Yayınları: İstanbul 2008; Sayit Koçer, *Efendimiz'in Ramazanı*, Işık Yayıncılık: İstanbul 2010.

Giriş bölümünde, çalışma hazırlanırken istifade edilen kaynaklardan ve araştırmalardan söz edilmiştir.

1. bölümde, Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayındaki dini hayat ele alınmıştır. Bu bağlamda Ramazan ve orucunun mahiyeti açıklandıktan sonra diğer din ve kültürlerde tutulan oruçlar, Peygamberlikten önceki oruç, orucun farz kılınışı, ru'yet-i hilal, sahur, iftar, teravih, itikâf gibi dini hayatla ilgili durumlar ele alınmıştır.

Tezin 2. bölümünde sosyo-kültürel hayat ele alınarak bu konu çerçevesinde de Ramazan ayında doğanlar, vefat edenler, evlenenler, Garânîk, İsra ve Miraç olayı gibi bazı toplumsal olay ve durumlardan söz edilmiştir.

3. bölümde ise Ramazan ayındaki siyasi hayat; bu ayda gidip gelen elçiler, gerçekleştirilen seriyye, savaş ve putların imhasına yönelik seferler dâhil ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmayı hazırlarken yardımlarını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Nuh Arslantaş'a ve Yüksek Lisans öğrencilik hayatımda verdiği maddi destekten ötürü Türkiye Bilimsel Araştırmalar Kurumu'na (TÜBİTAK) teşekkürü bir borç bilirim. Benzer şekilde şimdiye kadar maddi ve manevi destekleriyle her an yanımda olan aileme ve katkıda bulunan herkese teşekkürlerimi sunar, çalışmanın bu konuda yapılacak yeni araştırmalara yol gösterici ve yardımcı olmasını temenni ediyorum.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Nazan ATALAY

İstanbul, 2014

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

<u>GENEL BİLGİLER</u>	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
<u>ABSTRACT</u>	iii
<u>ÖNSÖZ</u>	iiii
<u>İÇİNDEKİLER</u>	vvii
<u>KISALTMALAR</u>	viii

GİRİŞ

Kaynaklar ve Araştırmalar

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ'NDE RAMAZANDA DİNİ HAYAT

<u>1. Ramazan</u>	10
<u>2. Oruç</u>	14
<u>a. Diğer Din ve Kültürlerde Oruç</u>	16
<u>b. Peygamberlikten Önce Oruç</u>	20
<u>c. Hz. Peygamber (sav)'in Tuttuğu Nafile Oruçlar</u>	21
<u>c.1. Şaban Orucu</u>	21
<u>c.2. Şevval Orucu</u>	22
<u>c. 3. Receb Orucu</u>	22
<u>c.4. Her Aydan 3 Gün Oruç Tutması</u>	22
<u>c.5. Pazartesi Perşembe Orucu</u>	23
<u>d. Orucun Farz Kılınışı</u>	24
<u>e. Orucun Fazileti</u>	26
<u>f. Orucu Bozan ve Bozmayan Durumlar</u>	29
<u>3. Hilalin Görülmesi</u>	32
<u>4. Sahur</u>	35
<u>5. İftar</u>	37
<u>6. Ramazan Geceleri</u>	40
<u>7. Ramazan Gecelerini İhya: Teravih Namazı</u>	42
<u>8. Mukabele</u>	45
<u>9. İtikâf</u>	46
<u>10. Kadir Gecesi</u>	49

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT

<u>1. Ramazan Ayında Doğanlar</u>	54
<u>2. Ramazan Ayında Vefat Edenler</u>	55
<u>3. Ramazan Ayında Yapılan Evlilikler</u>	56
<u>4. Hz. Peygamber'in Ramazan Ayındaki Tutum ve Davranışları</u>	58

5. <u>Ramazana Ayında Yaşanan Bazı Toplumsal Olaylar</u>	59
a. <u>Garânik Olayı</u>	59
b. <u>İsra ve Miraç Hadisesi</u>	62
c. <u>Muhacir- Ensar Kardeşliği</u>	63
d. <u>Okuma-Yazma Hususuna Önem Verilmesi</u>	64
e. <u>Asayiş Problemlerinin Azalması</u>	64
f. <u>Kıtlık ve Yağmur Duası</u>	64
g. <u>Yardımlaşma</u>	65
h. <u>Bayram</u>	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SİYASİ HAYAT

1. <u>Ramazanda Müslüman Olanlar ve Elçilik Faaliyetleri</u>	71
2. <u>Ramazana Ayında Düzenlenen Seriyeler</u>	76
a. <u>Hamza b. Abdulmuttalib'in el-İs Seriyesi</u>	76
b. <u>Esmâ bint Mervân Seriyesi</u>	77
c. <u>Zeyd b. Hârise'nin Beni Fezâre Seriyesi</u>	78
d. <u>Abdullah b. Revâha'nın Hayber Seriyesi</u>	79
e. <u>Yahudi Ebû Rafi'in Öldürülmesi</u>	80
f. <u>Galib b. Abdullah el-Leysi'nin Meyfa Seriyesi</u>	81
g. <u>Batn-ı İdâm Seriyesi</u>	81
h. <u>Hişam b. Âs'ın Yelemem Seriyesi</u>	82
i. <u>Halid b. Said b. Âs'ın Urene Seriyesi</u>	82
j. <u>Hz. Ali'nin Yemen Seriyesi</u>	83
3. <u>Ramazana Ayında Mevdana Gelen Savaşlar</u>	83
a. <u>Bedir Savaşı</u>	83
b. <u>Müreysi' (Beni Müstalik) Gazvesi</u>	86
c. <u>Mekke'nin Fethi</u>	87
d. <u>Tebük Seferi</u>	89
4. <u>Putların İmhasına Yönelik Seferler</u>	91
a. <u>Kâbe'deki ve Mekkelilerin Evlerindeki Putların İmhası</u>	91
b. <u>Uzza Putunun İmhası</u>	91
c. <u>Menat Putunun İmhası</u>	92
d. <u>Süva' Putunun İmhası</u>	92
e. <u>Lat'ın İmhası</u>	93
f. <u>Zü'l halâsa Putunun İmhası</u>	93

<u>SONUÇ</u>	95
---------------------------	----

<u>EK: RAMAZANA AYI KRONOLOJİSİ</u>	97
<u>MEKKE DÖNEMİ</u>	97
<u>MEDİNE DÖNEMİ</u>	97

<u>BİBLİYOGRAFYA</u>	100
-----------------------------------	-----

KISALTMALAR

<i>a.s</i>	:	aleyhi's-selam
<i>b.</i>	:	İbn, bin
<i>bibl.</i>	:	bibliyografya
<i>bkz</i>	:	bakınız
<i>cc</i>	:	celle celaluhu
<i>çev.</i>	:	çeviren
<i>DİA</i>	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<i>ed.</i>	:	editör
<i>h.</i>	:	hicri
<i>haz.</i>	:	hazırlayan
<i>Hz.</i>	:	Hazreti
<i>İ.A.</i>	:	MEB İslam Ansiklopedisi
<i>İFAV Yay.</i>	:	İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınevi
<i>İSAM</i>	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
<i>M. Ü.</i>	:	Marmara Üniversitesi
<i>Mtb.</i>	:	Matbaası
<i>Nşr.</i>	:	Neşreden, neşriyat
<i>ö.</i>	:	Ölümü
<i>ra</i>	:	radıyallahu anh
<i>s.</i>	:	Sayfa
<i>S</i>	:	Sayı
<i>Sav</i>	:	Sallallahu aleyhi ve sellem
<i>thk</i>	:	Tahkik
<i>tsh</i>	:	Tashih

t.y : tarih yok
v.d : ve diğerleri
yay. : yayıncılık, yayın yeri

GİRİŞ

Müslümanların din ve kültür dünyalarında özel bir yeri olan; dua, şükür, sabır, namaz ve oruç gibi her türlü ibadeti barındıran, halk arasında da 11 ayın sultanı olarak isimlendirilen Ramazan ayı, Kur'an-ı Kerim'de özel olarak methedilen ve fazileti büyük kabul edilen çok mübarek bir aydır. Ramazan ayının İslam kültüründeki bu önemi, Kur'an-ı Kerim'den neşet etmiştir. Kur'an'da bu ayın önemi şu ayet ile vurgulanmaktadır: *“Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden Ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o ayda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir.”*¹

Ramazan, Müslümanlar nezdinde Allah'ın eşsiz lütuflarının dünya semasına sağanak sağanak yağdığı şefkat ve merhamet mevsimi kabul edilir. İnsana aczini hatırlatarak yaratana kul olmanın lezzetini tattıran bir rahmet sofrası ve yardımlaşma ayı kabul edilir. Müslümanları gaflet ve günah kirinden arındıran bu ay, her yıl inanan kimselere ayrı ayrı yeniden can verircesine manevi ruh üfleyen yeniden dirilişin bir adıdır. Ramazan, gelişi ile dünyayı değiştirip gül bahçesine dönüştüren, cennetin kapılarını açtırıp, cehennem kapılarını kapattıran, şeytanları zincire vurduran mübarek bir aydır.²

Hadislerde bu şekilde tarif edilen bu ayı en güzel şekilde yaşayıp ihya etmek için Müslümanlara örnek olarak sunulan Hz. Muhammed'in hayatını öğrenmek ve o doğrultuda yaşamak Müslümanlar tarafından bir hayat gayesi kabul edilmiştir.

Elinizdeki çalışma da Müslümanların bu gayesine hitap edecek tarzda ve Peygamber (a.s) ile arkadaşlarının Ramazan ayında yaşamış oldukları çeşitli dini, sosyo-kültürel ve siyasi olaylar karşısındaki tutumlarını ana kaynaklar ışığında doğru ve derli toplu bir şekilde sunma amacı taşımaktadır.

---

¹ Bakara 2/185.

² Mâlik b. Enes, Sıyâm, 22; Dârimî, Savm, 53; Buhârî, Savm, 5.

Tez konusu çalışılırken, yöntem olarak öncelikle literatür taraması yapılmış, konu ile ilgili bazı ansiklopedi maddeleri okunarak değişik kaynak ve araştırmalara ulaşılmaya çalışılmış ve ardından da bunlar incelenmiştir.

Konumuza temel teşkil eden kaynak ve araştırmalar, başta Türkçe ve Arapça olmak üzere değişik pek çok eserden oluşmaktadır. Bunların yanında İngilizce bazı eserlerden de istifade edilmiştir. Söz konusu eserler okunarak Hz. Peygamber dönemi Ramazan'ında meydana gelen olaylar tespit edilerek tez konusu bağlamında bir düzen içinde incelenmiştir. Bunun yanında konu ile ilgili yeterli bilginin bulunamaması, Ramazan ile bağlantılı olarak oruç konusunun, Hz. Peygamber'in tuttuğu nafîle oruçların ve Ramazan orucunun farz kılınışından önceki Ramazanlarda meydana gelen sosyo-kültürel olayların dâhi incelenmesine sebep olmuştur.

Araştırma konusu “Hz. Peygamber Dönemi Ramazan Günlüğü” olarak belirlenmiştir. Tez konusunu Hulefa-yi Raşidin dönemini de kapsayacak tarzda daha geniş bir şekilde inceleme imkânı olmasına rağmen, vaktin sınırlı oluşu ve bilgilerin kaynaklarda dağınık bir şekilde bulunmasından dolayı konu sadece Hz. Peygamber Dönemi ile sınırlı tutulmuştur. Ancak konu, doktora veya başka akademik çalışmalarda daha da genişletilerek incelenme imkânına sahiptir.

Yukarıda bahsedilen amaçlar ışığında hazırlanan elinizdeki çalışmada, araştırmaya temel teşkil eden kaynak ve araştırmalar hakkında biraz bilgi verdikten sonra, Hz. Peygamber döneminde Ramazanın nasıl yaşandığı, o dönemlerin öne çıkan dini, sosyo-kültürel ve siyasi olayları, farklı yönleri ile başlıklar altında anlatılmaya çalışılacaktır.

Kaynaklar ve Araştırmalar

Hz. Peygamber döneminde Ramazan, konusunu ele alan bu çalışmamız açısından başta Kur'an olmak üzere diğer kutsal kitaplar (Tevrat ve İncil), tefsir, hadis, siyer-meğazi, tabakat, tarih ve fıkıh eserleri olmak üzere, değişik pek çok kaynak, araştırma ve sözlükten istifade edilmiştir. Ancak söz konusu bu geniş literatürde araştırma konumuz olan Ramazan ayında meydana gelen bütün olay ve durumlar, derli

toplu bir şekilde sunulmamıştır. Bu sebeple araştırmadaki sunum, kurgu ve olay örgüsü, tarafımızdan düşünülmüştür.

Tezi hazırlarken en çok istifade edilen kaynakların başında Hz. Peygamber'in hayatına dair değişik pek çok hususa değinen Kur'an-ı Kerim gelir. Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında başta Ramazan ayının fazileti ve orucun farzıyeti olmak üzere, sahur ve iftar, kadir gecesi, Ramazan gecelerinde eşlere tanınan ruhsatlar ve Ramazan ayında oruç tutmama ruhsatına sahip olanlar gibi değişik pek çok mesele, Kur'an'ın değişik ayetlerine konu olmuştur. Bunun dışında Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında meydana gelen bazı savaş ve seriyyelerle ilgili ayetler de olduğu için, hem bizatihi bu ayetler hem de bu ayetlerin nüzul sebepleri, kapsam, bağlam ve anlamları ile ihtilafları için tefsir kitaplarına müracaat edilmiştir. Öte yandan diğer din ve kültürlerdeki orucun ve oruç uygulamalarının nasıl olduğunu anlayabilmek ve İslam dinindeki oruç uygulamalarıyla karşılaştırabilmek amacıyla Tevrat ve İncil gibi kadim kutsal kitaplara da başvurulmuştur.

Araştırmada tefsir kitaplarından İslam tarihine derin vukûfu sebebiyle tarihçiliğini daha ön planda düşündüğümüz Taberî'nin (ö. 310/922) *Câmiu'l-Beyân*'i³, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîru'l-Kur'ân'il Azîm*'i⁴ başta olmak üzere Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'i⁵, Fahreddin Râzî'nin (ö. 606/1209) *Mefâtihu'l-Gayb*'i⁶, Kurtubî'nin (ö. 671/1230) *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*'i⁷, Elmalılı'nın (ö. 1361/1942) *Hak Dini Kur'an Dili*⁸, Seyyid Kutup'un (ö. 1386/1966) *Fî Zilâl'il Kur'an*'i⁹ ve Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*¹⁰ adlı eserlerine müracaat edilmiştir. Bu arada tezde kullanılan siyer ve meğazi eserlerinde de konumuzla ilgili olan ayetler ile bunların izahlarıyla ilgili bilgilere de yeri geldikçe değinilmiştir.

³ Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, I-XXIV, thk: Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî, Dârü'l-Hicr: Kahire 2001.

⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk: Samî b. Muhammed es-Selâme, I- VIII, Dârü't- Tayyibe: Riyaz 1997.

⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzil*, thk: Adil Ahmed Abdu'l- Mevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü'l-Ubeykan: Riyaz 1998.

⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, I-VIII, Matbaatü'l-Âmire: Tahran, (t.y).

⁷ Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XXIV, thk: Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî, Müessesetü'r-Risale: Beyrut 2006.

⁸ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Azim Yayıncılık: İstanbul 1982.

⁹ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, I-XVIII, çev: Emin Saraç, İsmail Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Araştırma Yayınları: İstanbul 1992.

¹⁰ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, İstanbul 1988.

Tezimiz için vazgeçilmez bir diğer literatür de hadis kitaplarıdır. Ramazan ayının fazileti, sahur, oruç, iftar, Kadir gecesi, dualar, teravîh, itikâf ve benzeri, Ramazan'a özel ibadet ve durumlar ele alınırken bu literatürden çok fazla istifade edilmiştir. Hadis kaynaklarında Ramazan ayı ile ilgili rivayetler çeşitli kitap ve bab başlıkları altında zikredilmiştir. Araştırmada istifade edilen hadis eserleri arasında Abdürrezzak'ın (ö. 211/826) *el-Musannef*'i¹¹, Buhari¹² (ö. 256/870) ve Müslim'in¹³ (ö. 261/875) *Sahih*'leri başta olmak üzere, Kütüb-ü Tis'a külliyyatını oluşturan diğer temel hadis eserlerinden de faydalanılmıştır. Hz. Peygamber'in nübüvvetini mucizeleriyle ispat etmeyi amaçlayan Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-Nübüvve*¹⁴ isimli eserinden büyük ölçüde faydalandığımızı da zikretmek istiyoruz. Bâblar halinde düzenlenmiş bu eserin, Kütüb-ü Sitte'den başka İbn İshâk'ın (ö. 151/767) *es-Sîre*¹⁵ ile Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *el-Meğâzi*'sinden¹⁶ önemli ölçüde faydalanması, söz konusu eseri daha da değerli kılmaktadır. Bunların dışında Nevevi'den (ö. 676/1277), Buhari şarihi Aynî (ö. 855/1451) ile *Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercümesi*¹⁷ mütercim/yazar Ahmed Naim ile Kamil Miras'ın eserinden de istifade ettiğimizi belirtmek isteriz.

Tezimize temel teşkil eden ve tezimizi benzer konulardan ayıran temel müracaat kaynakları arasında, Hz. Peygamber'in hayatından bahseden siyer ve meğazi eserlerini özellikle belirtmemiz gerekiyor. Bu eserlerin başında, meğaziye bir araya toplayan ve bu alanda günümüze ulaşan ilk kaynak olma özelliğini taşıyan İbn İshâk'ın (ö. 151/768) asıl adı *Kitabü'l-Mübtede ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzi* veya *Kitabü'l-Meğâzi* olan ancak *Siretü İbn İshâk*¹⁸ şeklinde şöhret bulmuş eseri gelmektedir. İbn İshâk'ın kitabını esas alan ve bu eserin günümüze intikal etmeyen kısımlarını da ihtiva eden, ayrıca söz konusu eserdeki rivayetleri yeniden tertip ederek bazı ilavelerde bulunması bakımından önem taşıyan İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *Sîret*'i yani *es-Sîretü'n-Nebeviyye*¹⁹ isimli eserinde de konumuzla ilgili geniş malzeme bulunmaktadır. Hz.

¹¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I-XII, thk: Hubeyb er-Rahman el-A'zami, el-Mektebetü'l-İslamiyye: Beyrut 1972.

¹² Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk: Muhibbuddin el-Hatib, Muhammed Fuad Abdülbaki, Matbaatü's-Selefiyye: Kahire 1400.

¹³ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dârü'l-İhya: Kahire 1955.

¹⁴ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifeti Ahvâl-i Sâhibi's-Şerîa*, I-VII, thk: Abdulmu'tî Kal'acı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 1988.

¹⁵ İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-II, thk: Ahmed Ferîd el-Mezîdi, Beyrut 2004.

¹⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, I-II, thk: Abdülazîz b. Süleyman b. Nâsır es-Sülemî, Mektebetü'l-Melik: Medine 2004.

¹⁷ Ahmet Naim- Kamil Miras, *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi*, I-XII, Ankara 1984.

¹⁸ İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-II, thk: Ahmed Ferid el-Mezidi, Beyrut 2004.

¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, thk: Mustafa es-Sakka vd. , baskı y.y, (t.y).

Peygamber'in hayatına dair sağlam ve güvenilir siyer kitaplarından biri olarak kabul edilen bu esere Süheylî'nin (ö. 581/1185) yaptığı *er-Ravzü'l-Ünüf*²⁰ adlı şerhten de istifade edilmiştir.

Araştırmamızın 3. bölümünde ele aldığımız, Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında meydana gelen bazı savaş ve seriyyeler hakkında bilgi verirken Vâkıdî'nin (ö. 207/823), tamamı Hz. Peygamber'in savaşlarını konu edinen, bilgi ve rivayet bakımından zenginliği ve çeşitliliğiyle diğer erken dönem eserlerden ayrılan *Kitâbü'l-Meğâzî*²¹ isimli meşhur eserinden istifade edilmiştir. *Kitâbü'l-Meğâzî* üzerine sonraki dönemlerde birçok telif yapılmıştır. Bunların başında Vâkıdî'nin talebesi ve kâatibi olup muhaddis, hafız, kâri ve tarihçi kimliğiyle meşhur İbn Sa'd'ın (ö. 230/844) *Kitâbü'l-Tabakâti'l-Kübrâ*²² isimli eseri gelmektedir. Tabakât türü eserlerin başında yer alan bu kaynakta sahabe biyografisinin yanında, Hz. Peygamber'in sireti ve savaşlarına da yer verilmektedir.

İbn Sa'd gibi muhaddis, tarihçi ve nesep bilginlerinden ders alan ve yararlanan, tarihin çeşitli alanlarında yazılmış kitaplarda kullanılan metotları birleştirerek tenkide ve bilgi seçimine dikkat gösteren meşhur tarihçi Belâzurî'nin (ö. 279/893) de genel olarak güvenilir kabul edilen ve zamanımıza intikal eden iki eserinden biri olan *Ensâbü'l-Eşraf*²³ tezimizin temel müracaat kaynaklarından biri olmuştur. Özellikle Ramazan ayında meydana gelen savaş, seriye, elçilerin gönderilmesi gibi siyasi olayların tespit ve incelenmesinde işimizi kolaylaştıran eser, aynı zamanda orucun farz kılınışından önceki oruç uygulamaları, sosyal hayatı ilgilendiren durumların tespiti konusunda da bizlere yol gösterici olmuştur.

Konumuzla ilgili, buraya kadar zikrettiğimiz müelliflerin rivayetlerinin birçoğunu içine alan genel İslam Tarihi eserleri de araştırmanın önemli müracaat kaynakları olma özelliği taşımaktadırlar. Özellikle Hz. Adem'in yaratılışından başlayıp müellifin eserini yazdığı döneme kadar meydana gelen olayları, yıllara veya halifelere göre kronolojik bir şekilde zikreden tarih eserleri arasında Taberî'nin (ö. 310/922)

²⁰ Süheylî, *er-Ravzü'l-Ünüf*, I-VII, Kahire 1967.

²¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, I-II, thk: Abdülaziz b. Süleyman b. Nâsır es-Sülemî, Mektebetü'l-Melik: Medine 2004.

²² İbn Sa'd, *Tabakât el-Kübrâ*, I-XI, thk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncı: Kahire 2001.

²³ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I-XIII, thk: Muhammed Hamidullah, Riyaz Zerkali, Süheyl Zekai, Dâru'l-Fikr: Beyrut 1996.

*Târihu'l-Rüsûl ve'l-Mülûk*²⁴, İbn'ül-Esîr'in (ö. 630/1232) *el-Kâmil fi't-Târih*²⁵ ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*²⁶ isimli eserleri bunların başında gelmektedir. Bu eserler arasında İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'si; müellifin bu eserinde kendinden önceki siyer ve meğazi eserlerinin yanında hadis külliyyatını da kullanmış olması, bu tür kaynaklardaki mezkûr olaylar arasında irtibat kurabilmesi ve rivayetleri sıhhatleri açısından değerlendirebilmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Şimdiye kadar bahsettiğimiz temel kaynaklardan başka, Ramazan ayındaki oruç, teravîh ve dini konulardaki diğer uygulamalar ile sosyal ve siyasal olayların tespiti konusunda özellikle kronolojik sıralamadan dolayı işimizi kolaylaştıran ve Ramazan ayında meydana gelen olayların rahatça incelenmesine yardımcı olan eserler de kullanılmıştır. Bunlardan İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *Cevâmiu's-Sîre*'si²⁷; İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) *el-İstiâb fi Mârifeti'l-Ashâb*'i²⁸, İbn Seyyidinnâs'ın (ö. 734/1334) *Uyûnü'l-Eser*'i²⁹, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târihu'l-İslâm*'i³⁰, Makrizî'nin (ö. 845/1442) *İmtâu'l-Esmâ*'sı³¹, Kastalâni'nin (ö. 923/1517) *el-Mevâhibü'l-Ledünniye*'si³², Şâmî'nin (ö. 942/1536) *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*'i³³, Diyarbekrî'nin (ö. 995/1582) *Târihu'l-Hâmis*'i³⁴, Halîfe b. Hayyât'ın (ö. 240/854) *Târih*'i³⁵ gibi hacimli muahhar değişik kaynaklardan da önemli ölçüde faydalanılmıştır.

Tezde yer alan ve fikhî hükümler de barındıran özellikle oruç, sadaka, kefaret ve benzeri değişik konulara açıklık getirebilmek için tezimizde bazı fıkıh kitaplarına da müracaat edilmiştir. Meydânî'nin (ö. 518/1124) *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*'i³⁶, Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) *Kitâbu'l-Âşar*'i³⁷, Merginâni'nin *el-Hidâye Şerhi Bidâyeti'l-*

²⁴ Taberî, *Târihu'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*, I-XI, thk: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dârü'l-Maarif: Mısır 1968.

²⁵ İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk: Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdi, I-XI, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1987.

²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, I-XXI, Dârü'l- Hicr: 1999.

²⁷ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, Mısır Matbaası: (t.y).

²⁸ İbn Abdilberr, *el-İstiâb fi Marifeti'l-Ashâb*, thk: Adil Mürşid, Dârü'l-Âlem: Ürdün 2002.

²⁹ İbn Seyyid, *Uyûnü'l-Eser fi Fünuni'l-Meğâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, thk: Muhammed el-İd el-Hadravi; Muhyiddin Mestu; Mektebetü'd-Dâru'l Tûras: Medine (t.y).

³⁰ Zehebî, *Târihu'l-İslâmve Vefeyâtu'l-Meşahir ve'l-A'lam*, 1-53, thk: Ömer Abdüsselam Tedmur, Dârü'l-Kitab el-Arabi: Beyrut 1990.

³¹ Makrizî, *İmtâu'l-Esmâ*, I-XV, thk: Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1999.

³² Kastalâni, *Mevâhibü'l-Ledünniye*, I-III, thk: Me'mun b. Muhyiddin el-Cenân, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1996.

³³ Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sireti Hayri'l-İbâd*, I-XII, thk: Mustafa Abdulvâhid, Kahire 1997.

³⁴ Diyarbekrî, *Târihu'l-Hamis*, I-II, Müessesetü Şa'bân: Beyrut (t.y).

³⁵ Halife b. Hayyât, *Târih*, thk: Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Dârü't-Tayyibe: Riyaz 1985.

³⁶ Meydânî, *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitâb*, I-IV, Mektebetü'l-İlmiyye: Beyrut (t.y).

³⁷ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Âşar*, tsh: Ebû'l-Vefa, İhyaü'l- Maarifi'n-Nu'maniyye: Kahire 1936.

Mübtedi'si³⁸, İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *er-Risâle*'si³⁹, Ebû Hanîfe'nin (ö.150/767) *el-İhtiyar*'ı⁴⁰ ve Ömer Nasûhi Bilmen'in (ö. 1389/1971) *Büyük İslam İlmihali*⁴¹ gibi kitaplar da tezde yararlanılan fıkıh eserleri arasında zikredilebilir.

Yine tezde Ramazan, oruç, teravîh ve benzeri teknik kavramların anlamları üzerinde durulmuş, bu ve buna benzer kavramlar çeşitli sözlükler ve dil kitaplarından hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Tezimizde bu anlamda kullandığımız eserlerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: Fîruzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Kâmûsu'l-Mühî*⁴², İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab*⁴³, Râgıb el-İsfehânî'nin (ö. 502/1108) *el-Müfredât fî Garîbu'l-Kur'an*⁴⁴, Seyyîd Şerîf Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *Kitâbu't-Ta'rifât*⁴⁵ ve İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Mu'cem Mekâyısı'l-Luga*'sı⁴⁶.

Tezi hazırlarken yukarıda bahsi geçen kaynaklar dışında değişik kıymetli araştırmalardan da istifade edilmiştir. Konumuzla ilgili Türkçe araştırmaların başında çağdaş siyer araştırmacılarından müdekkik âlim merhum Muhammed Hamidullah'ın (ö. 1423/2002) gazve ve seriyyeler dâhil Hz. Peygamber dönemini ele alan eserleri gelmektedir. Türkçe'ye tercüme edilen bu araştırmalarında Hz. Peygamber'in hayatındaki olayların siyasi, askeri, hukuki, dini ve sosyo-ekonomik pek çok yönünü ortaya koyan müellifin başta *İslam Peygamber'i*⁴⁷, *Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları*⁴⁸, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*⁴⁹ ve *Vesâikü's-Siyasiye*⁵⁰ gibi pek çok eseri Ramazan ayında yaşanan sosyal ve siyasi olayların tespiti açısından en çok kullanılan araştırmalar arasında zikredilebilir. Elşad Mahmudov'un doktora tezi olarak *Hz.*

³⁸ Merginâni, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedi*, I-IV, thk: Muhammed Muhammed Tâmir, Hafiz Âşur Hâfiz, Dârü's-Selam: Kahire 2000.

³⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, I-III, çev: Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan, TDV Yayınları: Ankara 1996.

⁴⁰ Ebû Hanîfe, *el-İhtiyar*, çev: Celal Yeniçeri, Şamil Yayınları: İstanbul 1978.

⁴¹ Ömer Nasûhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Yayınevi: İstanbul (t.y).

⁴² Fîruzâbâdî, *Kâmûsu'l- Mühî*, Kahire 1971-1973, III, Türkçe tercümesi: Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyanusu'l-Basit fî Tercemeti'l- Kamusi'l- Muhî*, Cemal Efendi Matbaası: İstanbul 1305.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, thk: Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasibullah, Hâşim Muhammed eş-Şazili, Dârü'l-Maarif: Kahire (t.y).

⁴⁴ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbu'l-Kur'an*, Beyrut (t.y).

⁴⁵ Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Dârü'l-Fikr: Beyrut 1998.

⁴⁶ İbn Fâris, *Mu'cem Mekâyısı'l-Luga*, I-VI, Dârü'l-Cil: Beyrut (t.y).

⁴⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I-II, çev: Salih Tuğ, Ankara 2003.

⁴⁸ Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları*, çev: Nazire Erinç Yurter, İnkılab Yayınları: h. 1400.

⁴⁹ Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev: Salih Tuğ, M.Ü. İFAV Yayınları: İstanbul 1993.

⁵⁰ Hamidullah, *el-Vesâikü's- Siyâsiyye*, Dârü'l-Nefais: Beyrut 1985.

*Peygamber'in Savaşları*⁵¹ adıyla hazırladığı çalışma da gözden kaçan bazı sosyal ve siyasi olayların tespiti konusunda bizlere yardımcı olmuş ve tezimizde başvurulan önemli araştırmalar arasında bulunmuştur. Bunun dışında, özellikle oruç kavramı ve orucun tarihi konusunda istifade edilen araştırmalardan biri de Esra Gözeler'in *Sami Dini Geleneğinde Salat, Savm ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelemesi*⁵² adlı yüksek lisans tezi olmuştur.

Konumuzla ilgili olarak değerli ilim adamları Mustafa Asım Köksal⁵³ (ö. 1419/1998), İbrahim Sarıçam⁵⁴, Zuhuri Danışman⁵⁵, Münir Muhammed Gadban⁵⁶, Hilal Kara ve Abdullah Kara,⁵⁷ Ali Çelik⁵⁸ gibi çağdaş İslam tarihçileri ve araştırmacıların eserlerinden de büyük ölçüde istifade edildiği belirtilmelidir. Özellikle merhum Mustafa Asım Köksal'ın *İslam Tarihi* eseri, konumuzla ilgili klasik kaynaklardaki bilgilerin derlenmesi açısından -tabiri caizse- bir araştırmadan ziyade kaynak eser olma niteliği de taşımaktadır.

Ramazan ayı ve orucun diğer din ve kültürlerdeki yeri araştırılırken ise Kur'an-ı Kerim ve diğer kutsal kitaplar dışında, bazı güncel dinler tarihi araştırmaları da bizlere kaynaklık etmiştir. Ali Erbaş'ın *Hristiyan Ayinleri*⁵⁹, Osman Cilacı'nın *İlahi Dinlerde Oruç*⁶⁰, Günay Tümer ile Abdurrahman Küçük'ün müşterek çalışmaları *Dinler Tarihi*⁶¹ adlı eserleri bunlar arasında zikredilebilir.

Son olarak, bir kısmı yukarıda adı geçen müellifler tarafından yazılan İslam Ansiklopedisi ve Diyanet İslam Ansiklopedisi gibi ansiklopedilerdeki ilgili madde başlıklarından da yeri geldikçe istifade ettiğimiz belirtilmelidir. Bunun dışında

---

⁵¹ ElşadMahmudov,*Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, (Doktora tezi), İSAM Yayınları: İstanbul2010.

⁵² Esra Gözeler, *Sami Dini Geleneğinde Salât, Savm ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelemesi* (Yüksek Lisans Tezi), Tez Danışmanı: Mehmet Paçacı, Ankara 2005.

⁵³ M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, I-XVIII, Şamil Yayıncılık: İstanbul 1987.

⁵⁴ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları: Ankara 2007.

⁵⁵ Zuhuri Danışman, *Büyük İslam Tarihi(Asr-ı Saadet)- Hz. Muhammed'in Hayatı*, Bahar Matbaası: İstanbul 1967.

⁵⁶ Münir Muhammed Gadbân, *Fıkhu's-Sire(Rasulullah'ın Hayatı ve Daveti)*, çev:Mehmet Aydemir, Ravza Yayıncılık: İstanbul 2012.

⁵⁷ Hilal- Abdullah Kara, *Asr-ı Saadette Ramazan*, Nesil Yayınları: İstanbul 2008.

⁵⁸ Ali Çelik, *Peygamber'in Ramazan Günlüğü*, Beyan Yayınları: İstanbul 2004.

⁵⁹ Ali Erbaş, *Hristiyan Ayinleri*, Nun Yayıncılık: İstanbul 1998.

⁶⁰ Osman Cilacı, *İlahi Dinlerde Oruç*, Hac ve Kurban, İzmir 1980.

⁶¹ Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayıncılık: Ankara 1988.

Mecelletü'l-Ezher gibi yabancı dergilerdeki makaleler de konumuzla alakalı bazı bilgilere ulaşma açısından faydalı olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ'NDE RAMAZAN'DA DİNİ HAYAT

Hiz. Peygamber dönemi Ramazan günlüğü deyince akla ilk gelen, Müslümanların hayatına damgasını vurmuş olan dini hayattır. Bu sebeple Hiz. Peygamber ve sahabîlerin Ramazan ayındaki tutum ve davranışları, ibadetleri ve ibadet niteliğindeki uygulamaları ele alınıp incelenmesi öncelikli konulardan biridir. Zaten Ramazan ayının İslam kültüründeki en belirgin yönü, bu ayda ibadet yoğunluğunun artmasıdır. Ayın en ayırt edici özellikleri; oruç başta olmak üzere ramazanın girişini tespit amaçlı hilalin görülmesi, gecelerinde kılınan teravih namazı, son günlerinde girilen itikâf, özellikle son on gününde aranan Kadir gecesi, sadaka gibi Hiz. Peygamber'in özen gösterdiği vakit ve durumlardır.

Bu sebeple, bu bölümde yukarıda bahsi geçen hususların Hiz. Peygamber dönemindeki durumu, sahabenin bu hususlardaki uygulamaları gibi konulardan bahsedilecektir. Ancak, öncelikle "ramazan" kelimesinin anlamı ve ramazan ayının fazileti söz konusu edilecek, daha sonra bu durumlar da ayrıntılı olarak anlatılmaya çalışılacaktır.

1. Ramazan

Ramazan ayı, hicri takvimin 9. ayıdır. Kur'an'ı Kerim'de adı geçen tek ay isimidir. Kelime olarak "رمضان" (ra-ma-da) kökünden gelmektedir. Ramazan kelimesinin anlamı hususunda âlimlerin çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Mücahid bu ismin Allah'ın isimlerinden biri olduğunu söyleyerek Ramazan ayının "şehrullah", yani "Allah'ın ayı" manasına geldiğini belirtmiştir. Halil b. Ahmet'ten nakledildiğine göre, ramazan kelimesi ilkbahardan önce gelip, yeryüzünü tozlardan temizleyen yağmur manasına gelen "الرمضاء" (er-ram-dâ-u) kelimesinden türemiştir. Buna göre Ramazan kelimesinin anlamı "yağmurun yeryüzünü temizlemesi" gibi, Ramazan ayı da "Müslümanların kalplerini temizler" olmaktadır. Diğer bir yaklaşıma göre ise bu kelime, güneşin kızgınlığının fazlalığından dolayı, taşın kızması anlamında "الرمض" (er-ram-du)

kelimesinden türemiştir. Böylece bu ay, insanların bu aydaki açlık ve susuzluk hararetinden dolayı veya bu ayın sıkıntısından insanların dayanamayıp, hararetlerinden dolayı Ramazan ismini almıştır. Bir başka görüşe göre Ramazan orucu, günahları yaktığı için bu ismi almıştır.⁶² Ezheri'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu isim, Arapların oku, incelik keskinleşmesi için iki taşın arasında sürttükleri zaman kullanmış oldukları “Ramadat en-naslu ermadahu ramdan” (النصل ارمضه رمضارمضت) ibaresinden alınmıştır. Böylece insanlar bu ayda, intikam almak için silahlarını kızdırır ve güneşin altına atarlardı.⁶³

Görüldüğü gibi kaynaklarda bu aya “Ramazan” adının niçin verildiği hakkında farklı açıklamalar yer almaktadır. En fazla kabul gören yoruma göre bu ay, rastladığı mevsim gereği çok sıcak ve yakıcı bir özelliğe sahip olduğu için bu adla anılmıştır. Kameri takvimde yer alan “cumada” ve “rebi” gibi ay adlarının da belirli mevsimlerde sabit olmayıp farklı mevsimleri dolaşmalarından dolayı bu izahı benimseyen bilginler, Arapların kameri ayların eski adlarını değiştirirken her aya, tesadüf ettiği zamanın özelliğine göre isim verdiklerini, Ramazan ismi konulurken de şiddetli sıcaklığın hüküm sürdüğü bir mevsime denk geldiğini belirtirler. Bazı kaynaklarda Arapların bu isimleri tespit ederken soğuk ve sıcaklığın aylara göre yer değiştirdiğini bilmedikleri de kaydedilmektedir.⁶⁴

Peygamber (a.s) da bir gün ashabına ramazana niçin ramazan denildiğini sormuş, arkasından da o ayda Allah'ın, kişinin günahlarını yakmasından dolayı bu ismi aldığı ifade etmiştir.⁶⁵

Ramazan orucuna sahip olduğu şerefi kazandıran, insanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirilen Kur'an'ın bu ayda indirilmiş

⁶²Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, I-XXIV, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dârü'l-Hicr: Kahire 2001, III, 187; Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzil*, thk: Adil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvîz, Mektebetü'l-Ubeykan: Riyad 1418/ 1998, I, 381; Ayni, *Umdetü'l-Kari Şerhu Sahih-i Buhârî*, I-XXV, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 2001, I, 378-379.

⁶³Fahreddin Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, I-VIII, Matbaatü'l-Âmire: Tahran, (t.y), III, 84; Ayni, I, 379; M. Plessner, “Ramazan”, *İA* (İslam Ansiklopedisi), MEB Yayınları: İstanbul 1960, IX, 611; Seyyid Rızku't-Tavil, “Ramazan”, *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire 53 (1981), S. IX, 1681-1685.

⁶⁴Taberî, *Câmiu'l Beyân*, III, 187; Mes'ûdî, *Mürüçü'z-Zeheb Meâdinü'l-Cevher*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mısır 1384-1385/ 1964-1965, II, 204; Hacı Mehmet Günay, “Ramazan”, *DİA*, XXXIV, 433.

⁶⁵Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Ekvâl ve'l-Ef'âl*, I-XVIII, thk: Bekr-i Hayyânî, Müessesetü'r-Risâle: Beyrut 1986, VIII, 466.

olmasıdır.⁶⁶ Ayrıca bir kutsi hadiste geçtiği üzere Allah (cc), orucun kendi için olduğunu, ecrini de ancak kendisinin vereceğini⁶⁷ belirterek orucun bu ayda tutulmuş olması ve bin aydan daha hayırlı olduğu belirtilen Kadir gecesinin⁶⁸ bu ay içerisinde bulunması, Ramazan ayının İslam kültüründeki değerini gösteren diğer hususlardır. Bu öneminden dolayıdır ki Ramazan ayı, Müslümanlar arasında “ayların sultanı” kabul edilmiş, “on bir ayın sultanı” olarak da şöhret bulmuştur.⁶⁹ Hz. Muhammed’in hadislerinde ifade edildiği üzere evveli rahmet, ortası mağfiret, sonu da cehennem ateşinden azat olan Ramazan ayı,⁷⁰ Allah’ın meleklerle, mü’minler için istiğfar etmelerini emrettiği; meleklerin de Ramazanın her gece ve gündüzünde oruç tutanlar için istiğfar ettikleri, Allah’tan bağışlanmalarını diledikleri bir aydır.⁷¹ Yine Ramazan ayının ilk gecesi girince şeytan ve cinlerin asilerinin zincire vurularak cehennemin kapılarının hiçbiri açık kalmamak üzere kapatıldığı ifade edilir.⁷² Öte yandan cennetin kapıları da hiçbiri kapalı kalmamak üzere açılarak bir seslenicinin “*Ey hayır isteklisi hayra yönel! Ey şer isteklisi kendini tut! Çünkü Allah(cc)’in ateşten koruduğu kimseler vardır*”, diyerek her gece vâki olan azat etmeyi haber verdiği ifade edilir.⁷³

Müslümanlar nezdinde Ramazan ayı, sabır ayı kabul edilir. Sabrın karşılığının Cennet olarak kabul edildiği bu ay, “iyi geçinme ayı” olarak nitelenmiştir.⁷⁴ Bu ayda

---

⁶⁶ Allah (cc), Kur’an’ı Kerim’de şöyle buyurur: “*Ramazan ayı ki onda Kur’an, insanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirildi. Sizden bu ayı idrak eden, onda oruç tutsun; hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun. Allah size kolaylık ister, zorluk istemez. Bu kolaylıkları, sayıyı tamamlamanız ve size yol gösterdiğine karşılık O’nu ululamanız için meşru kılmiştir; ola ki şükredersiniz.*” (Bakara 2/ 185)

⁶⁷ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, thk: Muhibbuddin el-Hatib, Muhammed Fuad Abdülbaki, Matbaatü’s-Selefiyye, Kahire 1400, Savm, 2; Müslim, *Sahîh*, nşr: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dârü’l-İhya: Kahire 1955, Sıyâm, 161, 164; Beyhakî, *Şü’abü’l-İman*, I-XIV, thk: Ahmet en-Nervi, Mektebetü’r-Rüşd: Riyaz 2003, V, 201.

⁶⁸ Kadir 97/3.

⁶⁹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, I-XXV, thk: Hamdi Abdülmecîd es-Selîfî, Mektebetü İbn Teymiyye: Kahire (t.y), IX, 232; Beyhakî, *Şü’abü’l-İman*, V, 243; Ali Çelik, *Peygamberimiz’in Ramazan Günlüğü*, Beyan Yayıncılık: İstanbul 2004, s. 26-27.

⁷⁰ Beyhakî, *Şü’abü’l-İman*, V, 224; Ali el-Muttakî, VIII, 463.

⁷¹ Beyhakî, *Şü’abü’l-İman*, V, 209; Ali el-Muttakî, VIII, 472.

⁷² Abdürrezzak, *Musannef*, I-XII, thk: Hubeyp er-Rahman el-A’zami, el-Mektebetü’l-İslamiyye: Beyrut 1972, IV, 175-176; Buhârî, Savm, 5, Bed’ül-Halk, 11; Müslim, Sıyâm, 1; Nesâî, *Sünen*, Dârü’l-Fikr: Beyrut 1930, Sıyâm, 5.

⁷³ Abdürrezzak, IV, 176; Buhârî, Savm, 5; Müslim, Sıyâm, 2; İbn Mâce, *Sünen*, el-Matbaatü’n-Nizami: Delhi 1905, Sıyâm, 2; Tirmîzî, *Sünen*, thk: Beşşar Avvad Ma’rûf, Dârü’l-Garîbi’l-İslamî: Beyrut 1998, Savm, 1; Nesâî, Sıyâm, 5; Beyhakî, *Şü’abü’l-İman*, V, 217-219, 222; Ali el-Muttakî, VIII, 462; Zebîdî, *İthâf-u Sâdatü’l-Muttakîn bi Şerh-i İhyâ-i Ulûmi’d-Dîn*, I-X, Beyrut 1994, IV, 192.

⁷⁴ Beyhakî, *Şü’abü’l-İman*, V, 196-199; Zebîdî, IV, 187.

inanarak ve sevabını Allah'tan umarak tutulan orucun,⁷⁵ namazla ihya edilen gecelerin, geçmiş günahların bağışlanmasına sebep olduğu belirtilir.⁷⁶

Hz. Peygamber (sav), insanlara Ramazan ayının ehemmiyetini her daim hatırlatarak ümmetine Ramazan ayında, daha önceki hiçbir peygambere verilmeyen 5 şeyin verildiğini müjdelemiştir ki bunlar; Ramazan ayının ilk gecesinin olunca Allah'ın ümmetine rahmet nazarıyla bakarsa ebedi olarak azap etmeyeceği; iftar zamanı oruçlununun ağız kokusunun Allah katında misk kokusundan daha güzel olduğu; Meleklerin Ramazanın her gece ve gündüzünde oruç tutanlar için istiğfar edip, Allah'tan bağışlanma diledikleri; Allah'ın bu ayda oruç tutanlara, ahirette vermek için cennette yer tayin ettiği ve Ramazanın son gecesinde Allah'ın oruç tutan mü'minlerin hepsini bağışladığıdır.⁷⁷ Bu beş müjdeden dolayı Peygamber (a.s), Allah (cc)'ın bu ayda günahları bağışlayıp duaları kabul ettiğini, bu ayın hakkının gözetilmesi gerektiğini ifade ederek cehenneme gidecek olanların ise bu ayda rahmetten uzak kalacaklarını ve burunlarının sürtülmesini istediğini ifade etmiştir.⁷⁸

Ramazanın sonrakine Ramazana kadar günahlara kefarete olduğunu belirten Hz. Peygamber,⁷⁹ Ramazan ayında hasta veya ruhsat sahibi olmaksızın bir gün oruç tutmayan kimsenin, bütün yıl boyu oruç tutsa da Ramazandaki o bir günlük orucun sevabına kavuşamayacağını ashabına bildirmiştir.⁸⁰ İbn Abbas da Ramazan ayının üstünlüğünü ifade etmek için, Hz. Peygamber'in Ramazan ayı müstesna, hiçbir ayın ibadet ve orucunun diğer aylardan üstün olmasını arzu ve beyan etmediğini söyler. Bu sebeple olsa gerek Hz. Peygamber, Ramazanda umre yapmanın, hacca bedel olduğunu her fırsatta dile getirmiştir.⁸¹

---

⁷⁵Dârimî, *Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esedü'd-Darani, Dârü'l-Muğni: Riyaz 2000; Savm, 54; Buhârî, Savm, 6, 7; İman, 28; Leyletü'l-Kadr, 1; Müslim, Salâtu'l-Musafirin, 175; Sıyâm, 3, 20; Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk: Muhammed Avvâme, Dârü'l-Kible: Cidde 1998, Ramazan, 1; Savm, 57; İbn Mâce, Sıyâm, 2, 33; Tirmîzî, Savm, 1; Nesâî, Sıyâm, 39.

⁷⁶Buhârî, İman, 27.

⁷⁷Beyhakî, *Şü'abü'l-İmân*, V, 201, 220; Münzirî, *et-Terğib ve't-Terhîb*, thk: Mustafa Muhammed Ammâre, Mısır (t.y), II, 92; Ali el-Muttakî, VIII, 471-72.

⁷⁸Tirmîzî, Deavat, 100; Taberânî, II, 244; Beyhakî, *Şü'abü'l-İmân*, V, 233.

⁷⁹Müslim, Taharet, 14, 15, 16; Celalü'd-din es-Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I-II, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 2004, II, 302.

⁸⁰Buhârî, Savm, 29.

⁸¹Dârimî, Menâsik, 40; Buhârî, Umre, 4; Müslim, Hac, 221, 222; Ebû Dâvûd, Menâsik, 79; İbn Mâce, Menâsik, 45, 54; Tirmîzî, Hac, 93, 95; Nesâî, Sıyâm, 6; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk: Ali Muhammed Muavviz; Avil Ahmed Abdu'l-mevcûd, I- VIII, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1417/ 1996, III, 136.

2. Oruç

Hız. Peygamber döneminde, Ramazan ayında dini hayat deyince ele alınması gereken durumlardan biri de bu aya has farz kılınmış olan ve İslam'ın beş temel şartından birini oluşturan oruçtur.

Oruç ibadetinin Hız. Peygamber döneminde ne zaman emredildiği, nasıl tutulduğu, oruçla ilgili uygulamaların (sahur, iftar vb.) nasıl gerçekleştiği, oruç tutmama ruhsatına sahip olanlar veya Ramazan gecelerinde kimlere ne gibi ruhsatların verildiği konularına geçmeden önce, "oruç" kelimesinin ne anlama geldiği ve İslam'dan önceki oruç uygulamalarıyla ilgili bazı bilgilerin verilmesi uygun olacaktır.

Türkçe'de kullanım yaygınlığı kazanan "oruç", Farsça "rûze" kelimesinin dilimize uyarlanmış şeklidir. Dini literâtürde "صَوْم" (savm) ve "صِيَام" (sıyâm) olarak kullanılan kelimenin anlamı "bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, engellemek" demektir.⁸² Oruçlu yerine de "صَائِم" (sâim) kelimesi kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de oruç anlamında⁸³ "صِيَام" (sıyâm) kelimesi ve oruçlular anlamında da صَاءَمِينَ (sâimîn) ve صَاءَمَات⁸⁴ (sâimât) kelimeleri geçer.⁸⁵

صَوْم (savm) kelimesinin sözlükteki anlamı, nefsi meylettiği şeylerden, isterse bir söz olsun alıkoymak, yani kendini tutmak demektir. Mutlak olarak imsak yani tutmak, alıkoymak manasına gelir.⁸⁶ Kur'an-ı Kerim'de bazen "susmak"⁸⁷ manasına kullanılmıştır.⁸⁸

Kelime Arapça sözlüklerde şu şekilde değerlendirilmiştir: Halil b. Ahmed; صوم (savm) kelimesinin, yemeği ve sözü terk etmek olduğunu söylemekte ve Temim dilinde صَوِّمًا (suyyem) olarak geçtiğini kaydetmektedir. Meryem Suresi 26. ayette geçen صَوِّمًا (savmen) ibaresinin de صَمْتًا (samten) "konuşmamak" anlamında olduğunu söylemiştir. فَلَنْ

⁸²İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, thk: Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasibullah, Hâşim Muhammed eş-Şâzili, Dâru'l-Maarif: Kahire (t.y), s. 2529-30; Fîruzâbâdî, *Kâmûsu'l- Mûhît*, Kahire 1971-1973, III, Türkçe tercümesi: Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyanusu'l- Basit fi Tercemeti'l- Kâmûsi'l- Mûhît*, Cemal Efendi Matbaası: İstanbul 1305, IV, 373-74.

⁸³ Bakara 2/ 183, 187, 196; Nisa 4/ 92; Maide 5/ 89, 95; Mücadele 58/ 4.

⁸⁴ Ahzab 33/35.

⁸⁵ Fahrettin Atar vd. , *İslam İlmihali*, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları: İstanbul 2007, s. 469.

⁸⁶ Râgıb el-İsfehâni, *el-Müfredât fi Garibu'l-Kur'an*, Beyrut (t.y), s. 291; İbn Manzûr, s. 2529-30; Seyyîd Şerîf el-Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Dâru'l-Fikr: Beyrut 1998, s. 291.

⁸⁷ Meryem 19/26.

⁸⁸ İbn Manzûr, s. 2529-30; M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Azim Yayıncılık: İstanbul 1982, I, 516.

أَكَلَمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا (felen ukellime'l-yevme insiyyen) “artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım” şeklindeki ayetin devamını buna delil getirmektedir. Süfyan b. ‘Uyeyne oruçlu kişinin yememe, içmeme ve nikâh için sabretmesinden dolayı orucun sabır olduğunu belirtmiştir.⁸⁹

İbn Fâris صَوْم (savm) kelimesinin imsak ve durgun, hareketsiz olmak anlamına geldiğini; şeriatta ise yeme, içme ve benzeri fiillerden geri durmak anlamında olduğunu belirtmiştir. Bütün lügatlerde geçtiği gibi İbn Fâris de sözde geri durmanın ve konuşmamanın da صَوْم (savm) olduğunu söylemektedir.⁹⁰

Müsteşrik Edward William Lane (1801-1876) ise hazırladığı Arapça sözlükte ilk anlamının “geri durmak, kendini tutmak, sakınmak, çekinmek, kaçınmak” olduğunu; hukuki olarak ise “yeme, içme ve cinsi münasebetten geri durmak” anlamında olduğunu söylemiştir. Bu kelimenin aynı zamanda “atın, seyrin, güneşin, gündüzün, rüzgârın, suyun durması” anlamında da kullanılmış olduğu kaydedilmektedir.⁹¹

Muhammed Hamidullah, oruç hakkında daha farklı bir tanım yapmaktadır. Onun tarifiyle oruç; Ramazan ayının her günü ekvator ve sıcak ülkelerde fecirden guruba, yeryüzünün 45. enlem derecesinden uzak bölgelerinde, 45. derecelerin tuttuğu zamana eşit bir zamana kadar, mükellefin kendini yemekten, içmekten ve cinsi münasebette bulunmaktan alıkoymasıdır.⁹²

Kur’an’da صَوْم (savm) kavramı iki kere fiil formunda, on iki kere de isim formunda bulunmaktadır. صَوْم (savm) kelimesi bir kere, Mekkî bir sure olan Meryem Suresi 26. ayette geçmektedir. Bu ayette “konuşmamak” anlamında kullanılmıştır. صَوْم (savm) kelimesinin diğer bütün kullanımları Medeni surelerde olmuştur. Bu kullanımların hepsinde صَوْم (savm), ıstılahi olarak oruç tutmak anlamındadır. Savm kelimesi Mekkî surelerde oruç tutmak anlamında kullanılmamıştır. Bu da bize,

⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 153; İbn Manzûr, s. 1729- 30; 2529-30.

⁹⁰ İbn Fâris, *Mu'cem Mekâyisi'l-Luga*, I-VI, Dârü'l-Cil: Beyrut (t.y), III, 323.

⁹¹ Edward William Lane, *An Arabic –English Lexicon*, I-VIII, Mektebetü Lübnan: Beyrut 1980, IV, 1749- 50 (Bu konu için ayrıca bkz: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 152; Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XXIV, thk: Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle: Beyrut 2006, III, 123).

⁹² Muhammed Hamidullah, *Initiation âl 'İslam*, Paris 1974, s. 73.

kavramın Medine döneminde ıstılahî anlamını kazandığını ve hicretten önce kullanılmadığını göstermektedir.⁹³

Şeriat dilinde صَوْم (savm), mükellef olan kimsenin sabahtan, yani tanyeri ağarmaya başladıktan sonra güneş batıncaya kadar nefsi, ibadet niyetiyle yemekten, içmekten ve cinsi ilişkilerden tutması, alıkoyması demektir.⁹⁴

Son olarak, İbn Kesir'in de oruç ayetlerinin tefsirini yaparken orucu şöyle tarif ettiği görülür: Nefsi, tezkiye etmek ve ahlakî çirkinliklerden arındırmak için yemekten, içmekten, cinsel ilişkiden ve orucu bozan diğer şeylerden alıkoymak, imsak etmektir.⁹⁵

a. Diğer Din ve Kültürlerde Oruç

Konumuz Hz. Peygamber döneminde Ramazan olmakla birlikte Ramazanın önemli bir unsuru olan oruçtan bahsedilirken, orucun Hz. Peygamber döneminden önceki başlangıç tarihi muhakkak önemlidir. Meşhur İngiliz filozofu Herbert Spencer (1820-1903) kendi eseri olan *Principles of Sociology* isimli eserinde birkaç vahşi kabilenin yemek yemekten kendilerini alıkoymalarıyla orucu karıştırarak şöyle demektedir: “*Vahşet devrinde oruç tutanlar, kendilerini yemekten alıkoymak ve ‘bizim yiyeceğimiz yemek ölümlere gider’ diye düşünürlerdi.*”⁹⁶ Fakat onun bu fikri, düşünürler tarafından reddedilmiştir.⁹⁷

Encyclopedia Britanica'nın “oruç” maddesinde, konuyla ilgili şu bilgiler yer alır: Orucun usulü ve yolları, iklim ve milliyet, ahlak, gelenek farklılıkları dolayısıyla muhtelif şekilleri vardır. Ancak dinlerde orucun mutlak dini bir nizam olduğunu kabul etmemek mümkün değildir. Oruç, dini bir nizam olmak itibariyle her yerde vardır.

En eski din olduğu iddiasında bulunan Hinduizm de hiç kimseyi oruçtan muaf tutmamıştır. Hindistanlı her Brahman, ayın 11 ve 12'sinde oruç tutar. Bu durumda

⁹³ Esra Gözeler, *Sâmi Dini Geleneğinde Salât, Savm ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelemesi* (Yüksek Lisans Tezi), Tez Danışmanı: Mehmet Paçacı, Ankara 2005, s. 86.

⁹⁴ Râgıb el-İsfehâni, s. 291; Seyyid Şerîf, s. 91; Meydâni, *el-Lubâbfi Şerhi'l-Kitâb*, I-IV, Mektebetü'l-İlmiyye: Beyrut (t.y), I, 165.

⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk: Sami b. Muhammed es-Selâme, I- VIII, Dârü't- Tayyibe: Riyaz 1997, I, 497.

⁹⁶ “Fasting”, *Encyclopedia Britanica*, X, 194.

⁹⁷ Seyyid Süleyman Nedvi, *Asrı Saadet – Peygamberimizin Tebliğat ve Ta'limatı*, çev: Ali Genceli, haz: Eşref Edip, Doğan Ofset Matbaacılık: İstanbul 1985, V, 393.

Brahmanlar yılda 24 gün oruç tutarlar. Çile dolduran Hint cugileri⁹⁸ 40 gün yeme ve içmeden sakınırlar. Hint mezheplerinden bazılarında orucun şartları çok ağırdır. Kırkar gün oruç tutarlar. Gucarat ve Dekkan'daki Hindulardan Ciniler, haftalarca oruç tutarlar.⁹⁹

Eski Mısırlılarda da diğer dinlerde olduğu gibi orucun bulunduğu bilinmektedir. Yunanlılarda yalnız kadınlar muayyen zamanlarda oruç tutarlardı. Persi (Zerdüş) dininde bütün salıklere oruç emredilmemişti. Fakat mukaddes kitaplarında bulunan bir fıkradan bu dinde de orucun bulunduğu anlaşılmaktadır. Persiler'in dini liderleri için 5 yıllık bir oruç zorunlu idi.¹⁰⁰

Yahudilerde oruç, bir farizadır. Musa Peygamber, Tur dağında 40 gününü aç ve susuz geçirmiştir.¹⁰¹ Yahudiler bu durumu iyi bilmekle beraber onlara kırkinci günün orucu farzdır. Bu da Yahudi senesinin 7. ayı olan "Tişri" ayının 10. gününe rastlar. Bunun için o güne "âşûrâ" yani 10. gün adı verilmiştir. "Âşûrâ günü" 10 emrin Musa (a.s.)'a verildiği gündür. Bunun için o gün oruç tutulması Tevrat'ta ısrarla istenmiştir.¹⁰² Bunun dışında Yahudi oruçları hakkında Tevrat'ta başka emirler de vardır.¹⁰³

Hristiyanlığa gelince; Hristiyanlıkta iki ve dört gün oruçları mevcuttur. İsa Peygamber 40 gün ormanda oruç tutmuştur.¹⁰⁴ İsa Peygamber'in rehberi olduğu muhtemel olan Hz. Yahya da oruç tutmuştu. Onun ümmeti de oruç tutardı.¹⁰⁵

Arabistan halkı da İslamiyet'ten önce oruç ritueline aşina idi. Mekke'de Kureyşliler, Cahiliye devrinde "âşûrâ" yani Muharrem'in 10. günü oruç tutar, Kâbe'ye yeni örtü örterlerdi. Medine Yahudilerinin âşûrâsı ise 7. aylarının 10. gününe tesadüf ediyordu.¹⁰⁶

Diğer din ve kültürlerle ilgili olarak söylenen bu açıklamalar, orucun yalnız Müslümanlara değil, Hz. Adem'den beri bütün ümmetlere farz kılındığı ya da gelenek

---

⁹⁸Bir çeşit Hint dervişi.

⁹⁹Nedvi, s. 395.

¹⁰⁰Ayrıca bkz: Encyclopedia Britanica, X, 193.

¹⁰¹Çıkış 34/ 38.

¹⁰²Levililer, 16/ 29-36, 43/ 27.

¹⁰³Krallar, 7/ 6; Yeremya, 36/ 6.

¹⁰⁴Matta, 4/ 2.

¹⁰⁵Markos, 3/18.

¹⁰⁶Buhârî, Savm, 68; Müslim, Sıyâm, 113, 116; Tirmîzî, Savm, 49.

haline geldiğini göstermektedir. Bu duruma Bakara Suresi 183. ayette “*Ey imanedenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi sakınasınız diye size de sayılı günlerde oruç farz kılındı.*” ifadesi ile dikkat çekilmiştir. Bu sebeple oruç ibadetinin çok eski bir ibadet şekli olduğu ve eskiden beri Allah’a yakınlaşma vasıtası olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda oruç; sayısı, şekli ve zamanı milletlere göre farklılık arz etse de, belli bir toplum ya da risalete has özel bir ibadet türü değil, genel bir ilahi kanundur.¹⁰⁷ Nitekim Hz. Meryem’in: “*Ben Rahman’a oruç adadım; bugün hiçbir kimseyle konuşmayacağım.*”¹⁰⁸ diye seslenmesi, onun yaşadığı toplumda, susmak (*sumt*) orucunun yaygın olduğunu göstermektedir.¹⁰⁹ Günümüz Yahudiliğinde de “sükût orucu” diye bilinen bir oruç vardır ve buna göre, nefsi terbiye amacıyla oruca niyet eden kimse, sabahtan akşama kadar hiç konuşmayıp susmak zorundadır.¹¹⁰

Bakara suresi 183. ayet ile Ramazan ayında yemekten, içmekten ve cinsi münasebetten uzak durmak Müslümanlara da farz kılınmıştır. Taberî, ayette geçen “*sizden öncekilere farz kılındığı gibi*” ibaresindeki insanlardan maksadın ehl-i kitap olduğunu belirtmektedir. Onlara farz kılınan orucun zaman ve sayı bakımından Müslümanlarla aynı olduğunu da söylemektedir. Mücahid de aynı görüşe sahiptir. Katâde’ye göre ise bunlardan maksat, Müslümanlardır. Ramazan orucu farz kılınca bu oruçlar kaldırılmıştır.¹¹¹

Eski Ahit’te sadece kefarete günü orucu emredilmiştir. Oruç kelimesini bu pasajlarda, “*nefislerinizi alçaltacaksınız*” şeklinde görürüz.¹¹² Ancak Ehl-i Kitabın, orucun asli şeklini değiştirdiği de bilinmektedir. Oruç, şiddetli soğuklara ve sıcaklara rastladığı, yolculuk ve geçim hususunda sıkıntıya düştükleri için orucu, kış ile bahar mevsimi arasında mutedil bir mevsime nakletmişler ve bu yaptıkları yolsuzluğun cezası

---

¹⁰⁷ Elmalılı, I, 515-516.

¹⁰⁸ Meryem 19/ 26.

¹⁰⁹ Kurtubî, III, 122; XIII, 439-440.

¹¹⁰ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, İstanbul 1988, I, 67.

¹¹¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, III, 153-158.

¹¹² Levililer, 23/ 26-32; 16/ 29; Sayılar, 29/ 7.

olmak üzere de, orucu yirmi gün artırarak 50 güne tamamlamışlardır.¹¹³ Sonraları da Hıristiyanlarda olduğu üzere bu oruç perhize çevrilmiştir.¹¹⁴

Ayrıca Nuh'un bayram günlerinin dışında bütün yılı oruçlu geçirdiği¹¹⁵ Hz. Davud'un da gün aşırı oruç tuttuğu bildirilmektedir.¹¹⁶ Yahudilikte emredilen oruç ibadeti¹¹⁷, bazen nefsi kırma, bazen cefa vasıtası, bazen de Tanrı'ya yaklaşma vesilesi olarak kabul edilmiştir.¹¹⁸ Yahudiler tarih boyunca başlarına bir bela geldiğinde, Tanrı'nın kendilerine gazap ettiğine inandıklarında, kıtlık, yoksulluk ve veba gibi felaketler kendilerini tehdit ettiğinde ya da bir kâhin kendini ilhama hazırladığında oruca başvururlardı.¹¹⁹

Oruç, Hristiyanlık'ta da kilisenin üçüncü emri olarak benimsenmiş bir ibadet tarzıdır.¹²⁰ Ancak daha çok perhiz gibi mütalaa edilmiştir. Maksat, vücuda belirli zamanlarda eziyet etmek, nefsanî arzuları kırmak, işlenmiş bazı günahların cezasını bu dünyada çekmektir. İncillerde Hz. İsa'nın oruç tuttuğu ve nasıl tutulması gerektiğine dair bazı açıklamalarda bulunduğu nakledilmektedir.¹²¹

Kısacası günümüz Yahudi ve Hristiyan dinlerinde uygulanmakta olan oruç ibadetinin, dinin birçok hükmü gibi değişikliğe uğradığı ve peygamberden kalma sağlığını koruyamadığı anlaşılmaktadır. Zira Yahudiler, çeşitli siyasi ve tarihi olaylara binaen bazen din adamlarının tasarrufu ile oruç ihdas etmişler, bazen de mevcut oruç

¹¹³ Zemahşeri, *Keşşâf*, I, 379; Kurtubî, III, 123-125.

¹¹⁴ Hristiyanlar, oruç çok sıcak bir yaz mevsimine denk gelince onu bahar aylarından birine ertelediler. Yaptıkları değişikliği affettirmek için on gün fazladan oruç tuttular. Bir başka zaman kralları hastalanıp salgın hastalıktan pek çok insan ölünce bu kez orucu 50 güne çıkardılar. Zaman ve sayısını değiştirmekle kalmayıp, daha sonraları şekline müdahale ettiler. Sonunda orucu yalnızca bazı yiyecekleri yememe şekline çevirdiler. (Zemahşeri, I, 379; Kurtubî, III, 123-124; Yazır, I, 626.) Hristiyanlıktaki her mezhep orucu kendine göre farklı şekilde yorumladı. Kimi orucu balık dışında et yememe, kimi sigara ve içkiyi azaltma, kimi sorumluluklarına karşı daha duyarlı olma şeklinde tuttu. (Ali Erbaş, *Hristiyan Ayinleri*, Nun Yayıncılık: İstanbul 1998, s. 29.)

¹¹⁵ İbn Mâce, Sıyâm, 32.

¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-XX, thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Dârü'l-Hadis: Kahire 1995, VI, 332, 346, 392; Nesai, Sıyâm, 39.

¹¹⁷ Çıkış, 34/ 18.

¹¹⁸ Mezmurlar, 35/ 13, 69/ 10, 109/ 24; Daniel, 9/ 3.

¹¹⁹ Osman Cilacı, *İlahi Dinlerde Oruç*, Hac ve Kurban, İzmir 1980, s. 18-19; Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayıncılık: Ankara 1988, s. 456.

¹²⁰ Tümer-Küçük, s. 456.

¹²¹ Matta, 6/ 16, 18; 9/ 14, 17; Markos, 2/ 18, 22; Luka, 5/ 33, 38.

ibadetinin gününü azaltmak suretiyle değişiklikler yapmışlardır. Hristiyanlar da orucun şeklini değiştirip perhiz haline sokmuşlar ve gününü artırmışlardır.¹²²

b. Peygamberlikten Önce Oruç

Hız. Peygamber döneminde oruç ibadeti, eski bir ibadet olduğu için Ramazan orucu farz kılınmadan önce de hem Hız. Peygamber'in, hem de Müslüman olmayan kimselerin oruç tuttıkları bilinmektedir.¹²³ Mesela Abdulmuttalib, her yıl Ramazan ayı girer girmez Hira mağarasına kapanıp ibadete koyularak Şevval ayı girmedikçe, oradan ayrılmamayı adet edinenlerden biri idi.¹²⁴

Cahiliye devrinde Kureyşîler, "Âşûrâ günü" oruç tutarlardı. Hız. Peygamber'in de o gün oruç tuttuğu rivayet edilir.¹²⁵ Ancak Hız. Peygamber, Medine'ye hicret edince, Yahudilerin "Âşûrâ günü" oruç tuttuğunu ve bu güne hürmet ettiklerini gördü. Bunun üzerine "*Biz Musa'ya daha lâyığız*" diyerek, Âşûrâ günü oruç tutarak sahabe-i kirâma da bu günde oruç tutulmasını emretti. Ancak Ramazan orucu farz kılınca (10 Şaban 2/624), Âşûrâ gününde insanları oruç tutup tutmamakta serbest bıraktı. Buna binaen de dileyen oruç tuttu dileyen ise tutmadı.¹²⁶

Âşûrâ orucu hakkında sorulan İbn Abbas, Rasulullah'ın tuttuğu hiçbir günün orucunun diğer günler üzerine bir üstünlüğünü beyan etmediğini; ancak Âşûrâ günü orucunun müstesna olduğunu söylemiştir. Hız. Hafsa da, Peygamber (a.s)'ın hemen hemen hiç terk etmediğini söylediği 4 ibadetten biri olarak Âşûrâ orucunu zikretmiştir.¹²⁷ Bundan dolayı da Rasulullah'ın bu güne ayrı bir önem verdiği, ibadetle süsleyerek gereken ilgiyi gösterdiğini anlıyoruz.

¹²² Kurtubî, III, 124; Yazır, I, 516-517; Ateş, I, 300.

¹²³ Bkz: Bakara 2/ 183; Zemahşerî, I, 379.

¹²⁴ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I-XIII, thk: Muhammed Hamidullah, Riyaz Zerkâli, Süheyl Zekai, Dâru'l-Fikr: Beyrut 1996, I, 84.

¹²⁵ İbn Kesîr, Ebû'l-Fida (774/ 1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, I-XXI, Dâru'l-Hicr: 1999, V, 52; Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sireti Hayri'l-İbâd*, I-XII, thk: Mustafa Abdulvâhid, Kahire 1997, VIII, 581.

¹²⁶ İbn İshâk, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I-II, thk: Ahmed Ferid el-Mezîdî, Beyrut 2004, I, 277; İbn Hanbel, III, 256; Dârimî, Savm, 46; Buhârî, Savm, 69; Müslim, Sıyâm, 111, 112, 116, 120, 121; Ebû Dâvûd, Savm, 63; Taberî, *Tarihu'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*, I-XI, thk: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Maarif, Mısır 1968, II, 417; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 52, 54; Şâmî, VIII, 581-582.

¹²⁷ İbn Hanbel, III, 456; Nesâî, Sıyâm, 83.

Hız. Peygamber, Ramazandan sonra hangi ayda oruç tutmanın daha faziletli olduğu sorulduğunda, Muharrem ayında oruç tutulmasını, çünkü bu ayın, Allah'ın ayı olduğunu, bu ayda bir kavmin tövbesinin kabul edildiğini ve bu sebeple de iten yapılacak bir tövbenin kabul buyrulacağını ifade etmiştir.¹²⁸ Ancak Hz. Peygamber (a.s), Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet açısından Âşûrâ günü orucunu bir gün öncesi veya sonrasında tutmayı tavsiye etmiş; fakat kendisi bu orucu tutamadan vefat etmiştir.¹²⁹

Âşûrâ orucunu İslam Peygamberi'nin de tutması ve tutulmasını ümmetine tavsiye etmesi, günümüzde bile bazı müsteşriklerin anlamakta güçlük çektiği konulardan biridir. Mesela, ünlü müsteşrik L. Ceatani'nin (ö. 1869/1935) "... Muhammed, bu Yahudi yortusunun merasiminden ve İbraniler tarafından ona atfedilen ehemmiyetten bir tesir altında kalarak aynı mecburiyeti Müslümanlar arasına idhâl ile bunu taklit etmeye karar verdi... Ve çok geçmeden tebdil-i fikr ederek bütün Ramazan ayında oruç tutulmasını emretti",¹³⁰ sözleriyle orucun sözde Yahudi kökenine işaret ederken, Hz. Peygamber'in ilahi dinlerin ortak ibadeti olan orucun, vahiy yoluyla gelen emir dolayısıyla tutulmasını emretmesini anlamak istememiştir.

c. Hz. Peygamber (sav)'in Tuttuğu Nafile Oruçlar

Hız. Peygamber'in Âşûrâ ve Ramazan orucu dışında tutmuş olduğu nafile oruçlar da vardı. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

c. 1. şaban Orucu

Peygamber (a.s), Ramazan ayı dışında hiçbir ayın tamamını oruçlu geçirmez ve her ay az ya da çok oruç tutardı. En fazla oruçlu olduğu ay ise şaban ayı idi. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in hiçbir ayda, şaban ayında tuttuğundan daha fazla oruç tuttuğunu görmediğini söylemiştir.¹³¹ Ümmü Seleme ise Peygamber (a.s)'ın şaban ve Ramazan dışında iki ayı peş peşe tam olarak oruçlu geçirmediğini haber vermiştir.¹³² Hz.

¹²⁸ Tirmizi, Savm, 39.

¹²⁹ Müslim, Sıyâm, 132; İbn Mâce, Sıyâm, 41.

¹³⁰ Leone Ceatani, *İslâm Tarihi*, I-IV, ev: Hüseyin Cahid Yalçın, Tanin Matbaası: İstanbul 1924, III, 207-208.

¹³¹ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, thk: M. F. Abdülbâki, Beyrut 1985, Sıyâm, 56; Buhârî, Savm, 52; Müslim, Sıyâm, 175; Ebû Dâvûd, Savm, 56, 57, 59; Tirmizi, Savm, 37; Nesâi, Savm, 70; şâmî, VIII, 584.

¹³² Ebû Dâvûd, Savm, 11; Tirmizi, Savm, 37; Nesâi, Savm, 70.

Peygamber'e Ramazandan sonra hangi orucun daha faziletli olduğu sorulduğunda Ramazanı tazim için Şaban ayında tutulan oruç olduğunu haber vermiştir.¹³³ Yine Peygamber (a.s), Şaban ayının insanların gaflet ettiği bir ay olduğunu, hâlbuki amellerin bu ayda Allah'a yükseltildiğini, kendisi de amellerinin oruçlu iken yükselmesi için oruç tutmaya özen gösterdiğini ifade etmiştir.¹³⁴

c.2. Şevval Orucu

Peygamber (a.s), Ramazan bayramının arkasından Şevval ayında 6 gün oruç tutan kimsenin bütün yılı oruçlu geçirmiş gibi olacağını söylemiştir.¹³⁵ Peygamber (a.s) bu ifadesinden sonra da “*Kim bir iyilikle gelirse ona, onun on misli vardır.*” ayetini okuyarak insanları bu günlerde oruç tutmaya teşvik etmiştir.¹³⁶ Ramazan orucunun 10 ay, Şevvaldeki 6 gün oruçlarının da iki aya bedel olduğu belirtilerek dini açıdan yıl boyu oruçlu olduğu kabul edilmiştir.¹³⁷

c.3. Receb Orucu

Peygamber (a.s), Receb ayında da oruç tutmuştur; ancak tamamını hiç oruçlu geçirmemiştir. Kaynaklarda, Receb ayına mahsus olmak üzere oruç tutulmasını tavsiye eden pek çok hadis zikredilmektedir. Ne var ki bazı kitaplarda ve halk arasında çok yaygın hale gelmiş bulunan ve Receb ayının faziletinden söz eden ya da bu aydaki amellere özel değer atfeden bu nevi hadislerin mevzu olduğu tespit edilmiş, büyük bir kısmı da hadis bilginlerince “zayıf” olarak nitelendirilmiştir.¹³⁸ Bu hadisler hakkındaki değerlendirmeler dikkate alındığında, hadis bilginlerinin “*Fezâil konusundaki zayıf hadisle (bu zayıflığın şiddetli zayıflık olmamak şartıyla) amel edilebilir.*” hükmünden hareketle bu nevi rivayetlere itibar edilmiş olduğu ve böylece, Peygamber (a.s)’ın Receb ayının tamamını değil de bir kısmını oruçlu geçirdiği anlaşılmaktadır.

c.4. Her Aydan 3 Gün Oruç Tutması

---

¹³³ Tirmîzî, Zekât, 28.

¹³⁴ Tirmîzî, Şemâil, 50, 51; Nesâî, Sıyâm, 70.

¹³⁵ Dârimî, Savm, 44; Müslim, Sıyâm, 204; Tirmîzî, Savm, 52; Taberânî, II, 102; IV, 134.

¹³⁶ En'am 6/ 160.

¹³⁷ Dârimî, Sıyâm, 44; Süyûtî, II, 316; Münâvî, *Fezû'l-Kadîr Şerhi'l-Camii's-Sağîr*, I-VI, Dâru'l-Ma'ruf: Beyrut 1972, IV, 230.

¹³⁸ Faruk Beşer, “Üçaylar”, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, IV, 395.

Hz. Peygamber, Ramazan orucu farz kılınmadan önce, farz olmayarak her ayda 3 gün oruç tutardı.¹³⁹ Bu oruçları mukîmken de seferde iken de terk etmezdi.¹⁴⁰ Hz. Peygamber (a.s), Medine'ye hicretten sonra, ashabına her ayda nafil olarak 3 gün oruç tutmalarını emretmiştir.¹⁴¹ Ebû Zer, Hz. Peygamber'in kendisine, aydan 3 gün oruç tutmak istediğinde 13-14 ve 15. günlerinde tutmasını tavsiye ettiğini bildirir.¹⁴²

c. 5. Pazartesi-Perşembe Orucu

Hz. Peygamber önemli bir olay ortaya çıkmadığı, sıkıcı ve üzücü bir durum söz konusu olmadığı takdirde Pazartesi ve Perşembe günlerini oruçlu geçirir ve bu iki günde oruç tutulmasını teşvik ederdi. Peygamber (a.s) bu konuda soru sorulunca: “*İnsanların amelleri Allah'a Pazartesi ve Perşembe günleri arz olunur, ben de amellerimin arzı sırasında oruçlu olmayı tercih ediyorum*”,¹⁴³ buyurmuştur. Hz. Aişe de Peygamber (a.s)'ın, Pazartesi ve Perşembe günlerinde oruçla sevap aradığını bildirmiştir.¹⁴⁴

Peygamberin eşlerinden Ümmü Seleme ile Hz. Hafsa, Hz. Peygamber'in her ayda tuttuğu 3 gün orucu Perşembe ve Pazartesi günlerine tahsis ettiğini, Abdullah b. Mes'ud da Peygamberin bunu her ayın başında yaptığını bildirir.¹⁴⁵

Hz. Peygamber nafil oruç tutmanın yanında, ashabına oruç tutmanın tenzihen mekruh olduğu günlerden de bahsedirdi. Bunlardaki mekruhluğun sebebi bazen Müslümanların sevincine katılmamak, bazen de o günlere kutsallık katmak veya böyle bir görüntü vermektir. Yalnız cuma veya cumartesi günü yahut muharrem ayının onunda, nevrüz gününde oruç tutmak mekruh sayılmıştır.¹⁴⁶

Yine Peygamber (a.s), Ramazan orucuna bir gün önceden başlamayı uygun görmemiş, ancak o günün genelde oruçlu geçirilen bir güne tesadüf etmesini bu hükmün

¹³⁹ Dârimî, Savm, 38; Tirmizî, Savm, 53; Şemâil, 51; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 158; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 53; *Tefsîri'l-Kur'an'il-Âzim*, I, 497; Şâmî, VIII, 553.

¹⁴⁰ Nesâî, Savm, 70; Şâmî, VIII, 588.

¹⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 159; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 53; Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî*, tsh: Muhammed Abdülaziz el-Hâlidi, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 1997, 631.

¹⁴² Tirmizî, Savm, 53; Şemâil, 51; Taberânî, II, 333; Tahtâvî, s. 631.

¹⁴³ Dârimî, Savm, 41; Ebû Dâvûd, Savm, 60; İbn Mâce, Sıyâm, 42; Şâmî, VIII, 585; Tahtâvî, s. 631.

¹⁴⁴ İbn Mâce, Sıyâm, 42; Tirmizî, Savm, 44; Nesâî, Savm, 70.

¹⁴⁵ Nesâî, Savm, 70.

¹⁴⁶ Buhârî, Savm, 63; Müslim, Sıyâm, 146, 148; Tahtâvî, s. 641.

dışında tutmuştur.¹⁴⁷ Ramazan bayramının ilk günü ve kurban bayramının dört günü oruç tutmak mekruh sayılmıştır.¹⁴⁸

İftar etmeden iki veya daha fazla günü, aradaki gecesi ile birlikte oruçlu geçirmek de İslam'ın oruç anlayışına uymadığı için uygun görülmemiştir. Zayıflık ve sıkıntı kaynağı olacaksa, hac esnasında arefe günü ve öncesinde oruç tutulması da mekruh görülmüştür. Hz. Peygamber'in arefe günü Arafat'ta oruçlu olmadığı rivayet edilir.¹⁴⁹

Genel olarak oruç ibadetinden bahsettikten sonra, şimdi de Hz. Peygamber döneminde Ramazan orucunun farz kılınına geçebiliriz.

d. Orucun Farz Kılınışı

Ramazan orucu, kıblenin Kâbe'ye çevrilişinden bir ay sonra¹⁵⁰, Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinin 18. ayının başlarında (hicretin 2./624 yılında) Şaban ayının onuncu günü farz kılınmış olup¹⁵¹ Hz. Peygamber tarafından İslam'ın beş şartından biri olarak önemi vurgulanmıştır. Hz. Peygamber bu hususa: “*İslam beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna tanıklık etmek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak ve gücü yetenler için Beytullah'ı ziyaret etmek (hac)*” diyerek değinmiştir.¹⁵² Yine Hz. Peygamber: “*Allah'ın bana farz kıldığı orucu bildir.*” diyen birisine “*Ramazan ayı*” diye cevap vermiştir.¹⁵³

Orucun farziyetini ifade eden ayetler, Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde geçer:

¹⁴⁷ Tirmîzî, Savm, 2, 3; Nesâî, Sıyâm, 37, 38.

¹⁴⁸ Buhârî, Savm, 67, 68; Müslim, Sıyâm, 138, 145.

¹⁴⁹ Buhârî, Savm, 65; Müslim, Sıyâm, 110, 112.

¹⁵⁰ Ya'kûbî, Ramazan orucunun farz kılınması ile kıblenin değiştirilmesi arasında 13 gün geçtiğini söyler. (Ya'kûbî, *Tarihu'l-Ya'kûbî*, I-II, Dâru'l-Sadr: Beyrut (t.y), II, 42.)

¹⁵¹ İbn Sa'd, *Tabakâtel-Kübrâ*, I-XI, thk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı: Kahire 2001, I, 124; Halîfe b. Hayyât, *Tarih*, thk: Ekrem Ziya el-Ömerî, Dâru't-Tayyibe: Riyaz 1985, 37; Belâzurî, I, 272; Taberî, *Tarih*, II, 417; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 13; İbn Seyyid, *Uyunü'l-Eser fi Fünûn el-Meğâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, thk: Muhammed el-İd el-Hadrâvi; Muhyiddin Mestu; Mektebetü'd-Dâru'l Tûras: Medine (t.y), I, 373; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 52; Tahtâvî, s. 631.

¹⁵² Buhârî, İman, 34, 40; İlim, 25; Müslim, İman, 8.

¹⁵³ Buhârî, Savm, 1.

“Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”

“(Size farz kılınan oruç), sayılı günlerdedir. İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan ise, diğer günlerde tutamadığı günler sayısınca tutar. Ona dayanıp kalacaklar üzerine de bir yoksulu doyuracak kadar fidye gerekir. Her kim de hayrına fidyeyi artırır, hakkında daha hayırlıdır. Bununla beraber, eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”¹⁵⁴

İslam dini, bu ayetlerle, oruç ibadetini asli özelliğiyle yerli yerine oturtmuş, son cümlesiyle de (...“Tâ ki korunasınız; içinizdeki Allah korkusunu geliştirirsiniz.”) oruç ibadetinin farz oluş hikmetine işaret etmiştir. Oruçta esas gaye takvadır. Takva, kalpleri uyanık bulundurup, ilahi rızayı temin ettirir. Kalplerin bozulup günah işlemesini engeller. Oruç, takva vasıtası ve takvaya ulaştıran bir yoldur.¹⁵⁵

Ramazan orucunun farz oluşunu emreden Bakara Suresi 184. ayetin yorumu, sahabe arasında ihtilaf konusu olmuştur. Sahabenin bazısına göre ilk zamanlarda Ramazanda isteyen oruç tutar, isteyen ise tutmazdı. Fakat tutamadığı günlere karşılık, fakirlere yemek yedirirdi. Ancak daha sonra bu müsaade kaldırılmıştır. Bazı sahabîler ise ayetteki “yutikunehu” lafzında bulunan zamirin orucu değil, yemek sözünü ifade ettiğini söylemiş; ayeti “ Oruç tutanlar, oruçla beraber aynı zamanda bir fakiri de doyurup yedirirler.” şeklinde anlamışlardır. Kaynaklarımızda oruç tutmama ruhsatı ile ilgili aktarılan farklı bir görüş de, bu hükmün mensuh olmadığıdır. Buna müsaade vardır. Fakat bu, yaşlılar ve hamile kadınlar gibi oruç tutmaya gücü yetmeyenler içindir.¹⁵⁶

Ramazan orucunun farziyetini ifade eden ayet ile ilgili ihtilaf, aşağıda metnini verdiğimiz Muaz b. Cebel’in rivayeti göz önüne alınınca doğru bir biçimde anlaşılabilir. Muaz b. Cebel, namaz gibi Ramazan orucunun da 3 merhalede farz kılındığını söyler. O, Rasulullah’ın Medine’ye gelince, her aydan 3 gün ve âşûrâ günü oruç tuttuğunu,

¹⁵⁴ Bakara 2/ 183-184.

¹⁵⁵ Bakara 2/ 183; Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, I-XVIII, çev: Emin Saraç, İsmail Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Araştırma Yayınları: İstanbul 1992, I, 349.

¹⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 161; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, haz: Yusuf Abdurrahman Mürasili, Dârü'l-Marife: Beyrut 1986, IV, 200.

sonra da orucun farziyetini emreden Bakara suresi 183. ayeti nazil olunca, insanların oruç tutmakla fidye vermek arasında muhayyer bırakıldıklarını ifade etmiştir.¹⁵⁷ Diğer aşamada ise muhayyerliğin kesin oruç tutmaya çevrildiğini, böylece fidye vermenin oruç tutamayacak derecede hasta olanlar ile yolculara tahsis edildiğini ifade etmiştir.¹⁵⁸

Böylece Ramazan ayının bütün günlerinde veya bir kısmında hasta olan veya yolda bulunanlara bir kolaylık olmak üzere, özürleri ortadan kalkıncaya kadar oruç tutmamalarına müsaade verilmiş; ancak tutamadıkları oruçları daha sonra kaza etmeleri emredilmiştir.¹⁵⁹

Ramazan ayında oruç tutmama ruhsatı verilenler arasında hamile veya emzirme halindeki kadınları da sayabiliriz. Oruç, hamilenin kendisine veya karnındaki çocuğa zarar verecekse o da hasta gibi kabul edilir ve Ramazanda oruç tutmayıp sonra kaza ederler. Kendi çocuğunu veya sütanne olarak başkasının çocuğunu emziren kadın da oruç tuttuğu takdirde çocuk bundan zarar görecektir orucu tehir eder ve sonra bu durum ortadan kalkınca orucunu kaza eder.¹⁶⁰ Peygamber (a.s) da bu durumu ashabına bildirmiş ve Allah'ın yolcudan, hamile ve bebek emziren kadınlardan orucu kaldırdığını haber vermiştir.¹⁶¹

e. Orucun Fazileti

Hz. Peygamber, ümmetine ağır gelmesin diye her daim oruç ibadetinin faziletinden bahseder, oruç tutanların karşılaşacağı mükâfatlardan ve Allah katındaki değerlerinden söz ederdi.¹⁶²

Oruç, rıyanın en az karışacağı ibadet olduğu için sevabı en fazla olan ibadetlerden sayılmıştır. Peygamber (a.s), orucun bu yönüne ilişkin olarak Allah (cc)'ın

¹⁵⁷ Buhârî, Tefsir-i Sure-i Bakara, 26; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 2; Tirmîzî, Savm, 75; Nesâî, Sıyâm, 63; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 161-166; İbn Kesîr, *Tefsiri'l-Kur'an'il-Âzim*, I, 498-499; Şâmî, VIII, 553.

¹⁵⁸ Bakara 2/ 185; Müslim, Sıyâm, 149, 150; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 161-166; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 53; *Tefsiri'l-Kur'an'il-Âzim*, I, 499; Musa Kazım Yılmaz, "Ramazan Orucu ve Hikmetleri", *Diyanet Dergisi*, 26 (1990), S. 2, s. 19.

¹⁵⁹ "İçinizde her kim (o günlerde) hasta olur veya seferde bulunursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun." (Bakara 2/ 184.); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 218-219.

¹⁶⁰ Ebû Dâvûd, Savm, 43; Tirmîzî, Savm, 21; Nesâî, Sıyâm, 51, 62; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 218-219; Meydânî, I, 170; Ayrıca bkz: Atar ve dğr, *İslam İlmihali*, s. 447.

¹⁶¹ Abdürrezzak, IV, 216-219; İbn Mâce, Sıyâm, 3, 50; Tirmîzî, Edahi, 10; Savm, 21; Nesâî, Sıyâm, 50, 51.

¹⁶² Buhârî, Savm, 2, 9; Müslim, Sıyâm, 30, 161.

orucun kendisi için olduğunu ve mükâfatını da kendisinin vereceğini bildirdiğini¹⁶³ ifade ederdi. Böylece oruç tutmanın sevap olarak karşılığının oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Cennet'in özel olarak, oruç tutanların girmesi için ayrılmış bulunan "reyyân" adlı kapısından girme hakkı¹⁶⁴ bu karşılığın mukaddimesi sayılmıştır.

Aynı şekilde oruç tutanların ağız kokusunun bile Allah katında misk kokusundan daha güzel olduğunu ifade eden Peygamber (a.s), Allah'ın ağız kokan kulun şehvetini, yemesini ve içmesini sırf kendisi için terk etmesinden dolayı ecrini kendinin vereceğini haber vermiştir.¹⁶⁵ Peygamber (a.s) bir gün ashabına, cennette çeşitli kapılar olduğundan ve çeşitli hayırları işleyen kişilerin bu kapılardan cennete çağrılacaklarından söz ederken, oruç tutanların da Reyyân adlı kapıdan çağrılacaklarını ve bu kapıdan giren kimselerden sonra bu kapının kapatılıp artık hiç kimsenin giremeyeceğini, bu kapıdan girenlerin cennet içkisinden içeceğini ve cennette hiçbir zaman susamayacaklarını ifade etmiştir. Hz. Ebûbekir Peygamber (a.s)'a bu kapıların hepsinden çağrılacak kimse olup olmadığını sorunca Peygamber (a.s) böyle kişilerin olacağını ve Ebûbekir'in de o bahtiyarlardan olacağını ümit ettiğini söylemiştir.¹⁶⁶

Peygamber (a.s), Müslümanları oruca teşvik etmek ve oruca dayanma güçlerini artırmak için sık sık onlara karşılaştıkları mükâfatlardan bahsederken, insanoğlunun her amelinin kendisi için olduğunu, amellerinin 10 katından 700 katına kadar mükâfatlandırıldığını, ancak orucun müstesna olduğunu söylemiştir. Onun sadece ve sadece Allah (cc) için tutulan, gösterişten uzak bir ibadet olduğu için mükâfatının Allah tarafından verileceğini müjdelemiştir.¹⁶⁷ Oruçlunun biri iftar ettiği vakit, biri de Rabbi ile karşılaştığı vakit olmak üzere 2 sevinç anı olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁸

Peygamber (a.s), Ramazan orucunu tutmanın fazileti yanında, orucu Mekke veya Medine gibi mübarek yerlerde tutmanın faziletinden de yeri geldikçe söz etmiştir.

---

¹⁶³ Dârimî, Savm, 50; Buhârî, Savm, 2, 9; Müslim, Sıyâm, 30, 161; Taberânî, II, 45.

¹⁶⁴ Buhârî, Savm, 4.

¹⁶⁵ Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 164.

¹⁶⁶ Buhârî, Savm, 4; Müslim, Sıyâm, 30, 166; Tirmîzî, Savm, 55; Nesâî, Sıyâm, 43; Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 207; Ali el-Muttakî, VIII, 446; Zebidî, IV, 191; Azizi, *es-Sırac el-Münir Şerhu'l-Camii's-Sağir fi Hadisi'l-Beşir en-Nezir*, I-III, Matbaati'l-Hayriyye: Mısır, h.1305; III, 26-27.

¹⁶⁷ Buhârî, Savm, 2, 7; Libas, 78; Müslim, Sıyâm, 161-164; Tirmîzî, Savm, 55; Nesâî, Sünen, Sıyâm, 42; Zebidî, IV, 188.

¹⁶⁸ Buhârî, Savm, 9; Taberânî, X, 158; Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 201-202; Ali el-Muttakî, VIII, 445; Zebidî, IV, 192.

Sahabeden İbn Ömer, Hz. Peygamber'in Ramazan orucunu Mekke'de tutmanın, diğer yerlerde tutulandan daha üstün olduğunu ifade ettiğini belirtir.¹⁶⁹ İbn Abbas da, İbn Ömer'in bu ifadesini destekler tarzda Hz. Peygamber'in bunu ifa edenlere, Allah'ın, başka yerde ifa edilen yüz bin Ramazan sevabı yazacağını, her gününe ve gecesine karşılık bir köle azadı, her gün Allah yolunda binek bir at (infak) sevabı ve bir hasene yazacağını haber vermiştir.¹⁷⁰ Peygamber (a.s)'ın aynı şekilde Medine'de bir Ramazan'ın diğer yerlerdeki bin Ramazandan daha hayırlı olduğu ile ilgili müjdeleri de vardır.¹⁷¹

Hz. Peygamber Ramazan ayının en önemli unsuru olan oruç ibadetini yerine getiren insanların uykusunun ibadet, susmasının tesbih, amellerinin sevabının artırılmış, duasının makbul ve günahlarının da affedilmiş olduğunu bildirir.¹⁷² Duası geri çevrilmeyecek 3 zümreyi sıralarken de iftar vaktinde oruçlunun duasını bunların başında sayardı.¹⁷³ Hz. Peygamber ashabına oruç ile Kur'an'ın kıyamet günü kula şefaet edeceklerini, orucun "*Ey Rabbim, ben onu gündüzleri yemekten ve şehvetlerinden menettim, onun için beni onun hakkında şefaatchi kıl.*" diyerek şefaet dileyeceğini ve bu şekilde o kula şefaatchi kılınacaklarını bildirmiştir.¹⁷⁴

Hz. Peygamber'in inananları oruçta sebatkâr kılmak için söz konusu ettiği mükâfatlardan biri de Allah'ın ahirette kulları için hazırladığı, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiç kimsenin hayaline bile gelmeyen güzellikteki nimetlerle donatılmış sofraların ancak oruçlular için olduğu,¹⁷⁵ Allah rızası için bir gün oruç tutan kimseyi Allah'ın, bu bir günlük oruç sebebiyle cehennem ateşinden 70 yıl uzak tutacağı şeklindeki ifadesidir. Başka günlerde de Rasulullah bu durumu farklı sözlerle ifade eder, bazen Allah'ın oruç tutan ile cehennem arasına, genişliği sema ile arz arasını tutan bir hendek hâsıl edeceğini¹⁷⁶; bazen de Allah'ın onu, yavru iken yuvadan uçarak

¹⁶⁹ Bezzâr, *el-Bahru'z zehhâr*, thk: Mahfuzurrahman Zeynullah, Beyrut (t.y), 966; Süyûtî, II, 274.

¹⁷⁰ İbn Mâce, *Menâsik*, 106; Münzirî, II, 106.

¹⁷¹ Taberânî, I, 372; Süyûtî, II, 274.

¹⁷² Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 204, 422; Ali el-Muttakî, VIII, 443; Süyûtî, II, 311; Zebîdî, IV, 192.

¹⁷³ Tirmîzî, *Deâvat*, 128; Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 215.

¹⁷⁴ Ali el-Muttakî, VIII, 444- 445.

¹⁷⁵ Hamza b. Yusuf el- Cürçânî, *Tarih-u Cürçân*, Âlemü'l-Kütüb: Beyrut 1987, s. 478; Selahattin Yıldırım, *Rasulullah'ın Dilinden Ramazan ve Oruç*, Erkam Matbaası: İstanbul 2007, s. 84.

¹⁷⁶ Tirmîzî, *Cihâd*, 3; Taberânî, VII, 281.

ihthiyarlayıp ölen karganın yüz hatta beş yüz seneye varan ömrü kadar cehennemden uzaklaştıracağını söylerdi.¹⁷⁷

Hiz. Peygamber oruçlunun yanında yemek yendiği sürece meleklerin ona mağfiret dilediklerini söylerdi. Bir defasında Ümmü Umare bint Ka'b, Peygamber'in yanında iken, Peygamber (a.s)'a yemek ikram edilmiş, Peygamber (a.s) da Ümmü Umare'yi yemeğe davet edince o, oruçlu olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Peygamber (a.s) da, oruçlunun yanında yemek yendiği sürece meleklerin oruçluya rahmet duasında bulduklarını söylemiştir.¹⁷⁸ Bir başka seferinde de Hiz. Peygamber, başına aynı durum gelen Bilal'e: "*Bilal'in rızkının fazlı cennettedir. Ey Bilal, oruçlunun yanında yemek yendiği sürece onun kemiklerinin tesbih ettiğini ve meleklerin onun için mağfiret dilediklerini bilir misin?*"¹⁷⁹ diyerek onun bu durumunu takdir etmiştir.

Peygamber (a.s) bir gün mescitte ashabına içlerinde oruçlu olarak sabahlayan, hasta ziyaret eden veya cenazede bulunan olup olmadığını sormuş ve tüm sorulara "Ben" cevabını veren Ebûbekir'e (başka bir gün de Ömer'e) bu güzel hasletlerin ve orucun karşılığı olan mükâfatının Cennet olduğu müjdesini vermiştir.¹⁸⁰

Bu şekilde Ramazan ayı dışındaki günlerde Allah rızası için bir gün oruç tutanların karşılaşacağı mükâfatları sıralayan Hiz. Peygamber, farz olan Ramazan orucu için de bu ve bunların kat kat fazlası mükâfatın Ramazan ayında oruç tutanlar için hazırlandığını ashabına sık sık bildirirdi. Bu konuda Ümmü Eymen'in başından geçen olay hatırlanabilir. Ümmü Eymen, Mekke'den Medine'ye hicret ederken havanın sıcaklığına ve yanında herhangi bir yiyecek olmamasına aldırmandan oruç tutmuş, akşam Revha mevkiinde mola verince de susuzluğunu Rabbine arz etmiş, Allah (cc) da onun isteğini kabul etmişti.¹⁸¹

f. Orucu Bozan ve Bozmayan Durumlar

¹⁷⁷ Taberânî, VII, 270; Ali el-Muttakî, VIII, 558.

¹⁷⁸ Dârimî, Savm, 32; Tirmîzî, Savm, 67; Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 209.

¹⁷⁹ İbn Mâce, Sıyâm, 46; Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 209.

¹⁸⁰ Müslim, Zekât, 87.

¹⁸¹ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifeti Ahvâl-i Sahibi's-Şeria*, I-VII, thk: Abdulmu'ti Kal'aci, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 1988, VI, 125.

H.z.Peygamber döneminde Ramazan ayında insanlar çeşitli durumlarla karşılaşılıyor ve bu durumların oruçlarını bozup bozmadığından emin olmak için Peygamber (a.s)’a başvuruyor, durumu ona anlatarak veya merak ettikleri soruları sorarak meraklarını gideriyorlardı. Bazen de başta Peygamber (a.s)’in eşleri olmak üzere sahabe, Peygamber’in oruçlu iken yapmış olduğu şeyleri birbirlerine anlatarak oruçlu iken nasıl davranılması gerektiği konusunda fikir sahibi oluyorlardı. Mesela, bir gün bir adam H.z. Peygamber’in yanına gelip, gözünün ağrıdığını, oruçlu olduğunu ve bu sebeple gözüne sürme çekip çekemeyeceğini sorunca Peygamber (a.s) sürebileceğini söylemiştir. Peygamber (a.s) kendi de oruçlu iken gözüne sürme çeker¹⁸² böylece, bunun orucu bozmayacağını göstermiş olurdu.

Peygamber (a.s) aynı şekilde, oruçlu bir kimsenin unutarak yiyip içmesiyle orucunun bozulmayacağını, ancak oruçlu olduğunu hatırlayınca yiyip içmesini hemen bırakarak oruca devam etmesini, yiyip içtiği şeylerin Allah (cc) tarafından kendisine gönderilen bir rızık olduğunu¹⁸³ ve onu Allah’ın yedirip içirdiğini söylemiştir.¹⁸⁴ Bu durumda olan kimselerin, oruçlarına ne kaza ne de kefarete gerekmediğini¹⁸⁵ de belirtmiştir.

Peygamber (a.s) orucu bozup bozmadığı konusunda insanların kafasını karıştırmamasın diye kusma konusunda da, kendiliğinden kusanların orucunun bozulmadığını, kaza edilmesinin gerekmediğini, ancak bilerek kusanların oruçlarını kaza etmeleri gerektiğini haber vermiştir.¹⁸⁶ Ashaptan bazıları¹⁸⁷ Rasulullah’ın Ramazan ile ilgili uygulamaları arasında, oruçlu iken, ikindiden sonra kan aldığını¹⁸⁸ haber vermişlerdir. Bazıları da Rasulullah’ın oruçlu iken çok defa misvak kullandığını,¹⁸⁹

---

¹⁸² İbn Mâce, Sıyâm, 17; Şâmî, VIII, 568.

¹⁸³ Darekutnî, *Sünen*, I-VI, thk: Şuayb el-Arnâvut, Hasan Abdulmun’im Şelebi, Müessesetü’r-Risâle: Beyrut 2004, III, 141; Meydânî, I, 165.

¹⁸⁴ Buhârî, Savm, 7, 26; Eymen, 15; Müslim, Sıyâm, 17; Ebû Dâvûd, Savm, 39; Tirmizî, Savm, 26.

¹⁸⁵ Abdürrezzak, IV, 173-174; Darekutnî, III, 142; İbn Hibbân, *Sahih*, I-XVIII, thk: Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü’r-Risâle: Beyrut 1993, VIII, 287-288; Süyûtî, II, 517.

¹⁸⁶ Ebû Yûsuf, *Kitâbu’l-Âşar*, tsh: Ebû’l-Vefa, İhyâu’l- Maarifi’n-Nu’mâniyye: Kahire 1936, 179; Abdürrezzak, IV, 215; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, I-IV, Haydarabad 1970, II, 298; Şâmî, VIII, 571; Meydânî, I, 166.

¹⁸⁷ İbn Abbas, Enes ve Muaz b. Cebel...

¹⁸⁸ Abdürrezzak, IV, 212; İbn Hanbel, III, 8, 167; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 29; Taberânî, II, 99; XI, 234; İbn Kayyim el-Cevzi, *Za’dü’l-Meâd fi Hedyi Hayri’l-İbâd*, I-V, thk: Şuayb el-Arnâvut, Abdulkadir el-Arnâvut, Mektebetü’l-Menar el-İslamiyye: Beyrut 1994, II, 61-63; Şâmî, VIII, 568.

¹⁸⁹ Abdürrezzak, IV, 201-203; Buhârî, Savm, 27; Tirmizî, Savm, 29; Darekutnî, III, 189; Şâmî, VIII, 570.

susuzluktan ve harareten başına su döktüğünü¹⁹⁰ ve oruçlu iken eşlerini öptüğünü haber vermişlerdir.¹⁹¹ Hz. Peygamber, (hiçbir zaman bir ruhban gibi davranmamış), Ramazan ayında da eşleri ile çevresindeki insanlara sevgisini göstermiştir.

Hz. Peygamber'in oruçlu iken hanımlarını öptüğünü ve onlarla şakalaştığını ifade eden Hz. Aişe, Ümmü Seleme ve Hafsa, Peygamber'in ihtilamdan dolayı değil, cinsi münasebetten ötürü cünüp iken sabaha girdiğini ve o günün orucunu tuttuğunu haber vermişlerdir.¹⁹² Peygamber (a.s) da bu konu ile ilgili kendine soru soranlara bu durumu izah ederdi. Mesela, Ata b. Yesar Rasulullah'ın zamanında oruçlu iken hanımını öpmüş, sonra bu durum konusunda Peygamber'e müracaat etmesini karısından istemiş, karısı da gelip Peygamber'e sorduğunda, Peygamber (a.s), kendinin de bunu yaptığını haber vermiştir. Kadın bu cevabı kocasına bildirince kocası, Peygamber'e bazı konularda özel ruhsat verilmiş olabileceğini, bu sebeple dönüp tekrar sormasını istemiş; kadın Rasulullah'a dönüp kocasının bu sözünü söyleyince Rasulullah, Allah'tan en çok korkanın ve O'nun sınırlarını en iyi bilen kendisi olduğunu bildirmiştir.¹⁹³ Bu durumu daha anlaşılır hale getirmek için Peygamber (a.s) bir gün Aişe'nin yanına gelerek bir parça ekmek ister ve onu ağzına koyarak Aişe'ye, ekmeğin midesine ulaşip ulaşmadığını sorar. Sonra da oruçlunun öpmesini de buna benzeterek orucun sadece giren şeylerden bozulduğunu, çıkanlardan bozulmadığını¹⁹⁴ uygulamalı olarak anlatmıştır.

Bu konu ile ilgili başka bir olay da Ramazan ayında Hz. Ömer'in başından geçmiştir. Hz. Ömer, Ramazan ayında oruçlu iken dayanamayıp hanımını öptüğünü, ondan sonra da pişman olup büyük bir endişeyle Allah Rasulü'nün yanına giderek durumu anlattığını söyler. Rasulullah ise oruçlu iken ağzına su alıp çalkalamanın oruca zarar verip vermeyeceğini kendisine sormuş, Hz. Ömer de oruca zarar vermeyeceğini

---

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd, Sıyâm, 27; Şâmî, VIII, 572.

¹⁹¹ Buhârî, Savm, 24; Müslim, Sıyâm, 12; Şâmî, VIII, 572; XII, 67.

¹⁹² Abdürrezzak, IV, 179-180; Buhârî, Savm, 24, 33; Müslim, Sıyâm, 62; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 34; Şâmî, VIII, 569-570.

¹⁹³ Abdürrezzak, IV, 184; Şâmî, VIII, 572.

¹⁹⁴ Merginânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedi*, I-IV, thk: Muhammed Muhammed Tamir, Hafız Âşur Hafız, Dârü's-Selam: Kahire 2000, I, 125.

söyleyince, Peygamber (a.s), orucu da buna benzeterek bu durumdan dolayı da orucun bozulmayacağını kendisine haber vermiştir.¹⁹⁵

Hiz. Peygamber döneminde Ramazan ayında meydana gelen bu tür olaylar orucu bozmayan, kaza veya kefarete gerektirmeyen durumlardı. Ancak o dönemde meydana gelen ve oruç kefaretinin gerekçesi olan şöyle bir olay daha yaşanmıştı: Hiz. Peygamber, mescitte ashabıyla otururken bedevi bir Arap gelerek oruçlu iken eşine yaklaştığını, bu yüzden mahvolduğunu çırpınarak anlatmıştı. Peygamber (a.s) da ona azat edebileceği bir kölesi olup olmadığını sormuş, olumsuz cevap alınca da aralıksız 2 ay oruç tutup tutamayacağını sormuştur. Adam da, tutamayacağını, başına gelen bu felaketin de zaten oruç sebebiyle olduğunu ifade edince Peygamber (a.s) bunun üzerine adama, 60 fakiri doyurup doyuramayacağını sormuş, adam buna da olumsuz cevap vermişti. Bunun üzerine Hiz. Peygamber ona bir kenarda beklemesini söylemiş; o sırada gelen bir sepet dolusu hurmayı fakirlere dağıtması için adama vermişti. Ancak adam Medine’de kendisinden daha fakir olmadığını söyleyince, Peygamber (a.s) bu durum üzerine gülmüş ve adama hurmayı alıp ailesini götürmesini söylemiştir.¹⁹⁶

Peygamber (a.s) daha sonraları bu şekilde ruhsat ve mazeret olmaksızın Ramazandan bir gün orucu kasten bozan kişilerin, buna mukabil bir yıl oruç tutsalar dahi yine bu kutsal ayın hakkını veremeyeceklerini ve o günün faziletine eremeyeceklerini¹⁹⁷ bildirmişse de, bu olay ruhsat ve mazeretleri olmaksızın Ramazandan orucunu bir gün kasten bozan kişilerin kefaretlerinin tespit edilmesine sebep olmuştur.

3. Hilalin Görülmesi

Hiz. Peygamber, Ramazan ayı girmeden önce Ramazan ayının başlangıcını tespit etmek amacıyla, Ramazan hilalinin araştırılmasını, hilalin görülüp görülmediğinin tespit edilmesini, bunun ardından da oruca başlanmasını isterdi. Çünkü Ramazan orucu kameri aya göre tutulurdu. Kameri aylar ise bazen 29, bazen 30 gün çekmektedir. Bu yüzden de Hiz. Peygamber, Şaban ayının günlerini hesaplamada büyük bir özen

¹⁹⁵ Ebû Dâvûd, Sıyâm, 34; İbn Kayyım, II, 57.

¹⁹⁶ Buhârî, Savm, 30; Müslim, Sıyâm, 81; Ebû Dâvûd, Savm, 37.

¹⁹⁷ Abdürrezzak, IV, 198; Dârimî, Savm, 18; Buhârî, Savm, 29; Ebû Dâvûd, Savm, 38; İbn Mâce, Sıyâm, 14; Tirmîzî, Savm, 27; Beyhakî, Şü’abü’l-İman, V, 250.

gösterirdi. Ramazan hilalini görünce de oruca başlardı. Eğer bulut araya girer ve hilali göremezse Şaban'ı otuz gün olarak hesaplar, sonra Ramazan orucuna başlardı.¹⁹⁸ Bu şekilde yapmalarını ashabına da emrederdi. Bir gün onlara, hilali görmedikçe oruca başlamamalarını ve yine şevval hilalini görmedikçe bayram etmemelerini söylemiş, hava bulutlu olursa da ayı otuza tamamlamalarını emretmiştir. Bunun üzerine sahabeden bazıları, ihtiyaten bir iki gün önceden oruç tutarak Ramazanı karşılamak istediklerini söyleyince Peygamber (a.s) bu duruma sinirlenmiş ve böyle bir duruma izin vermemiştir.¹⁹⁹ O, ashabına ümmi bir toplum olduklarını, hesap ve okuma yazma bilmediklerini; ancak ayın bazen 29, bazen de 30 gün olduğunu²⁰⁰ başından geçen bir olayla da göstermiş oluyordu.

Hz. Peygamber, bir defasında da bir ay müddetle hanımlarından uzak kalacağına dair yemin etmişti. Sonra kendine özel yüksek bir yerde kalmaya başlamış, 29. günde kaldığı yerden ayrılınca kendisine: “*Ey Allah'ın Rasulü! Sen bir ay yemin etmiştin!*” diye hatırlatılınca, O (a.s), (o sene) ayın 29 gün çektiğini ifade etmiştir.²⁰¹

¹⁹⁸ Abdürrezzak, IV, 155-156; Ebû Dâvûd, Savm, 6; Darekutnî, III, 98; Taberânî, II, 25; Süyûtî, II, 312; Şâmî, VIII, 557; Çelik, s. 57-58.

¹⁹⁹ Şaban ayının 29 gün mü, 30 gün mü olduğu konusundaki şüphe ayın görülmesi ile giderilir. Ancak havanın bulutlu olması gibi sebepler yüzünden, Şaban ayının 29'dan sonraki günün Şaban ayına mı ait yoksa Ramazan ayına mı ait olduğu konusunda şüphe meydana gelirse, bu güne şüpheli gün denir. (Ahmet Dâvûdoğlu, *Bulûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi – Selamet Yolları*, I-IV, Sönmez Neşriyat: İstanbul (t.y), II, 412.) Peygamber (as) bu günde oruç tutulmasını yasaklamıştır. (Dârimî, Savm, 1, 4; Buhârî, Savm, 11, 14; Müslim, Sıyâm, 21; Ebû Dâvûd, Savm, 10.) Hz. Peygamber ashabına, Ramazan'ı bir veya iki gün önceden oruç tutarak karşılamamalarını, eğer önceden tutulmakta olan bir oruçta tutulabileceğini söylemiştir. (Dârimî, Savm, 4; Buhârî, Savm, 14; Müslim, Sıyâm, 3, 21; Ebû Dâvûd, Savm, 7, 11; Tirmîzî, Savm, 2; Nesâî, Savm, 31, 32.) Yani o günlerde ikiden fazla oruç tutmaya azmetmiş kimsenin, önceden başladığı oruçları devam ettirerek Ramazan'dan bir iki gün öncesini de oruçlu geçirebileceğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in bu şekilde bir emir vermesi, insanların şüpheli günde oruç tutmak suretiyle, Cahiliye Arapları arasında yaygın olan, ayların yerlerini takdim ve tehir ederek değiştirme anlamındaki nesi' uygulamasını çağrıştıracak davranışlara girmesini önlemeye yönelik bir emir olarak da telakki edilebilir. (Çelik, s. 60-61)

Bu konuda ashabın uygulamalarına bakılacak olursa; Ömer b. Hattab, o gece gökyüzü bulutlu ise oruç tutar ve bunun öne geçmek ve önce başlamak olmadığını, sadece bir araştırma olduğunu söylerdi. (Ahmet Naim- Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi*, I-XII, Ankara 1984, s. 57.) Hz. Ali ve Hz. Aişe şüpheli günde oruç tutar ve Ramazan'da 1 gün oruç yemektense Şaban ayında 1 gün oruç tutmayı tercih ettiklerini ifade ederlerdi. (İmam Şafî, *er-Risâle*, I-III, çev: Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan, TDV Yayınları: Ankara 1996, I, 251; Naim-Miras, s. 58.) İbn Ömer ise, Şaban ayının 29'u olunca hilali gözetlemesi için adam gönderir, şayet adam hilali görürse oruca başlardı. Eğer göremezse ve gökyüzünde görüşünü engelleyecek bir bulut veya sis bulunmazsa oruç tutmazdı. Eğer gökyüzünde görüşünü engelleyecek bir bulut veya sis bulunursa oruç tutardı. (İbn Hanbel, II, 5) Ebû Bekir'in kızı Esmâ da, Ramazan olup olmadığı şüpheli olan günde oruç tutardı. (Naim-Miras, s. 59.) Buna göre Hz. Peygamber ve ashabının söz ve uygulamaları, hava kapalı olduğu gün oruç tutmanın farz olmadığını gösterir, haram olduğunu göstermez. Öyleyse o gün oruç tutmayanlar caiz olanı yapmış, oruç tutanlar ise ihtiyatlı davranmış olurlar. Konu ile ilgili tartışma ve değerlendirmeler için ayrıca bkz: Çelik, s. 58- 60.

²⁰⁰ Abdürrezzak, IV, 159; İbn Hanbel, III, 67; Buhârî, Savm, 11, 13; Müslim, Sıyâm, 15; Ebû Dâvûd, Savm, 4.

²⁰¹ Tirmîzî, Savm, 6; Nesâî, Sıyâm, 8; Celalü'd-din es-Süyûtî, *Esbâb-u Vurûdi'l-Hadis (Hadisler ve Sebepleri)*, thk: Yahya İsmail Ahmed, çev: Necati Tetik, Abdulmecid Okçu, İhtar Yayıncılık: Erzurum 1996, s. 122.

Hz. Peygamber bir defasında da mescide gitmiş, bir elini diğerine vurarak şöyle buyurmuştur: “*Ay şu kadar, şu kadar, şu kadardır.*” Üçüncüsünde bir parmağını eksilterek o sene ayın 29 olduğuna işaret etmiştir.²⁰²

Hz. Peygamber’in sağlığında dokuz yılda dokuz Ramazan orucu tutması ve bunlardan dördünün 29, beşinin ise 30 gün olması da ayın bazen 29, bazen de 30 olduğunu göstermektedir.²⁰³

Hz. Peygamber hilali gördüğü vakit Ramazanın bereketli ve huzurlu geçmesi için dua eder, tekbir getirir, hamd eder, bazen “*Hilal; doğruluk, hidayet ve hayırdır. Hilal; doğruluk, hidayet ve hayırdır. Seni yaratana iman ettim. Bizi Ramazan’ayetiştiren Allah’a hamd olsun.*”²⁰⁴ şeklinde dua ederdi. O (a.s) bazen ise “*Allah-u Ekber! Allah’ım! Hilal doğarken biz emniyet, iman, selamet, İslam içinde sevdiğin ve razı olduğun şeyleri yapar halde olalım. Ey hilal! Benim de senin de Rabbimiz Allah’tır.*”²⁰⁵ diye dua ederdi.

Ramazan’a son derece önem veren ve onu aylar öncesinden büyük bir hasretle bekleyen Peygamber (a.s), Receb ayı girdiğinde; “*Allah’ım! Receb ve Şaban aylarını hakkımızda hayırlı ve mübarek kıl, bizi Ramazan’a ulaştır!*” diye dua ederek bu mübarek aya olan özlemine dile getirirdi. Bu aylara duyduğu sevgiyi ve verdiği önemi ifade için, Receb ayının Allah’ın ayı, Şaban’ın kendi ayı, Ramazan’ın da ümmetinin ayı olduğunu söylerdi.²⁰⁶

Bir defasında Peygamber (a.s), Şaban ayının son günü insanlara hitabede bulunarak onlara, yüce ve mübarek bir ayın gölgesinin üstlerine düştüğünü haber vermiş, bu ayda bin aydan hayırlı bir gece olduğunu bildirmiştir. Allah’ın bu ayda oruç tutmayı farz kıldığını, geceleyin ibadet yapmayı da nafil kıldığını söylemiştir. Bu ayda bir hayır işleyen kimsenin diğer aylarda 70 farz işleyen gibi olduğunu, bu ayın sabır ayı, sabrın karşılığının da Cennet olduğunu bildirmiştir. Bu ayın yardımlaşma ve iyi geçinmek ayı olduğunu hatırlatarak, bu ayda mü’minlerin rızkının bollatıldığını, bu

²⁰² Süyûtî, *Esbab-u Vurûdi’l-Hadis*, s. 118; Şâmî, VIII, 556.

²⁰³ *İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, ed: İbrahim Kâfi Dönmez, I-IV, İstanbul 1997, III, 514.

²⁰⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 110; Süyûtî, *Câmiu’s-Sağîr*, II, 415-416; Şâmî, VIII, 555.

²⁰⁵ İbn Hanbel, II, 179; Dârimî, Savm, 3; Tirmizî, Deâvat, 50; Süyûtî, *Câmiu’s-Sağîr*, II, 416.

²⁰⁶ Şâmî, VIII, 553; Münâvî, IV, 162.

yüzden de bir oruçluya iftar veren kimsenin hem günahlarının bağışlanacağını, Cehennem ateşinden azat olacağını, hem de oruçlunun sevabından bir şey eksilmeksizin oruçlunun sevabı kadar sevap alacağını müjdelemiştir. Sahabe de, Hz. Peygamber'e, kendilerinden her birinin bir oruçluyu doyuracak kadar zengin olmadıklarını söyleyince Hz. Peygamber, Allah'ın bu sevabı, oruçluyu kuru bir hurma ile veya bir yudum su ile ya da bir yudum süt karşılığı iftar ettirene de vereceğini bildirmiştir.

Hz. Peygamber bu ayda köle ve hizmetçilerin yükünü hafifleten kimseyi Allah'ın bağışlayacağını ve Cehennem ateşinden kurtaracağını, bu ayda oruçluya su veren kimsenin kıyamet günü susuz kalmayacağını söylemiştir. Peygamber (a.s) ashabına 4 şeyi çokça yapmalarını da tavsiye etmiştir ki bunlardan ikisinin; Allah'ın çok sevdiği Kelime-i şehadeti söylemek ve istiğfar etmek olduğunu; diğer ikisinin de zaten her zaman yapılması gerekli olan Allah'tan Cennet'i istemek ve Cehennem ateşinden O'na sığınmak olduğunu bildirmiştir.²⁰⁷

4. Sahur

Peygamber (a.s) hilali gözetleyip Ramazan ayının girdiğinden emin olduktan sonra oruç tutabilmek için, fecir doğmadan (tan yeri ağarmadan) evvel yemek yer ve yenilmesini tavsiye ederdi.²⁰⁸ O, sahurunu ölçülü ve yeterli bir tarzda yapar, daima dengeyi muhafaza ederdi. Özellikle sahur yemeğinin tehirini tercih eder, ashabına da bunun daha iyi olacağını tavsiye ederdi.²⁰⁹ Tam bir gün boyunca aç ve susuz kalacak vücudun yeterli gıda ile takviye edilmesinin zaruretine inanan Hz. Peygamber, bu konudaki hassas davranışı ile başkalarına örnek olmuş ve gerekli tedbirlerin alınması hususunda da uyarılarda bulunmuştur.²¹⁰

Oruç tutmak isteyenlerin sahurda bir şeyler yemelerini belirten Hz. Peygamber,²¹¹ sahur yemeğinde bereket olduğunu²¹² ve sahurun gündüz orucuna kuvvet kazandırdığını haber verirdi.²¹³

²⁰⁷ Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 224; Münzirî, II, 94-95; Ali el-Muttakî, VIII, 477; Şâmî, VIII, 553.

²⁰⁸ Fecir doğmadan önce yemek yemeye sahur, yenilen yemeğe ise sahur denir. (Çelik, s. 61)

²⁰⁹ Buhârî, Savm, 18, 44.

²¹⁰ Mustafa Çetin, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ölçü ve Denge*, Zenzem Yayınları: Isparta 2000, s. 81.

²¹¹ Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 408; Şâmî, VIII, 563.

²¹² Abdürrezzak, IV, 227; Buhârî, Savm, 20; Müslim, Sıyâm, 45; Şâmî, VIII, 563.

Peygamber (a.s), sahurun önemini ifade etmek amacıyla sahurun, Peygamberlerin ahlakından olduğunu haber vermiş,²¹⁴ Müslümanlarla ehl-i kitabın orucu arasındaki farkın sahur yemeği olduğunu bildirmiştir.²¹⁵

Peygamber (a.s)'ın sahurla ilgili tavsiyelerine kulak veren sahabe de ailece sahur yemeği yerdi. Hatta sahabeden Sehl b. Sa'd'ın ailesiyle birlikte sahur yemeği yerken, Hz. Peygamber ile namaz kılabilmek için yemeği acele acele yediğini ifade etmesi bu durumu göstermektedir.²¹⁶

Hz. Peygamber Ramazan ayında sahabeden bazısını sahur yemeğine davet eder ve sahur yemeğini “*mübarek yemek*” olarak tanımlardı.²¹⁷ Zeyd b. Sâbit bir defasında Rasulullah ile sahur yemeği yediğini, daha sonra da namaz kıldıklarını, yemekle sahurun bitimi arasında da 50 ayet okuyacak kadar zaman geçtiğini haber vermiştir.²¹⁸

Sahur vaktinin tayin ve tespiti konusunda Kur'an-ı Kerim'de “... *şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin, için...*”²¹⁹ buyurulmuş ancak sahabeden bazısı ayeti yanlış anlamış ve bu sebeple de farklı uygulamalarda bulunmuşlardı. Mesela Adiy b. Hatim (ö. 67/686) bu ayet nazil olduğu zaman Rasulullah'a giderek yastığının altına biri beyaz, biri de siyah olmak üzere iki iplik koyduğunu, bu şekilde geceyi gündüzden ayırt ettiğini haber vermiştir. Peygamber (a.s) de, yastığının çok geniş olduğunu söyleyerek ona takılmış ve bu beyaz iplik ile siyah iplikten kastedilenin gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığı olduğunu söyleyerek konu hakkında kendisini bilgilendirmiştir.²²⁰ Sahabeden Sehl b. Sa'd da, bu konuda pek çok sahabenin aynı hataya düştüğünü, bunun üzerine de Allah'ın “*fecirden*” ibaresini indirdiğini haber vermiştir.²²¹

Peygamber (a.s) Ramazan ayında, sahur vaktinde Bilal'e (ö. 20/641) ezan okutur ve bu ezanın kimseyi sahurdan alıkoymamasını söylerdi. Bilal'e ezan okutması,

²¹³ İbn Mâce, Sıyâm, 22; Beyhâkî, *Şü'abü'l-İman*, V, 411.

²¹⁴ M. Zihni Efendi, *Oruç İlmihali*, Dârulhadis Yayıncılık: İstanbul 2005, s. 62.

²¹⁵ Buhârî, Savm, 16; Nesai, Sıyâm, 15.

²¹⁶ Buhârî, Savm, 18; Mevakıt, 27.

²¹⁷ Abdürrezzak, IV, 228; Ebû Dâvûd, Savm, 16; Nesâî, Sıyâm, 25.

²¹⁸ Buhârî, Savm, 19; Müslim, Sıyâm, 47; Tirmîzî, Savm, 14; Şâmî, VIII, 563.

²¹⁹ Bakara 2/ 187.

²²⁰ Dârimi, Savm, 7; Buhârî, Savm, 16; Tefsiru Sure-i Bakara, 28; Müslim, Sıyâm, 33; Ebû Dâvûd, Savm, 17; Tirmîzî, Tefsiru'l-Kur'an, 3.

²²¹ Müslim, Sıyâm, 34-35; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 390.

namaz kılanlara sabahın yaklaştığını haber vererek namazdan vazgeçirmek ve uyuyanları uyandırmak içindi. Daha sonra da Abdullah b. Ümmü Mektûm'a (ö. 15/636) fecir tulu' etmedikçe (imsak olmadıkça) ezan okutmazdı.²²²

Hız. Peygamber bu sebeple ashabına, ezanı duydukları zaman yemeklerini yarıda bırakmayıp ellerindeki bitirmelerini tavsiye ederdi.²²³ Fecrin nasıl olduğunu Hz. Peygamber, parmaklarını topladıktan sonra yere doğru dikerek, bu şekilde zahir olan aydınlık olmayıp, şahadet parmağını orta parmağının üzerine koyup iki elini uzatarak bu şekilde görünen aydınlığın fecir olduğunu gösterirdi.²²⁴

Peygamber (a.s) oruca başlarken niyet eder ve amellerin niyetlere göre değer kazanacağını²²⁵ bu sebeple de diğer ibadetlerde olduğu gibi, Ramazan orucu için de niyetin şart olduğunu ifade ederdi. Niyetin de fecirden önce kesinleştirilmesi gerektiğini belirten Hz. Peygamber, aksi halde orucun geçerli olmayacağını söylerdi.²²⁶

5. İftar

Peygamber (a.s) ashabına, *“Gece şu taraftan (doğu tarafından) yönelip, gündüz şu taraftan (batıdan) dönüp gittiği, güneş de battığı zaman, oruçlu orucunu bozmuştur. (orucunu bozma vakti girmiştir.)”*²²⁷ diyerek iftar vaktinin zamanını ashabının anlayacağı şekilde haber vermiştir.

Hız. Peygamber iftar vakti girince iftarını açmakta acele eder ve herkese de bu şekilde yapmalarını tavsiye ederdi. Bu konuda, Allah'ın en sevdiği kulların, oruçlarını en önce açanlar olduğunu²²⁸ söyleyen Hz. Peygamber, Müslümanların iftar etmede acele davrandıkları sürece hayırla beraber olacaklarını bildirmiştir.²²⁹ Peygamber (a.s) ayrıca iftarda acele etmenin peygamberlerin sünneti olduğunu²³⁰ haber vererek bu

²²² Abdürrezzak, IV, 232; Buhârî, Savm, 17; Nesâî, Sıyâm, 18; Taberânî, *el-Kebîr*, V, 124.

²²³ Ebû Dâvûd, Savm, 18, 19.

²²⁴ Buhârî, Ezân, 13; Müslim, Sıyâm, 36, 39, 40, 44; Ebû Dâvûd, Savm, 17, 18.

²²⁵ Buhârî, Bed'ül-Vahy, 1; Itik, 6; Talak, 11; Müslim, İmare, 155.

²²⁶ Ebû Dâvûd, Savm, 71; Tirmîzî, Savm, 33; Nesâî, Savm, 68.

²²⁷ Buhârî, Savm, 43; İbn Kayyım, II, 52.

²²⁸ Tirmîzî, Savm, 13.

²²⁹ Abdürrezzak, IV, 226; Buhârî, Savm, 45; Müslim, Sıyâm, 48; İbn Mace, Sıyâm, 24; Tirmîzî, Savm, 13; Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 412.

²³⁰ İmam Mâlik, Kasru's-Salât, 46; Şâmî, VIII, 560; Zebidî, III, 37. Bu ve benzeri hadisleri dikkate alan Hanefi fakihleri, oruçluya üç şeyin müstehap olduğunu beyan ederek bunları; sahur yemeği yemek, sahur yemeğini geciktirmek ve iftar etmede acele etmek şeklinde sıralamışlardır. (Tahtâvî, s. 683)

konunun önemine vurgu yapmıştır. Ashab da Peygamber (a.s)’ın tavsiyelerine uymuş ve gerçekten de iftarda acele etme konusunda insanların en dikkat edenleri olmuşlardır.²³¹

Peygamber (a.s) bazı zamanlarda ashabına, iftar zamanının sevincinden bahsederdi. Oruçlunun iki sevinç anı olduğunu, bunlardan birinin iftar açarken, diğerinin de Rabbine kavuştuğu zaman orucunun mükâfatından dolayı yaşayacağı sevinç olduğunu ifade ederdi.²³² Ayrıca Allah’ın her iftar vakti Cehennem’e girmesi kesinleşmiş kullarını cehennemden azat ettiğini ve bunun her gece tekrarlandığını haber verirdi.²³³

Peygamber (a.s) iftar vakti yapılan duaların makbul olduğunu, geri çevrilmeyeceğini de söylerdi.²³⁴ Hz. Peygamber duası geri çevrilmeyecek 3 zümreyi sayarken oruçlunun iftar vaktindeki duasını da bunlar arasında saymıştır.²³⁵ İftar vakti yapılan duaların Allah (cc) tarafından semaya yükseltip, gökyüzünün kapılarının açıldığını ve Allah’ın kuluna, bir süre sonra da olsa, kendisine mutlaka yardım edeceğine dair yemin ettiğini haber verirdi.²³⁶ Bu sebeple Peygamber (a.s) sık sık dua eder, Ramazan ayında ise dualarını artırır, özellikle iftar vakti makbul olduğu için dualarını sıklaştırırdı. O ayrıca hem yemek yemeden önce, hem de yiyip doyduktan sonra şükür amacıyla çeşitli dualar yapardı. Bazen “*Allah’ım! Senin rızan için oruç tuttum ve senin rızkınla orucumu açtım.*”²³⁷ Bizden kabul et, çünkü sen ziyade işiten, hakkıyla bilensin”²³⁸ şeklinde dua eder; bazen de “*Allah’ım! Senin için oruç tuttum, sana inandım, sana tevekkül ettim, senin rızkın ile iftar ettim. Ramazan ayı orucuna niyet ettim. Önceden işlediğim ve sonradan işlediğim günahlarımı bağışla.*”²³⁹ derdi.

---

²³¹ Aynî, XI, 94; Şâmî, VIII, 559.

- İftarda bu şekilde acele edilmesi ubudiyetle ilgilidir. Yahudi ve Hristiyanların, yıldızlar görününceye kadar iftarı tehir ettikleri rivayet edilir. Onlara muhalefet için iftarda acele edilmesi hoş karşılanmıştır. (Naim-Miras, VI, 286.) Akşam namazını dağınık bir zihinle kılmaktan kaçınmak da başka bir sebep olarak sayılabilir. (Yılmaz, “Ramazan Orucu ve Hikmetleri”, *Diyanet Dergisi*, 26(1990), s. 24.)

²³² Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 163, 165; Tirmizî, Savm, 55; Nesâî, Sıyâm, 42.

²³³ İbn Mâce, Sıyâm, 3.

²³⁴ İbn Mâce, Sıyâm, 48; İbn Kayyım, II, 52.

²³⁵ İbn Mâce, Sıyâm, 48; Tirmizî, Deâvat, 128, 146.

²³⁶ İbn Kayyım, II, 52; Azizi, s. 24.

²³⁷ Allahumme leke sumtu ve ala rızkıke eftartu.

²³⁸ Darekutnî, III, 156; Taberânî, *el-Mu’cemu’s-Sağır*, I-II, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye: Beyrut 1983, II, 52; Beyhakî, *Şuabu’l-İman*, V, 406; İbn Kayyım, II, 51; Süyûtî, *Câmiu’s-Sağır*, II, 410; Şâmî, VIII, 561-562.

²³⁹ Şâmî, VIII, 561-562; Tahtâvî, s. 683; M. Zihni Efendi, s. 62.

Hiz. Peygamber, orucunu açıp su içtikten sonra içinde bulunduğu duruma şükreder ve “Allah’a hamdolsun, susuzluk gitti, damarlar ıslandı, inşaallah sevap da kesinleşti²⁴⁰” şeklinde dua da ederdi.²⁴¹ Bir defasında Rasulullah (sav) ashaptan Sa’d b. Muaz’ın (ö. 5/627) yanında iftar açmış ve onun ev halkı için şu duayı yapmıştır: “Yanınızda oruçlular iftar etsin. Yemeklerinizden ebrar (iyi kimseler) yesin. Size melekler (rahmet ve mağfiret) duasında bulunsun!”²⁴²

Aynı şekilde Hiz. Peygamber’in Sa’d b. Ubade’nin ziyafetinde ekmek ve zeytinyağı yedikten sonra da: “Yanınızda oruçlular iftar etsin, yemeğinizi iyiler yesin ve melekler size salat etsin.” şeklinde duada bulunduğu rivayet edilir.²⁴³

Sahabeden, fıkıhçılık yönüyle ön plana çıkan Abdullah b. Amr (ö. 65/684) da, iftar yapacağı zaman: “Allah’ım! Her şeyi kuşatan rahmetinden beni bağışlamamı istiyorum.” diye dua ederdi.²⁴⁴

Peygamber (a.s), iftar vakti girip duasını yaptıktan sonra, iftarda da acele eder, iftarını namaz kılmadan önce açardı. O’nun (a.s), iftarı bulabilirse taze hurma ile bulamaz ise kuru hurma ile onu da bulamazsa birkaç yudum su ile açtığı rivayet edilir.²⁴⁵ İftarda özel bir yiyecek aramaz, ne varsa onu yerdi.²⁴⁶ Hiz. Peygamber ashabına da hurmayla, hurma bulamazlarsa temiz ve susuzluğu giderici bir özelliği olan su ile iftar etmelerini tavsiye ederdi.²⁴⁷ Ashaptan Abdullah b. Ebû Evfâ (ö. 86/705) da, Hiz. Peygamber’in bazen sevik denilen bir çeşit çorba ile iftar ettiğinden bahsetmektedir.²⁴⁸

Peygamber (a.s) ashabına özellikle Ramazan ayında iftar yemeği yedirmenin öneminden bahseder, onları iftar yemeği vermeye teşvik ederdi. O, Ramazan’da, kazandığı helal rızık ile oruçlu birini iftara çağırarak kimseye meleklerin Ramazan

²⁴⁰ Elhamdü lillahi zehebe’z-zamau vebtelleti’-l-urûku ve sebetel-ecru inşaallahu Teâla.

²⁴¹ Ebû Dâvûd, Sıyâm, 22; Darekutnî, III, 156; Beyhakî, Şû’abü’l-İman, V, 406; İbn Kayyım, II, 52; Süyûtî, Câmiu’s-Sağîr, II, 409.

²⁴² Dârimî, Savm, 51; İbn Mâce, Sıyâm, 45; Şâmî, VIII, 562.

²⁴³ Nevevî, el-Ezkâr, thk: Ahmed Abdullah Bacuri, Dârü’d-Deyyan: Beyrut 1988, s. 251; Süyûtî, II, 410; Şâmî, VIII, 562.

²⁴⁴ İbn Mâce, Sıyâm, 48.

²⁴⁵ Ebû Dâvûd, Savm, 21, 22; Tirmizî, Savm, 10; İbn Kayyım, II, 51; Şâmî, VIII, 560.

²⁴⁶ Nitekim Buhârî, Sahih’inde: “Babun yuftiru bima teyessere aleyhi bi’l-mai ve ğayrihi/ Bab: Oruçlu kendine kolay gelen su ve diğer herhangi bir şeyle orucunu açar.” şeklinde bir bab açarak buna işaret etmektedir. (Buhârî, Sıyâm, 43.)

²⁴⁷ Ebû Dâvûd, Savm, 21; İbn Mâce, Savm, 25; Tirmizî, Zekât, 26; Savm, 10; Nesâî, Sıyâm, 28; Darekutnî, III, 155.

²⁴⁸ Müslim, Sıyâm, 52, 53.

geceleeri boyunca dua edeceğini, Cebrail'in (a.s) Kadir gecesini onunla kucaklaşacağını, Cebrail'in kucaklaştığı kişinin de kalbinin inceleyeceğini ve gözyaşlarının fazlalaşacağını haber verirdi.²⁴⁹ Oruçluya iftar ettiren kimsenin, oruçlunun sevabından bir eksilme olmaksızın, oruçlunun alacağı kadar sevap alacağını söyleyen Hz. Peygamber,²⁵⁰ Ramazan ayında mü'minin rızkının genişletildiğini haber vererek bu ayda oruçluya iftar veren kimsenin günahlarının bağışlanacağını ve cehennem ateşinden azat olacağını da haber vermiştir.²⁵¹ O (a.s) aynı zamanda oruçlunun sevabı kadar sevap alacağını da müjdelemiştir. Ashabtan bazıları herkesin oruçluyu doyuracak kadar zengin olmadığını söyleyince Hz. Peygamber, Allah (cc)'ın bu sevabı kuru bir hurma veya bir yudum su ile yahut bir yudum süt bulamacı ile oruçluyu iftar ettirene de vereceğini söylemiş, Ramazan ayında oruçluya su veren kimsenin, kıyamet günü susuz kalmayacağını haber vermiştir.²⁵²

Günümüzde olduğu gibi, o dönemde de iftar vakti ile ilgili istenmeyen bazı yanlışlıklar olabiliyordu. Hanım sahabîlerden Esmâ bint Ebûbekir, Peygamber (a.s) zamanında bir Ramazan günü, havanın bulutlu olmasından dolayı vakti geldi zannederek oruçlarını açtıklarını ve bir süre sonra bulutlar çekilince güneşin henüz batmadığını fark ettiklerini haber verir. Ona, orucu kaza etmelerinin emredilip emredilmediği sorulduğunda da böyle durumlarda orucun mutlaka kaza edilmesi gerektiğini söylemiştir.²⁵³

Benzer bir olay da Hz. Ömer'in halifeliği zamanında olmuştu. Havanın bulutlu olduğu bir Ramazan günü Hz. Ömer, güneşin batıp iftar vaktinin geldiği zannı ile orucunu açmış, yemek yerken bir adam koşarak yanına gelip güneşin henüz batmadığını kendisine haber vermişti. Hz. Ömer de iftar zamanı olduğuna karar verdiklerini, ancak bu konuda yanıldıklarını söyleyerek bu oruç yerine başka bir gün oruç tutacaklarını ifade etmiştir.²⁵⁴

6. Ramazan Geceleri

²⁴⁹ Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 429; Ali el-Muttakî, VIII, 460.

²⁵⁰ İbn Mâce, *Sıyâm*, 45; Tirmîzî, *Savm*, 42, 82; Ali el-Muttakî, VIII, 452, 459.

²⁵¹ Dârimî, *Salât*, 156; İbn Mâce, *Et'ime*, 1.

²⁵² Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, V, 224.

²⁵³ Buhârî, *Savm*, 46; İbn Mâce, *Sıyâm*, 15.

²⁵⁴ İmam Mâlik, *Sıyâm*, 17.

Hız. Peygamber döneminde, orucun farz kılındığı ilk zamanlarda oruçlu olan kimse, iftardan sonra uyumamak şartıyla gece boyunca yiyip içebilirdi. Ama iftardan sonra uyur ya da yatsıyı kılsa artık yiyip içemez, münasebette bulunamazdı. Müslümanlardan bir kısmı, yorgunluk dolayısıyla gece bir şey yemeden uyursa, ertesı gün akşama kadar aç kalır ve haliyle uzun süre aç kalmaktan dolayı perişan olurdu. Mesela Ensar'dan Kays b. Ebî Sırma²⁵⁵ (veya Damre b. Enes²⁵⁶) akşamleyin Hz. Peygamber'in yanına oruçtan dolayı bir hayli yıpranmış bir şekilde gelince Hz. Peygamber kendisine bu şekilde perişan olmasının sebebini sormuştu. Adam da, gündüzün akşama kadar hurma topladığını ve yemek için eve gittiğini ancak eşinin yemek yapmakta gecikince uyuyakaldığını, uyanınca da bir şey yemenin haram olduğunu (yani imsak vakti girdiğini) haber vermişti.²⁵⁷

Ancak bazı Müslümanlar, zaman zaman bu yasağın dışına çıkmışlardır. Mesela Hz. Ömer bir gün mescitte ayağa kalkarak bu durumdan dolayı Rasulullah'tan özür dilemek istediğini söylemiştir. Hz. Ömer, Peygamber (a.s)'a, son yatsıyı kıldıktan sonra karısına yaklaştığını haber verince, Hz. Peygamber, bunu yapmaması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Ancak başka adamlar da kalkıp buna benzer şeyler yaptıklarını itiraf edince,²⁵⁸ Allah (cc) bu zor durumu kolaylaştırıcı ve bu şartları hafifletecek şu ayeti indirmiştir: *“Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar sizin için, siz de onlar için birer libassınız. Allah nefislerinize karşı za'f göstermekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul etti, sizi bağışladı. Artık (bundan sonra geceleri) onlara yaklaşın ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin....”*²⁵⁹

Bu tarz olaylar üzerine inen bu ayette insanların Ramazan gecelerinde eşleriyle cinsel beraberlik yaşayabilecekleri, cinsel beraberliğin de imsak vaktine kadar olabileceği ifade edilmiştir. Ancak bu durum için istisna da getirilmiştir: itikâf. İtikâfta iken cinsel beraberlikten kesinlikle kaçınılması emredilmiştir.²⁶⁰

²⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 17; İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I-IV, Dârü'l-Küttüb el-İlmiyye: Beyrut 2003, I, 127; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'an'il-Âzim*, I, 499; 510.

²⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 59.

²⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 17, 59; İbn Arabî, I, 127; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'an'il-Âzim*, I, 499; 510.

²⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 154; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 385-86; İbn Arabî, I, 127; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 53-54; *Tefsîri'l-Kur'an'il-Âzim*, I, 499, 510-511.

²⁵⁹ Bakara, 2/ 187.

²⁶⁰ Zemahşerî, I, 391; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'an'il-Âzim*, I, 510, 519; Meydânî, I, 176; Ateş, I, 311.

7. Ramazan Gecelerini İhya: Teravih Namazı

Hız. Peygamber Ramazan gecelerini ihya etmeye büyük özen gösterir, bu konuda ashabını da teşvik ederdi. Peygamber (a.s) ashabına Allah'ın Ramazan orucunu farz, kendisinin ise Ramazan geceleri namaz kılıp ibadet etmeyi sünnet kıldığını söylemiştir. Ramazan orucunu tutup inanarak, karşılığını yalnız Allah'tan bekleyerek gecelerini ibadetle geçirenlerin, kul hakkı hariç, mevcut bütün günahlarının affedileceğini müjdelemiştir.²⁶¹

Sahabeden Ebû Zer de, Hız. Peygamber'in Ramazan gecelerini ihyası konusunda onun Ramazan ayı boyunca insanlara farz namazların dışında başka bir namaz kıldırmadığını, ancak ayın son yedinci gecesini ile beşinci gecesini, gecenin yarısı geçinceye kadar namaz kıldırıldığını anlatmıştır. Sahabe Hız. Peygamber'e, gecenin geri kalan kısmında da namaz kılmak istediklerini söyleyince O (a.s), imanla başlanıp bitirilen namazın, gecenin tümünde kılınan namaza denk olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra da Ramazanın bitimine üç gece kalıncaya kadar başka namaz kıldırmadığını, üçüncü gece ise sahurunu kaçırmaktan endişe edecekleri kadar uzun bir namaz kıldırıp aile fertlerine dua ettiğini ve Ramazan ayı bitene kadar başka nafil namaz da kıldırmadığını haber vermiştir.²⁶²

Bir Ramazan gecesini Peygamber (a.s) ile üzeri hurma yapraklarıyla örtülü bir odada kalan ve Allah Rasulü'nün gece namazına şahit olan Huzeyfe b. Yemân da Peygamber'in gece olunca gusül abdesti aldığını, ardından da kendisinin kalan su ile gusül alarak birlikte namaz kıldıklarını haber vermiştir. Peygamber (a.s)'ın, namazın 1. rekâtında Bakara Suresini, ardından Âl-i İmrân ve Nisa surelerini okuduğunu söyleyen Huzeyfe, korku ayeti gelince durup bahsedilenlerden Allah'a sığındığını, müjde ayeti gelince de hamd ederek onları Allah'tan istediğini haber vermiştir. Hız. Peygamber'in kıraatı bitirince rükuya gidip orada kıyamdaki gibi uzun bir süre “*Sübhâne Rabbiyel Âzim*” dediğini nakleden Huzeyfe, iki secde arasında oturur iken de “*Rabbim*

²⁶¹ Buhârî, İman, 27; Müslim, Salâtu'l-Musafirin, 25; Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Tirmizî, Savm, 83; Nesâî, Sıyâm, 1, 40; Beyhakî, Şü'abü'l-İman, IV, 549. Hadis âlimlerinden en-Nevevî: “*Ramazani ihya etmenin, Terâvih namazını kılmakla gerçekleşeceğini*” zikretmektedir. Bu açıdan Hız. Peygamber'in, “*her kim Ramazani ihya ederse*” sözü, “*her kim geceleri namaz kılarak Ramazan'ı ihya ederse*” şeklinde anlaşılmalıdır, der. (Nevevî, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccac*, I-XVIII, Dâru Âlemi'l-Kütüb: Riyad 2003, VI, 39; Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, I-IX, Mısır (t.y), III, 53)

²⁶² Ebû Dâvûd, Salât, 318; Tirmizî, Savm, 81; Nesâî, Kıyamü'l-Leyl, 4; Beyhakî, Şü'abü'l-İman, IV, 553-554.

beniaffet!” diye tekrarladığını anlatır. Sonra da kıyam gibi uzun bir secde ederek secdede sürekli “*Sübhâne Rabbiyel Â’la*” dediğini, bu şekilde 4 rekât namaz kıldıktan sonra Bilal-i Habeşî’nin gelip kendilerini sahur yemeğine çağırdığını ifade etmiştir.²⁶³

Hz. Peygamber ümmetine ibadet, tövbe ve istiğfar için Ramazan gecelerinin önemli bir fırsat olduğunu söyler ve Müslümanları sık sık Ramazan gecelerini ihyaya teşvik ederdi. Bu sebeple kendisi Ramazan gecelerinde Teravih namazı kılar ve bunu kılmalarını Müslümanlara da şiddetle tavsiye ederdi.

Teravih namazı, Ramazana mahsus bir gece namazıdır. Ramazan ayında yatsı namazından sonra kılınır. Teravih namazı, Kur’an-ı Kerim’de geçmemesine rağmen, bu namazı kılmayı Hz. Peygamber ısrarla tavsiye etmiştir.²⁶⁴ Peygamber (a.s) tarafından bu gece ibadetine, “*Kıyam-ı Ramazan: Ramazan Namazı*” ismi verilmiştir.²⁶⁵ Rasulullah (a.s)’ın teravih namazının her dört rekâtında bir müddet istirahat ettiğini rivayet eden İbn Abbas, Hz. Peygamber’in bu uygulamasının, teravih namazındaki “*terevvuh*” ve “*istirahat*”ın aslı ve dayanağı olduğunu da haber vermiş olmasından dolayı, bu ibadetin İslam’ın ilk döneminden beri “*teravih*” adıyla anıldığı anlaşılmaktadır.²⁶⁶

Teravih namazı, vaktin sünnetidir, orucun sünneti değildir. Bundan dolayı hasta veya yolcu olup oruç tutmakla mükellef olmayanlar için de Teravih namazını kılmak sünnettir.²⁶⁷

Hz. Peygamber Ramazan ayında geceleyin mescitte namaz kıları. O (a.s), bir gece mescitte nâfile namaz kılarken birçok kimse ona uyararak namaz kılmış ve sabah olunca da birbirlerine Peygamber (a.s)’ın geceleyin mescitte namaz kıldırıldığını anlatmışlardı. Peygamber (a.s), aynı şekilde ertesi gece de mescitte namaz kılmış ve insanlar da kendisine uymuşlardı. Bu haber orada hazır bulunmayanlara da ulaşıncı mescitteki (teravih) namazına katılanların sayısı iyice artmıştı. Ertesi gece halk yine

²⁶³ Müslim, Salâtü’l-Müsafirîn, 27; Nesâî, Kıyamü’l-Leyl, 25.

²⁶⁴ Şevkânî, III, 53; Meydânî, I, 122.

- “*Terâvîh*” kelimesi Arapça “*Tervihe*” kelimesinin çoğuludur. Tervihe ise oturmak, istirahat etmek, nefsi rahatlandırmak anlamına gelir. *Terâvîh* namazı; her dört rekâtın sonunda, bir miktar oturarak istirahat edildiği için bu dört rekâta bir “*Terviha*” denilmiştir. Bir *Terâvîh* namazında beş *terviha* vardır. (Fîruzâbâdî, s. 282; Meydânî, I, 122; Ömer Nasûhî Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Yayınevi: İstanbul (t.y), s. 170.)

²⁶⁵ Naim-Miras, IV, 78-79.

²⁶⁶ Naim-Miras, IV, 70; Bilmen, s. 170.

²⁶⁷ Bilmen, s. 172.

topllanmış ve mescit, insanları alamayacak hale gelmişti. Ancak Peygamber (a.s) o gece mescide çıkmamıştı. Sabah olunca da Peygamber (a.s) insanlara cemaatle teravih namazı kılma konusundaki arzu ve isteklerinin güzel olduğunu, ancak bu şekilde devam edilirse bu ibadetin farz kılınıp, ümmetin bu namazı cemaatle eda etmeye güç yetiremeyeceklerinden korktuğunu ifade etmiştir.²⁶⁸ Bu sebeple Hz. Peygamber bu namazın evde kılınmasını tavsiye ederek, farz namazdan sonra kişinin en faziletli namazının evde kıldığı namaz olduğunu söylemiştir.²⁶⁹

Peygamber (a.s)'ın bu tavsiyesi üzerine teravih namazı, onun döneminde tek olarak kılınmaya devam etmişti. Hz. Ebû Bekir'in hilafeti zamanında ve Hz. Ömer'in halifeliğinin başlarında da Peygamber döneminde olduğu gibi, isteyen teravih namazını cemaatsiz olarak yalnız başına kılıyordu. Ancak Hz. Ömer, bir Ramazan gecesini mescide çıkınca insanların yalnız ve dağınık topluluklar halinde namaz kıldığını gördü. İnsanların kimi kendi başına namaz kılıyor, kimi vakit namazını kılıyor; bir kısım insanlar da uyuyordu. Hz. Ömer dağınık olarak namaz kılan bu insanları bir imam arkasında toplamanın daha iyi olacağını düşünerek böyle yapmaya karar vermiştir. Bu sebeple de insanlara Ubey b. Ka'b'ı imam tayin etmiş, böylece teravih namazı cemaatle kılınmaya başlanmıştır. Sonraki gece Hz. Ömer tekrar mescide çıkınca, insanların bir imama uyup namaz kıldıklarını görünce "*ni'mel-bid'atü hazihi: şu teravih namazının böyle cemaatle kılınması ne güzel adet oldu.*" diyerek sevincini belirtmiştir. Ardından da, bu namazı gecenin sonuna bırakıp kılanların, daha erken vakitte kılanlara göre daha faziletli bir iş yaptıklarını da ilave etmiştir.²⁷⁰

Teravih namazının cemaatle kılınmaya başlanması hicretin 14. (636) yılında başlamış; Hz. Ömer bunu sadece Medine'de tatbik etmekle kalmayıp diğer şehirlerdeki valilerine de mektuplar yazarak Müslümanların cemaatle teravih namazı kılmalarını emretmiştir.²⁷¹

²⁶⁸ Buhârî, Terâvîh, 1; Cum'a, 5, 29; Ezân, 80; Teheccüt, 5; Müslim, Musafirin, 177, 178; Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Salât, 318; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 1, 4.

²⁶⁹ Buhârî, İ'tisam, 3; Ebû Dâvûd, Salât, 205; Beyhakî, *Şü'abü'l-İman*, IV, 548; Şevkânî, III, 55.

²⁷⁰ Buhârî, Terâvîh, 1; Müslim, Salâtü'l-Müsafirin, 6; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk: Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdi, I-XI, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 1407/ 1987, II, 454.

²⁷¹ Şevkânî, III, 56.

Hz. Peygamber döneminde teravih namazının kaç rekât kılındığı konusunda ihtilaf olmakla birlikte, bir kısım sahabenin nakletmiş olduğu bazı bilgiler vardır. Mesela İbn Abbas, Rasulullah'ın Ramazan'da teravihi 20 rekât olarak kıldırıldığını bildirmiştir.²⁷² Hz. Aişe de, Rasulullah'ın gerek Ramazan gecelerinde, gerekse diğer gecelerde 11 rekâttan fazla namaz kılmadığını, ancak kıldığı her 4 rekâtın çok uzun, fakat oldukça huzurlu ve keyifli olduğunu haber vermiştir. O (ra.) bu rekâtlara 3 rekât daha eklediğini ifade eder. Bir defasında Rasulullah'ın vitri kılmadığını gören Hz. Aişe “*vitri kılmadan uyuyor musun?*” diye sorunca Rasulullah, gözlerinin uyuduğunu fakat kalbinin uyumadığını ifade etmiştir.²⁷³ Hz. Peygamber'in, Ramazan ayının sonuna doğru bazı gecelerde ashabına, gecenin üçte biri geçinceye kadar teravih namazı kıldırıldığı da olmuştur.²⁷⁴

Netice olarak, nakledilen bu rivayetler göz önüne alınca teravih namazının sekiz rekâtının müekket sünnet olduğundan şüphe yoktur. Bazı âlimler, sekiz rekâttan fazlasının müstehap olduğunu söylemişlerdir.²⁷⁵

8. Mukabele

Peygamber (a.s) Allah'ın Ramazan ayını, Kur'an-ı Kerim'i nazil etmek üzere seçmesinden dolayı²⁷⁶ özellikle Ramazan ayında daha çok Kur'an-ı Kerim okumaya ve dinlemeye özen gösterir; ashabını da buna teşvik ederdi. Hz. Peygamber onlara her zaman Kur'an-ı Kerim'in kıyamet günü okuyanlara şefaati olacağını haber verirdi.²⁷⁷ Bu sebeple Hz. Peygamber'in Ramazan'daki uygulamalarından biri de mukabele idi.

Ramazan aylarında Peygamber (a.s), Cebrail (a.s)'e Kur'an-ı Kerim'i okur; Cebrail (a.s)'in onu dinlemesiyle de karşılıklı okuma anlamındaki “mukabele”

²⁷² Şevkânî, III, 57; Miras, IV, 75.

²⁷³ Buhârî, Teheccüt, I; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, II, 495-496.

²⁷⁴ İbn Mâce, İkame, 173.

²⁷⁵ Şafiî ve Hanefîlerin büyük çoğunluğu (cumhuru) ve Ahmed b. Hanbel, Terâvîh namazının –vitir dışında – 20 rekât olduğu görüşündedirler. Onlar bu görüşlerine Beyhaki ve diğerlerinin sahih senetle es-Se'dan b. Yezid'den rivayet ettikleri şu sözü delil getirmektedirler: “*Ömer b. Hattab zamanında ashab, Ramazan ayında 20 rekât namaz kılıyorlardı.*” (Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, II, 497) İmam Mâlik'in Muvatta'ında- Beyhaki'nin de eserinde- Yezid b. Rûmân'ın da, Ömer b. Hattab zamanında insanların 23 rekât namaz kıldıklarını, yani 20 rekât Terâvîh, 3 rekât vitir kıldıklarını söylediği ifade edilir. (Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, II, 496.)

²⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'an'il-Âzim*, I, 501.

²⁷⁷ Müslim, Müsafirin, 252.

gerçekleşmiş olurdu. Bu uygulama daha sonraki dönemlerde de hafızlar tarafından okunan Kur'an'ın takip edilmesi suretiyle hatim indirme geleneğine ad olmuştur.²⁷⁸

Hz. Peygamber'in mukabelesini anlatan sahabe, onun (a.s) insanların en cömerdi olduğunu, ancak Ramazan ayı girip de Cebrail'le buluştuğu zaman cömertliğinin daha da arttığını, rahmet getiren rüzgârdan daha cömert, daha faydalı olduğunu söylerlerdi.²⁷⁹

Rivayetlerde Cebrail'in (a.s) Ramazan aylarında her gece indiği, Kur'an-ı Kerim'i Peygamber (a.s) ile mukabele ettiği belirtilir.²⁸⁰

Hz. Peygamber'in vefatından önceki Ramazan ayında ise bu mukabele, iki kere yapılmıştı. Bu durum üzerine Hz. Peygamber, sevgili kızı Fatıma'ya bu durumun, ecelinin yaklaştığına delalet ettiğini haber vermiştir.²⁸¹

9. İtikâf

Hz. Peygamber, İslamiyet gelmeden önce bazı yıllar; İslamiyet geldikten sonra ise vefatına kadar her yıl, Ramazan ayında itikâfa girerdi.

Arapça bir kelime olan itikâf, عكف (a-ke-fe) fiilinden türetilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu fiilin çeşitli türevleri kullanılır. İtikâf sözlükte “bir yerde beklemek, durmak ve kendini oraya hapsedmek; iyi olsun, kötü olsun nefsi bir şeye bağlamak” anlamına gelir. Terim olarak ise “Allah'a ibadet ve taat niyetiyle, belirli kurallara uyarak inzivaya çekilmek, bir müddet mescitte kalmak” demektir.²⁸²

Kur'an-ı Kerim'de Ramazan ayının gecelerinden bahsedilirken: “...Camilerde itikâfta iken hanımlarınıza yaklaşmayın...”²⁸³ şeklinde bir durumdan bahsedilir. Başka bir ayette ise itikâf ibadetinin daha önceki ümmetlerde de bulunduğuna işaret vardır: “Biz ta o zaman bu Beyt'i (Kâbe'yi) insanlar için bir sevap kazanma ve bir güven yeri

²⁷⁸ Nebi Bozkurt, “Mukabele”, *DİA*, XXXI, 100.

²⁷⁹ Buhârî, Savm, 7; Şâmî, VIII, 574. Ayrıca bkz: Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev: Salih Tuğ, M.Ü. İFAV Yayınları: İstanbul 1993, s. 42.

²⁸⁰ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an, 7; Şâmî, VIII, 574.

²⁸¹ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an, 7; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 25; Şâmî, VIII, 702.

²⁸² Râgıb, s. 343; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'an'il-Âzîm*, I, 419; Şâmî, VIII, 593; Meydânî, I, 175.

²⁸³ Bakara 2/ 187.

*kıldık. Siz de makamı İbrahim'den kendinize bir namazgâh edinin. Ayrıca İbrahim ile İsmail'e şöyle ahid verdik: "Beytimi, hem tavaf edenler için, hem ibadete kapananlar için, hem de rükû ve secde edenler için tertemiz tutun!"*²⁸⁴

Peygamber (a.s), henüz İslamiyet gelmeden önce müşriklerin putlara tapıp durduklarını gördükçe, onlardan uzaklaşmayı, halvet ve uzlete çekilmeyi özler,²⁸⁵ Hira dağına gider,²⁸⁶ halvet ederdi.²⁸⁷ Peygamber (a.s)'ın Hira'daki azığı; süt ile et²⁸⁸ ya da zeytinyağı ile çörek (kuru ekme) olup orada, gündüzleri ile birlikte üç gece, yedi gece ve hatta bir ay kalır, "tehannüs" (teberrür ve teabbüd) ile meşgul olurdu.²⁸⁹ Hira'da itikâfta iken halvet, taabbüd ve Beytullah'a nazar gibi ibadetleri bir arada gerçekleştirmiş olurdu.²⁹⁰

O (a.s), her yıl Ramazan ayında Hira dağında bir ay süre ile itikâfa girer, Kureyşîlerin yapa geldikleri gibi, yanına gelen yoksullara yemek de yedirirdi.²⁹¹

İslamiyet'in gelişinden sonra da Peygamber (a.s) her sene mutlaka 10 gün itikâfa girerdi. Önceleri Ramazanın başlarında itikâfa giren Peygamber (a.s), daha sonra vefat edinceye kadar son 10 günde itikâfa girmiştir.²⁹²

Peygamber (a.s), zaman zaman ve de çoğunlukla Ramazan ayının son on gününde Mescid-i Nebevi'ye çekilir; günün çoğu saatini orada geçirirdi. Kendisine bu

²⁸⁴ Bakara 2/ 125.

²⁸⁵ İbn İshâk, s. 167; Belâzurî, I, 105; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 5.

²⁸⁶ Abdürrezzak, *Musannef*, V, 321; Belâzurî, I, 105; Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk: Muhammed Revas Kaleci, Abdülber Abbas, Dârü'n-Nefais: Beyrut 1986, I, 213; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II, 135; Zehebî, *Târihu'l-İslâmve Vefeyâtu'l-Meşâhir ve'l-Âlam*, 1-53, thk: Ömer Abdüsselâm Tedmur, Dârü'l-Kitab el-A'rabi: Beyrut 1990, II, 117; Kastalâni, *Mevâhibü'l-Ledünniyye*, I-III, thk: Me'mun b. Muhyiddin el-Cenân, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1996, I, 104-107.

²⁸⁷ İbn Sa'd, I, 165; Belâzurî, I, 105; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 6; İbn Seyyid, I, 169-170.

²⁸⁸ Ayni, I, 93; Zürkânî, *Mevâhibü'l-Ledünniyye Şerhi*, I-XII, thk: Muhammed Abdu'l Aziz el-Halidi, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1996, I, 392.

²⁸⁹ Abdürrezzak, *Musannef*, V, 321- 22; Belâzurî, I, 105; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, II, 117.

- Buhârî şarihi Ayni, "Peygamber (as)'ın teabbüdü ne şekilde idi? diye sorulacak olursa; Bu düşünmek ve ibret almaktan ibaret idi. Ulu atası İbrahim'in ibret alması gibi! , diye cevap veririm." der. (Ayni, I, 92-93.)

²⁹⁰ Belâzurî, I, 105; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 6; İbn Seyyid, I, 169-170; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 5-6, 12; Kastalâni, I, 107.

²⁹¹ İbn İshâk, I, 168; Belâzurî, I, 105; Taberî, *Târih*, II, 300; İbn Hacer el- Askalâni, *es-Sîretü'n-Nebeviyye min Fethu'l-Bâri*, I-XIII, Dâr-u İbn Hazm: Beyrut 2001, I, 64; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 12.

²⁹² Buhârî, İtikâf, 1; Hayz, 10; Tirmizî, Savm, 71; Şâmî, VIII, 593.

- Böylece İslam öncesi Mekke toplumunca da bilinen itikâf, Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla sünnet vasfını kazanmıştır.

maksatla mescit içinde bir çadır kurulur, zorunlu ihtiyaçları dışında da mescitten çıkmazdı.²⁹³

Peygamber (a.s) itikâfta iken bazen hasırı toplar, çadırın bir köşesinden sahabilere bakarak onlarla konuşurdu. Bir defasında onlara, Kadir gecesini aramak için Ramazan'ın ilk, ikinci ve son on gününde itikâfa girdiğini ve Kadir gecesini son on gecede bulduğunu haber vermiş, bu sebeple, itikâfa girmek isteyenlere son on günde girmelerini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine onu duyan herkes de onunla birlikte son on günde itikâfa girmiştir.²⁹⁴

Hz. Peygamber ashabına, itikâfın sahibini bütün kötülüklerden ve günahlardan koruduğunu; itikâfa girene bütün iyilikleri işleyen gibi sevap yazıldığını söylerdi.²⁹⁵ Yine onları teşvik etmek için, Ramazan'da on gün itikâf yapanın, 2 hac ve 2 umre yapmış gibi sevap kazanacağını müjdelemiştir.²⁹⁶

Peygamber (a.s)'ın kendisi de, başka zamanlarda ibadet hususunda göstermediği gayreti bu 10 günde gösterir,²⁹⁷ ciddiyet ve heyecanla gecelerini ihya eder, ev halkını da ibadet için uyandırır.²⁹⁸

Peygamber (a.s), itikâf etmek istediği zaman itikâf edeceği yere yatağı konur,²⁹⁹ o da sabah namazını kılar, sonra itikâf yerine girerdi. Bir defasında Ramazan'ın son on gününde itikâfa girmek istediğini belirterek çadırının kurulmasını emretti. Bunun üzerine çadırı kuruldu. Hanımı Zeynep için de bir çadır kurulmasını emretti. Ona da bir çadır kuruldu. Peygamber (a.s)'ın hanımlarından bir başkası da çadırının kurulmasını emretti. O'na da çadır kuruldu. Peygamber (a.s) sabah namazını kılınca, çadırların kurulduğunu görmüş ve bunun üzerine böyle yaparak iyilik elde

²⁹³ İmam Mâlik, İtikâf, 7, 9; Buhârî, İtikâf, 1, 6, 9; Müslim, İtikâf, 1-6; Ebû Dâvûd, Savm, 77, 78; İbn Mâce, Sıyâm, 58, 59, 61, 65; Tirmizî, Savm, 79.

²⁹⁴ Buhârî, İtikâf, 1; Müslim, Sıyâm, 215; Şâmî, VIII, 596.

²⁹⁵ İbn Mâce, Sıyâm, 67.

²⁹⁶ Süyûtî, II, 516.

²⁹⁷ İbn Hanbel, II, 69; İbn Mâce, Sıyâm, 57; Tirmizî, Savm, 73.

²⁹⁸ İbn Hanbel, II, 70; Buhârî, Leyletü'l-Kadr, 5; Müslim, İtikâf, 7; Nesâî, Kıyamü'l-Leyl, 17; Şâmî, VIII, 593-595.

²⁹⁹ İbn Mâce, Sıyâm, 61.

edilmeyeceğini söyleyerek çadırların sökülmesini istemiş ve o Ramazan ayında itikâfı terk ederek Şevval ayının ilk 10 gününde itikâfa girmiştir.³⁰⁰

Rasulullah (a.s), itikâfta iken hastanın yanından geçer ve tavrını değiştirmeksizin yoluna devam eder, hastayı sormak için ona meyletmezdi.³⁰¹ Yine Peygamber (a.s), itikâfta iken saçlarını yıkaması gerektiğinde mescide bitişik olan Hz. Aişe'nin hücresiyle mescit arasına bir leğen koydurtur, Hz. Aişe de Rasulullah'ın saçlarını yıkayıp tarardı.³⁰²

Özetle Peygamber (a.s), her yıl Ramazan ayında 10 gün itikâfa girerdi. Vefat edeceği senenin Ramazanında ise, bir önceki sene seferde olduğu için itikâfa giremediğinden dolayı 20 gün itikâfa girmiş, böylece geçmiş senenin itikâfını da yerine getirmiştir.³⁰³

Peygamber (a.s)'ın ahirete irtihalinden sonra da eşlerinin aynen itikâfa devam ettikleri rivayet edilir.³⁰⁴

10. Kadir Gecesi

Kadir gecesi, Ramazan ayının gecelerinden mübarek bir gece olup bin aydan daha hayırlıdır. Kadir gecesine bu isim ilahi ölçü, esas ve prensiplerin konulduğu, gerçeklerin ve sistemlerin ölçüsünün belirlendiği, her şeyin hikmetle ayrıldığı; fertlerin, milletlerin ve devletlerin mukaddesat esaslarının belirtildiği bir kitap³⁰⁵ olan Kur'an-ı Kerim'in bu gecede indirilmeye başlanmasından, yani şerefinden dolayı³⁰⁶ verilmiştir.

³⁰⁰ Buhârî, İtikâf, 1, 6, 14, 18; İbn Mâce, Sıyâm, 59; Nesâî, Mesâcid, 18.

³⁰¹ Ebû Dâvûd, Savm, 80.

³⁰² Buhârî, İtikâf, 2; Müslim, Hayz, 7.

- “*İtikâf eden kimseye sünnet olan durumlardan bazıları; itikâfta iken hiçbir zaman hastayı ziyaret edip sormamak, hiçbir cenazede bulunmamak, hiçbir kadına dokunmamak ve onunla cinsel yaklaşıma yol açacak davranışta bulunmamak ve ancak lüzumlu olan ihtiyacı için dışarı çıkmaktır. İtikâf ancak oruçlu olarak gerçekleşir ve itikâf ancak cemaati olan camide olur.*” (Ebû Dâvûd, Savm, 81.)

³⁰³ Dârimî, 1, 358; Buhârî, İtikâf, 17; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 77; Tirmîzî, Savm, 79; İbn Kayyım, II, 89; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII, 25; Şâmî, VIII, 595, 702; Zürkânî, XII, 74.

³⁰⁴ Buhârî, İtikâf, 1, 14; Leyletü'l-Kadr, 3; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 77; Tirmîzî, Savm, 71.

³⁰⁵ Kutup, XVIII, 350.

³⁰⁶ Kadir, lügatte şeref manasıdır. (Mustafa Muhammed el-Hadidi el-Tayrî, “Ramazan”, *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire 53(1981), S. 9, s. 1631.)

Aynı zamanda Allah (cc) tarafından, her önemli işin ayırt edilip takdir edildiği bir gece³⁰⁷ olarak tavsif edilmesinden dolayı da bu geceye bu isim verilmiştir.

Hız. Peygamber döneminde Ramazan ayında, Kadir gecesine ayrı bir önem verilirdi. Hız. Peygamber Kadir gecesine özenle hazırlanır, Ramazan ayında, diğer aylarda görülmeyen bir gayrete girerdi. Bu amaçla Ramazanın son on günü mescitte itikâfa çekilirdi. Böylece son on günde gizlenmiş olduğunu haber verdiği Kadir gecesini de, itikâfta iken ihya etmeye çalışırdı.³⁰⁸

Kadir suresinde, Kur'an'ın indirilişinin bu gecede olduğu, “*Biz onu (Kur'an-ı Kerim'i) Kadir gecesinde indirdik.*” ayetiyle açıkça belirtmektedir. Ayette o gecede Kur'an-ı Kerim'in indirilmiş olmasına dikkat çekilerek “*Kadir gecesinin ne olduğunu sen nereden bileceksin? Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır.*”³⁰⁹ buyurularak bu gecenin önemi ve üstünlüğü vurgulanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'in indirilmeye başlandığı gece olan Kadir gecesinin Ramazan ayında olduğu Bakara Suresi 185. ayetinde³¹⁰ belirtilmekte; Duhan Suresi 1-4. ayetinde de³¹¹ Kur'an-ı Kerim'in indiği gecenin bereketli ve mübarek bir gece olduğuna dikkat çekilmektedir.

Netice olarak bu ayetler ışığında ortaya çıkan durum; Kur'an-ı Kerim'in Kadir gecesinde indirildiği,³¹² onun Ramazan ayı içinde olduğu³¹³ ve bu tenzilin mübarek bir gecede gerçekleştiğidir.³¹⁴ Duhan suresinde sözü edilen “mübarek gece”den maksadın Şaban'ın on beşinci gecesi (Berat gecesi)³¹⁵ olmayıp, Kadir gecesi olduğu konusunda birçok müfessir mütefikdir.³¹⁶

³⁰⁷ Abbas Ebû's-Suud, “Ramazan”, *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire 45(1973), S. 7, s. 618-22.

³⁰⁸ Buhârî, *Leyletü'l-Kadr*, 3, 5; İtikâf, 1, 14; Müslim, *İtikâf*, 7; Nesâî, *Kıyamü'l-Leyl*, 17, Mesâcid, 18.

³⁰⁹ Kadir 97/ 2- 3.

³¹⁰ “*Ramazan ayı ki, Kur'an insanlara doğru yolu gösteren bir rehber, hidayeti ortaya koyan belgeler ve hak ile batılı ayırt eden ve ettiren bir ölçü olarak o ayda indirilmiştir.*”

³¹¹ “*Ha Mim, açık ve anlaşılır olan bu kitaba andolsun! O'nu mübarek bir gecede – Kadir gecesinde- indirdik. Şüphesiz ki biz uyarırız. Bütün işler, yerli yerince ve en uygun bir şekilde o gecede belirlenip ayırt olunur.*”

³¹² Taberî, *Câmiu'l Beyân*, III, 190-192; Kurtubî, XIX, 100; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 16.

³¹³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, III, 190-192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 16; Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni fî Tefsîri'l- Kur'âni'l-Âzim ve's-Seb'i'l-Mesâni*, I-XXX, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi: Beyrut (t.y), XXX, 189.

³¹⁴ Yazır, VI, 4293- 94; IX, 5970.

³¹⁵ Âlûsî, XXX, 189-194.

³¹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 16; Yazır, VII, 67.

Allah (cc), Kadir suresinde faziletlerinden dolayı Kadir gecesini, en üstün derecede ve tam olarak methetmiştir. Bu surede Kadir gecesini dört büyük yönüyle yüceltmıştır. Bunlar: Kur'an-ı Kerim'in o gecede indirilmesi, o gece meleklerin ve ruhun inmesi, bütün ilimlerin denizi iken kendi habibine ve habibi vasıtasıyla herkese; o gecenin kıymetini kimsenin tam olarak idrak edemeyeceğini söylemesi ve o gecede yapılan ibadetlerin bin ayda yapılan ibadetten daha hayırlı olduğunun haber verilmesidir.³¹⁷

Kadir gecesinin, içinde kadir gecesini olmayan bin aydan daha hayırlı kılınması da; Peygamber (a.s)'a, İsrailoğullarından bir adamın bin ay devamlı olarak oruç tutup, Allah yolunda gaza etmesi haber verilip de Peygamber (a.s)'ın bu durum üzerine kendi ümmetinin ömürlerinin kısa ve amellerinin az olmasına üzülmeye sonucunda Allah'ın onu müjdeleyerek bu gecede yapılacak ibadeti, bin ayda³¹⁸ yapılacak ibadete denk sayacağını haber vermesi sonucu gerçekleşmiştir.³¹⁹

Hz. Peygamber ahabına her fırsatta Kadir gecesinin inarak ve sevabını Allah'tan umarak ibadetle geçirilmesinin, geçmiş günahlara kefarete olacağını haber verirdi.³²⁰ Kadir gecesinin gündüzünün de faziletli olduğunu söyler, gecenin gündüzünde tutulan orucun bütün senenin orucuna denk olduğunu ifade ederdi.³²¹

Öte yandan Kadir gecesinin Ramazan ayı içinde olduğu kesin olmakla birlikte, hangi gece olduğu hakkında hiçbir bilgi yoktur. Sadece Hz. Peygamber'in bu gece hakkında çeşitli tavsiye ve uyarıları olmuştur.³²²

Peygamber (a.s), bin aydan daha hayırlı olan Kadir gecesinin Ramazanın son on gününde ve tekli gecelerde aranmasını tavsiye eder³²³ ve kendisi de Kadir gecesini

---

³¹⁷ Tayrî, S. 9, 1631.

³¹⁸ Bu bin ay, hesapta 83 yıl 4 ay eder.

³¹⁹ Tayrî, S. 9, 1631.

³²⁰ Buhârî, Kadir, 1; İman, 25, 27, 28, 35; Savm, 6; Terâvîh, 1; Müslim, Musafirin, 173, 176; Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Salât, 318; Tirmîzî, Savm, 1, 83; Nesâî, Sıyâm, 39.

³²¹ İbn Mâce, Sıyâm, 39.

³²² Çelik, s. 105.

³²³ İmam Mâlik, İtikâf, 7; İbn Hanbel, II, 71; Buhârî, Leyletü'l-Kadr, 3; İtikâf, 1, 14; Müslim, Sıyâm, 208, 212, 219; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 77; İbn Mâce, Sıyâm, 59; Tirmîzî, Savm, 71; Nesâî, Mesâcid, 18.

Ramazanın bu son on geceleri arasında, yani geriye kalan dokuzuncu, yedinci ve beşinci gecelerinde arardı.³²⁴

Bir Ramazan ayında Rasulullah, bazı sahabilerle birlikte Ramazanın ortasındaki 10 gün için itikâfa girmişti. 20. günün sabahında herkes eşyasını evine taşıdıktan sonra Peygamber (a.s), itikâfa girmiş olanların, itikâf mahallerine dönmelerini emretmişti. Zira o gece kendisine, Kadir gecesinin hangi gece olduğunun haber verildiğini, sonra da unutturulduğunu ifade etmiştir. Ashabına, Kadir gecesini son on gecede ve özellikle tek gecelerde aramalarını söylemiş, ayrıca kendini, Kadir gecesinde su ve çamur içerisinde secde eder bir halde gördüğünü anlatmıştı. Rasulullah ve ashabı itikâf mahalline dönünce, o günün sonuna doğru yağmur yağmıştı. Mescit de o sıralarda (üzeri dallarla örtülmüş) çardak şeklindeydi. Yerin ıslak olması sebebiyle Rasulullah'ın namazdan sonra burnunda ve alnında hafif çamur bulaşığı meydana gelmişti. O gece de 21. gece idi.³²⁵

Hız. Peygamber döneminde Ramazan ayında sahabeden bazı kimseler de rüyalarında Kadir gecesinin Ramazan'ın son 7 gecesinde olduğunu görmüşler ve Hız. Peygamber'e anlatmışlardı. Bunun üzerine Peygamber (a.s) da Kadir gecesini ile ilgili rüyaların son yedi gecesini üzerinde toplandığını, bu yüzden Kadir gecesini Ramazan'ın son yedi gecesinde aramaları gerektiğini bildirmiştir.³²⁶

Bu olayın bir benzerini yaşayan ve Kadir gecesinin 23. gece olduğunu haber verenlerden biri de, sahabeden Abdullah b. Uneys'dir. Abdullah b. Uneys de, Selîmeoğulları'nın meclisinde, insanların Kadir gecesini hakkında birbirleriyle çekişmelerini görmüş ve durumu Peygamber'e sormak üzere görevlendirilmişti. O da Ramazan ayının 21. gecesinde Peygamber'e giderek kendisini Selimeoğulları'nın gönderdiğini ve Kadir gecesinin hangi gece olduğunu sorduklarını haber vermiştir. Peygamber (a.s) ise ona, içinde buldukları gece (yani 22. gece) veya bir sonraki gece (yani 23. gece) olabileceğini söylemiştir.³²⁷

³²⁴ Dârimî, Savm, 56; Buhârî, Leyletü'l-Kadr, 3; Ebû Dâvûd, Kıyam-u Ramazan, 2.

³²⁵ Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadr, 2, 3; İtikâf, 1, 9, 13; Müslim, Sıyâm, 213.

³²⁶ Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadr, 2; Müslim, Sıyâm, 205; Beyhakî, Şü'abü'l-İman, V, 264.

³²⁷ Ebû Dâvûd, Kıyam-u Ramazan, 2.

Başka bir zaman sahabeden bir kişi Ramazan ayında Peygamber (a.s)’a gelerek ona taşrada oturduğunu ve namazlarını orada kıldığını, ancak Medine’deki mescide gelerek ibadetle ihya edeceği bir gece söylemesini istemişti. Peygamber (a.s) da ona, Kadir gecesini için gelecekse, 23. gece gelmesini söylemiştir. Sahabe de ikinci namazını kılarak, o gece mescitte kalmış ve sabah namazını kılincaya kadar herhangi bir ihtiyaç için dışarı çıkmamıştı. Sabah namazını kıldıktan sonra da hayvanına binerek taşradaki evine varmıştı.³²⁸

Netice olarak; Kadir gecesinin zamanı ile ilgili farklı rivayetler mevcut ise de,³²⁹ en güçlü rivayet, Ramazanın tekli gecelerinde olmasıdır. Rivayetlerin farklı olmasının sebebi ise Ramazan ayının her bir gecesinin Kadir gecesini imiş gibi ibadet ve taatle geçirilmesini teşvik ve müslümanları o gecelerde ibadete yöneltmektir. Bu sebeple o gecede bol bol dua edilmesi uygun görülmüştür. Hz. Aişe bu vesileyle Peygamber (a.s)’a, Kadir gecesinin hangi gece olduğunu anlarsa, o gece nasıl dua etmesi gerektiğini sormuş, Peygamber (a.s) da ona “*Allahümme inneke afüvvün tühibbü’l-affe, fa’fu anni.*” (اللهم انك عفو تحب العفو فاعفوا عني), yani “*Allah’ım! Sen affedicisin, affi seversin; beni affet!*” diyerek Kadir gecesinde nasıl dua edilmesi gerektiğini öğretmiştir.³³⁰

³²⁸ Ebû Dâvûd, Kıyâm-u Ramazan, 2.

³²⁹ Ashaptan Ubey b. Ka’b, Abdullah b. Ömer ve Muaviye b. Ebi Süfyan gibi kimselerden Kadir gecesinin 27. gece olabileceğine dair rivayet nakledilmektedir. (Müslim, Sıyâm, 219; Ebû Dâvûd, Kıyâmü Ramazan, 6) Ubey b. Ka’b’a: (Müslüman) kardeşin Abdullah b. Mes’ud: “Kim bir yıl ibadete devam ederse Kadir gecesine rastlar, diyor” denince, Ubey b. Ka’b: “O, insanların buna güvenmemelerini kast etmiştir. Yoksa o, bu gecenin Ramazan ayında olduğuna, Ramazanın da son 10 gecesinde, o gecenin de 27. gece olduğunu pekâla bilir.” dedi. Daha sonra da Kadir gecesinin (Ramazan’ın) 27. gecesini olduğuna istisnasız yemin etti. Ona “Ey Ebû’l-Münzir! Bunu hangi şeye dayanarak söylüyorsun?” denince o da: “Alâmetine ya da Rasulullah’ın bize bildirdiği işarete göre söylüyorum. Çünkü Kadir gecesinin sabahında güneş şuasız olarak doğar.” diye cevap verdi. (Ebû Dâvûd, Şehru Ramazan, 2; Tirmizî, Sıyâm, 721; Tefsiru’l-Kur’an, 86)

³³⁰ İbn Mâce, Dua, 5; Tirmizî, Deâvat, 84; Beyhakî, Şü’abü’l-İman, V, 281.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT

“Hz. Peygamber döneminde ramazan” deyince, dönemin sosyo-kültürel özelliklerinin de göz önüne alınıp incelenmesi gerekir. Bu dönemde ramazan ayında toplumda meydana gelen bazı önemli hadiseler, kültürel olaylar, yaşanan sosyal durumlar bu başlık altında incelenmeye çalışılacaktır.

1. Ramazan Ayında Doğular

Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber’in bizzat kendisinin de ramazan ayında doğduğu ile ilgili bilgiler mevcuttur. Mesela İbn Kesir’de³³¹ geçen bir rivayete göre, Hz. Peygamber’in, Ramazanın on ikinci günü doğduğu belirtilir. Çoğu rivayette annesinin Hz. Peygamber’e Muharrem’in onuncu günü hamile kaldığı; fil olayından üç yıl sonra o yılın Ramazan ayının on ikisinde doğduğu nakledilmektedir.³³²

Hz. Peygamber döneminde ramazan ayında meydana gelen doğumların en önemlisi, Hz. Peygamber’in torunu, Ali b. Ebû Talib’in oğlu Hasan’ın, hicretin 3. yılının Ramazan ayında doğmuş olmasıdır.³³³

Hicretin ikinci yılında Bedir muharebesi dönüşü Hz. Fatıma ile Hz. Ali evlenmişlerdi. Evliliğin ilk senesinde Hz. Hasan dünyaya gelmiştir. Peygamber (a.s) Onun doğumuna çok sevinmiş ve mutlu olmuştur.³³⁴ Hz. Hasan’ın doğumundan sonra

³³¹ Peygamber (as)’a Ramazan’da ilk vahyin geldiğinden şüphe olmadığını ve bunun 40 yaşının başında olduğunu delil gösterirler. İbn Kesir, bu görüşe açıktır, der. (İbn Kesir, *el-Bidâye*, III, 376.)

³³² İbn Hibbân, *Sîret*, s. 19-20, (1. dipnot); İbn Seyyid, I, 79; İbn Kesir, *el-Bidâye*, III, 374-376; Makrîzî, I, 6-7. Rasulullah’nın Ramazan’da doğduğu ile ilgili pek çok kaynakta bilgi bulunmasına rağmen meşhur olan görüş onun Rebiülevvel ayında doğmuş olduğudur. Bkz: İbn Sa’d, I, 81; İbn Abdilberr, *el-İstiâb fi Marifeti’l-Ashâb*, thk: Adil Mürşid, Dârü’l-Âlem: Ürdün 2002, s. 28; Zehebî, I, 34; Şâmî, I, 395.

³³³ Bazı kaynaklarda Hz. Hasan’ın doğumunun h. 3 yılın Şaban ayı, hicretin 4. yılı, hicretin 6. yılı olduğu şeklinde başka görüşler de mevcut olmakla birlikte sabit ve sahih olan görüş h. 3. yılın ramazan ayının 15’i olduğudur. bkz: Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü Neseb-i Kureyş*, Medeni Matbaası: Kahire (h.1381), s.40; Belâzurî, *Ensâb*, II, 534; İbn Abdilberr, s.179; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, II, 13-14; İbn Hacer, II, 11; Makrîzî, *İmtâu’l-Esmâ*, I-XV, thk: Muhammed Abdülhamid en-Nemîsi, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye: Beyrut 1999, I, 130; Zuhuri Danışman, *Büyük İslam Tarihi(Asr-ı Saadet)- Hz. Muhammed’in Hayatı*, Bahar Matbaası: İstanbul 1967, I, 283.

³³⁴ Zübeyr b. Bekkâr, s.40; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, II, 13-14; Danışman, I, 283.

iki koçu akika kurbanı olarak kesmiş,³³⁵ traş ederek saçlarının ağırlığınca gümüşün fakirlere dağıtılmasını emretmiştir.³³⁶ Çocuğa ne isim koymayı düşündüğü sorusuna Hz. Ali, Harb veya Hamza koymayı düşündüğünü söylemişse de Hz. Peygamber Cahiliye devrinde bilinmeyen Hasan adını vererek kulağına ezan okumuş ve Araplarda adet olduğu üzere ona Ebû Muhammed künyesini vermiştir.³³⁷

2. Ramazan Ayında Vefat Edenler

Hız. Peygamber döneminde Ramazan ayında bazı üzücü hadiseler de yaşanmış; kimi kıymetli şahsiyetler bu ayda hayata veda etmişlerdir. Mesela, bunlardan Muhammed (a.s)'ın her zaman koruyup kollayıcısı olan amcası Ebû Talib'in, nübüvvetin 10. yılı Ramazan ayında, (Peygamber'in) kendi eşinden 3 gün önce vefat etmesi bunlardan biridir. Aynı şekilde Hz. Hatice, nübüvvetin 10. yılında Kureyş'in boykotunun sona ermesinden kısa bir süre sonra, hicretten 3 yıl önce Ramazan ayında 65 yaşında iken vefat etmiştir.³³⁸

Hız. Peygamber'in kızı Rukiye de ramazan ayında vefat etmiştir. Hz. Osman'la evli olan Hz. Rukiyye, Bedir Seferine hazırlık yapıldığı sırada hastalanmıştı. Eşi Hz. Osman, Hz. Peygamber'in emriyle ona bakmak üzere Medine'de bırakılmıştı. Zeyd b. Harise, Bedir zaferinin haberini Medine'ye getirdiği sırada Hz. Rukiyye vefat etmişti.³³⁹

Ramazan ayında vefat eden bir diğer kişi de, Hz. Peygamber'in Mariye'den olan oğlu İbrahim'dir. İbrahim, Peygamber'in Tebuk dönüşünde vefat etmiştir. İbrahim vefat ettiği gün güneş tutulmuş ve bir kısım insan, güneşin İbrahim'in ölümünden dolayı tutulduğunu sanmışlardı. Peygamber de onları uyararak, onlara ayın ve güneşin Allah'ın

---

³³⁵ Yeni doğan çocuğun ana başındaki tüyüne "akika" denir. Böyle bir çocuk için şükran olarak kesilen kurbanı da "akika" adı verilmiştir. Bunun Müslümanlarca asıl adı "nesike" dir ve çocuğun doğduğu günden balığ olacağı güne kadar kesilebilir. Fakat 7. gün kesilmesi efdaldır. (Bilmen, s. 415.)

³³⁶ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk: Sa'd Kerim el-Faki, baskı y.y. , I, 119-120; İbn Abdilber, I, 179; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 13.

³³⁷ Zübeyr b. Bekkâr, s.40; Belâzurî, II, 535; İbn Abdilber, I, 180; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 13-14.

³³⁸ İbn Sa'd, VIII, 18; Belâzurî, *Ensâb*, I, 406; İbn Abdilber, s. 32; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, VII, 86; Zehebî, *Siyer-ü Âlami'n-Nübelâ*, I-XXV, thk: Beşar Avvad Munîf, Müessesetü'r-Risâle: Beyrut 1983, II, 111-112; İbn Seyyid, I, 226-227; Kastalâni, I, 405; Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hâmis*, I-II, Müessesetü Şa'bân: Beyrut (t.y), I, 301.

³³⁹ Rukiyye'yi Ümmü Eymen yıkamış; Hz. Osman da cenaze namazını kıldırmıştı. Rukiyye, Bakî mezarlığına defnedilmişti. bkz: İbn Sa'd, VIII, 36-37; Halîfe b. Hayyât, s. 65.

ayetlerinden olduğunu, bir insanın doğumu veya ölümünden dolayı tutulmayacaklarını söylemiştir.³⁴⁰ Böyle durumlarda Allah'ı zikredip, namaz kılmalarını tavsiye etmiştir.³⁴¹

Hiz. Peygamber'in en küçük kızı Hiz. Fatıma da babasının vefatından kısa bir müddet sonra hicretin 11. (632) yılının Ramazan ayının 3. günü 29 yaşında iken hayata veda etmişti.³⁴²

Benzer şekilde Hiz. Peygamber'in Hayber savaşından sonra safiy hakkı olarak alıp azat ederek evlendiği Hiz. Safiyye bint Huyey b. Ahtab da 50 veya 52 yaşlarında (50/671) Ramazan ayında vefat etmiş ve Bakî mezarlığına defnedilmiştir.³⁴³

Rasulullah'ın eşi Hiz. Aişe de hicretin 58. (678) yılı Salı gecesi Ramazan'dan 17 gece geçince vefat etti. Cenaze namazını Ebû Hureyre kıldı ve Bakî mezarlığına defnedildi.³⁴⁴

Ramazan ayında vefat edenlerden biri Peygamberimizin damadı Hiz. Ali'dir. Hiz. Ali, hicretin 35. (656) yılında, Müslümanların dördüncü halifesi olmuş,³⁴⁵ hicretin 40. (661) yılında ramazan ayında sabah namazına giderken, Abdurrahman b. Mülcem tarafından, başına vurulan ve alnından beynine kadar işleyen kılıç darbesi ile ağır şekilde yaralanarak iki gece sonra şehit olarak vefat etmiştir.³⁴⁶

3. Ramazan Ayında Yapılan Evlilikler

Ramazan ayında gerçekleşen önemli sosyo-kültürel olaylardan biri de bu aya denk gelen evliliklerdir. Hiz. Peygamber'in bizzat kendisinin bazı evlilikleri ramazan ayında gerçekleşmiştir. Hiz. Peygamber nübüvvetin 10. yılı (620) Ramazan ayında³⁴⁷ Osman b. Maz'un'un zevcesi Havle bint Hâkim es-Sülemiyye'nin teklifi ile Hiz. Ebûbekir'in kızı Aişe ve Zem'a'nın kızı Sevde'ye talip olmuştur. Rivayetlere göre bu süreç şöyle işlemiştir: Havle bir gün Peygamber'in evine gelerek³⁴⁸ ona Hatice'nin

³⁴⁰ İbn Hibbân, *Sîret*, s. 151; İbn Abdilberr, s. 40.

³⁴¹ İbn Sa'd, I, 118; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 154.

³⁴² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, VII, 221.

³⁴³ Kastalâni, I, 414; Şâmî, XII, 133.

³⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, VII, 189; Kastalâni, I, 406-407; Şâmî, XII, 79.

³⁴⁵ İbn Sa'd, III, 31.

³⁴⁶ İbn Hibbân, *Sîret*, 324.

³⁴⁷ İbn Sa'd, VIII, 53; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 328, 331.

³⁴⁸ İbn Sa'd, VIII, 57.

yokluğunun hissedildiğini, bu yüzden de Peygamber'in evlenip evlenmek istemediğini sormuştur. Hz. Peygamber de böyle bir eksikliğin kiminle giderileceğini sorunca Havle ona, Hz. Ebûbekir'in kızı Aişe ile Zem'a'nın kızı Sevde'yi tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber ondan durumu kendileri ile konuşmasını istemiştir. Havle, ilk olarak Ebûbekir'in evine giderek durumu onlarla paylaşmıştır. Ebûbekir, Aişe'nin Hz. Peygamber'in din kardeşinin kızı olduğu gerekçesiyle böyle bir evliliğin Hz. Peygamber için helalliyi konusundaki şüphelerini dile getirmiştir. Havle Hz. Peygamber'in yanına dönerek Ebûbekir'in çekincesini iletmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onunla arasındaki kardeşliğin kan ve süt kardeşliği değil, din kardeşliği olduğunu; bu yüzden böyle bir durumun evliliğe engel olmadığını belirtmiştir. Havle dönüp durumu Hz. Ebûbekir'e bildirince, o, Mut'im b. Adiy'in oğlu Cübeyr'e nişanladığı Aişe hakkında konuşmak üzere Mut'im'in yanına gitmiştir. Onun, İslam aleyhine ileri-geri konuşmaya başlaması üzerine gerçekleşecek bir evliliğin uygun olmayacağına kanaat getiren Ebûbekir, nişanı atmış; ardından da Hz. Peygamber'i evine davet ederek Aişe'yi kendisine nişanlamıştır.³⁴⁹ Nübüvvetin 10. yılı (620) Ramazan ayında³⁵⁰ gerçekleşen nişandan sonra Hz. Peygamber Aişe ile dört sene sonra Medine'ye hicretin 1. (622) yılı Şevval ayında Medine'de evlenmişlerdir.³⁵¹ Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in Aişe ile evliliğinin 623 yılının ramazan ayında gerçekleştiğine dair rivayetler vardır. Bu evlilik, Hz. Peygamber'in 3. evliliği idi. Hz. Aişe düğünü ile ilgili olarak evde bulunduğu sırada Peygamber Efendimizin yanında Ensardan bazı kimselerle geldiğini, annesinin kendisini alıp odaya götürerek saçlarını taradığını, elini-yüzünü yıkadığını, ondan sonra da Hz. Peygamber'in bulunduğu odaya götürerek ona “*işte eşiniz budur; mübarek olsun*” dediğini anlatır. Hz. Aişe, Sa'd b. Ubade'nin gönderdiği bir kâse sütün düğün yemeği olduğunu, yokluk sebebiyle bir koyun dahi kestirilmediğini esefle ifade etmiştir.³⁵² Hz. Peygamber o süttten içtikten sonra,³⁵³ içmesi için Hz. Aişe'ye ikram etmiş; ancak Aişe utandığı için önce içmemiş; ancak Hz. Peygamber'in ısrarı üzerine sütü alıp içmiştir.³⁵⁴

³⁴⁹ İbn Hanbel, VI,210-211; Taberî, *Târih*, III, 162; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 328-330; Diyarbekrî, I, 305.

³⁵⁰ İbn Sa'd, VIII, 53; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 328, 331.

³⁵¹ İbn Sa'd, VIII, 57, 62-63; Taberî, *Târih*, III, 164; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, VII, 186-187; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 570.

³⁵² Taberî, *Târih*, III, 163; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 330-331.

³⁵³ Oruç, Bedir muharebesinden sonra farz olmuştur.

³⁵⁴ Refii Alpayar- Şinasi Özatalay, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, Yağmur Yayıncılık: İstanbul 1962, s.10-11.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Havle, Aişe'ye dönürlükten sonra, Sevde bint Zem'a'nın yanına giderek aynı şekilde Peygamber'in evlenme talebini kendisine bildirdi. Sevde ise Havle'ye durumu babası ile görüşmesinin daha iyi olacağını ifade etmiştir. Çok yaşlı olan baba Zem'a, Hz. Peygamber'in çok şerefli biri olduğunu söylemiş ve kızının konuyla ilgili görüşünü sormuştur. Sevde ise onunla nikâhlanmak istediğini³⁵⁵ ancak vefat eden kocasından kalan 5-6 çocuğu olduğunu belirterek Hz. Peygamber'e külfet olabileceği endişesini dile getirmiştir.³⁵⁶ Hz. Peygamber'in bu durumun kendisi için problem olmadığını belirtmesi üzerine evlilik gerçekleşmiştir. Hatice'den sonra Hz. Peygamber'in yaptığı bu ilk evlilik nübüvvetin 10. (620) yılı Ramazan ayında gerçekleşmiştir.³⁵⁷

Hz. Peygamber'in başka bazı evlilikleri de yine Ramazan ayında gerçekleşmiştir. Hicretin 3. (625) yılı Ramazan ayında Zeynep bint Huzeyme ile yaptığı evlilik bunlardan biridir.³⁵⁸ Peygamberimizin eşleri içerisinde "Ümmü'l-Mesakin" (Miskinkerin annesi) olarak şöhret bulan Zeynep bint Huzeyme'nin Hz. Peygamber ile evliliği ancak 2 veya 3 ay sürmüştür.³⁵⁹

Hz. Peygamber'in hicretin 8. yılında (630) Melike bint Ka'b el-Leysi ile de Ramazan ayında evlendiği şeklinde bazı rivayetler vardır.³⁶⁰

Ramazan ayında yapılan evliliklerden biri de Allah Rasulü'nün kızı Fatıma ile Ali'nin evliliğidir. Hz. Ali ile Fatıma'nın nikâhları hicretin 2. (624) yılı ramazan ayında kıyılmıştır. Düğünleri ise aynı senenin Zilhicce ayında gerçekleşmiştir.³⁶¹

4. Hz. Peygamber'in Ramazan Ayındaki Tutum ve Davranışları

³⁵⁵ Taberî, *Târih*, III, 162-163; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, VII, 187; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 330; Ahmet Zeyni Dahlan, *Sîretü'n-Nebi*, Beyrut (t.y), I, 139-140.

³⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 332; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I-X, Beyrut 1967, IV,270.

³⁵⁷ Taberî, *Târih*, III, 161; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 332-333; Heysemî, IV, 270-271.

³⁵⁸ Belâzurî, I, 429; İbn Hibbân, *Sîret*, 119; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 63; Makrîzî, I, 130.

³⁵⁹ Vâkîdî ve Belâzurî'nin belirttiklerine göre Zeynep bint Huzeyme hicretin 4. senesinin (626) Rebiülahir ayının son günlerinde vefat etmiştir. bkz: Halife b. Hayyât, s. 66.

³⁶⁰ İbn Sa'd, VIII, 177; Kastalâni, I, 414; Şâmî, XII, 153. Melike'nin Hz. Peygamber ile evli iken öldüğü bilgileri yanında, onun çok güzel olması nedeniyle Hz. Aişe tarafından kıskanıldığı; bu sebeple de onu Hz. Peygamber'den soğutmak amacıyla gerdeğe girdiğinde Peygamberimiz'e "Senden Allah'a sığınırım" demesi şeklinde bir taktik verdiği; Melike'nin Hz. Peygamber'e bu şekilde demesinin ardından Hz. Peygamber'in kendisinden ayrıldığı ifade edilir. bkz: Taberî, *Târih*, III, 65; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 133; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 587; Şâmî, XII, 153.

³⁶¹ Şâmî, XII, 476.

Hz. Peygamber (a.s) ramazan ayında topluma örnek olacak bazı davranışlar sergiler; toplumda yerleşmesi açısından bu şekilde davranmasının sebeplerini de insanlara izah ederdi. Mesela bir gün Hz. Safiye itikâfta olan Hz. Peygamber'i görmeye gelmiş, dönüşte de eşi onu uğurlamak üzere ona biraz eşlik etmişti. Onları gece vakti gören 2 kişi hızlıca yürümeye başlayınca, Hz. Peygamber onları durdurarak kendilerine yanındaki kişinin eşi Safiye olduğunu bildirmiş, açıklama yapma sebebini de, şeytanın insanın damarlarındaki kan gibi insan vücudunda dolaşarak insana vesvese vermesi şeklinde izah etmiştir. Hz. Peygamber'in başından geçen bu olay, yanlış anlaşılmaya mahal olabilecek bazı davranışların, insanların aklında şüphe bırakmaması için açıklanması gerektiğini göstermektedir.³⁶²

Hz. Peygamber'in Ramazan aylarında, senenin diğer aylarında olduğundan daha fazla cömert olduğu belirtilir. O, Ramazan ayı gelince esirleri serbest bırakır; insanların meşru taleplerini de asla geri çevirmezdi.³⁶³ Bu davranışlarıyla ashabına da örnek olurdu.

5. Ramazan Ayında Yaşanan Bazı Toplumsal Olaylar

Hz. Peygamber döneminde ramazan ayında bazı önemli toplumsal olaylar da meydana gelmiştir. Mesela, Garânîk olayı, İsra ve Miraç, Muhacir-Ensar kardeşliği (*muâhât*) gibi toplumsal açıdan fevkalade önemli bazı olaylar, Ramazan ayına denk gelmiştir.

Ramazan ayında meydana gelen kuraklık ile bunun sonucu olarak yağmur duasına çıkılması da, bu ayda yaşanan toplumsal olaylar arasında sayılabilir.

a. Garânîk Olayı

Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında meydana geldiği rivayet edilen toplumsal olaylardan birinin de, Garânîk olarak isimlendirilen olay olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.

---

³⁶² Şâmî, XII, 133.

³⁶³ Buhârî, Savm, 7.

Sözlükte “beyaz su kuşu, kuğu, turna, beyaz tenli genç ve güzel kız” anlamlarına gelen gurnûk (gırnik) kelimesinin çoğulu olan garânîk;³⁶⁴ İslam literâtüründe Hz. Peygamber’in, müşriklerin gönlünü İslam’a ısındırmayı arzu ettiği bir sırada, şeytanın telkiniyle vahiyelere Allah kelamı olmayan bazı sözler karıştırdığını ve daha sonra Cebrail’in ikazıyla bundan vazgeçtiğini iddia eden rivayetler münasebetiyle kullanılmıştır. Sonraları da daha çok Necm suresiyle (53/ 19-20) Hac Suresindeki (22/ 52-54) ayetlerin nazil oluşuna ilişkin tartışmalara konu olmuştur.³⁶⁵

Garânîkle ilgili ilk rivayet erken devir siyer yazarlarından İbn İshâk’a aittir. İfadesine göre olay şöyle gerçekleşmiştir: Hz. Peygamber Kâbe’nin yanında Necm Suresini okurken “*Gördünüz mü o Lat ve Uzza’yı? Ve üçüncüleri olan Menat’i?*”³⁶⁶ ayetlerini okuduktan sonra “*Bunlar yüksek kuğulardır, onların şefaati umulur.*” sözlerini şeytanın telkiniyle söylemiş, müşrikler de putların Hz. Peygamber tarafından övülmesine sevinerek onunla birlikte secde etmişlerdir. Akşam olunca da Cebrail (as) gelerek Hz. Peygamber’e, Allah tarafından vahyedilmeyen sözleri söylediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Peygamber (as) duruma çok üzülünce onu teselli etmek için Hac Suresindeki ilgili ayetler (Hac 22/ 52-54)³⁶⁷ indirilmiştir.

İbn Kesîr’in eserinde de olay benzer şekilde anlatılmış, ancak müşriklerden Velid b. Muğîre’nin yaşının ileri olması nedeniyle secde edemediği, bir avuç kum alıp alnına değdirdiği de rivayet edilmiştir. İbn Kesîr, daha sonra bu durumun Habeşistan’daki Müslümanlara, Kureyş’in Müslüman olduğu şeklinde ulaştığını ve bunun üzerine bir grup Müslüman’ın Mekke’ye geri döndüğünü haber vermiştir.³⁶⁸

Bu durum İbn Hişâm’ın *es-Sîre*’sinde ise Habeşistan’a hicret eden Müslümanların, Mekkelilerin İslamiyet’i kabul ettiğini duyup ülkelerine geri

³⁶⁴ *Mu’cemu’l-Vasît*, ed: İbrahim Medkur, Mektebetü Şürükü’l-Düveliyye: Mısır 2004, s. 681.

³⁶⁵ İsmail Cerrahoğlu, “Garânîk”, *DİA*, V, 361.

³⁶⁶ Necm 53/ 19-20.

³⁶⁷ “ (Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennide bulunduğu, şeytan onun dileğini ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi ayetlerini (lafız ve mana bakımından) sağlam olarak yerleştirir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. (Allah, şeytanın böyle yapmasına müsaade eder ki) kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaştıranlar için, şeytanın kattığı şeyi bir deneme (vesilesi) yapsın. Zalimler, gerçekten (haktan) oldukça uzak bir ayrılık içindedirler. Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun (Kur’an’ın)hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, bu sayede kalpleri huzur ve tatmine kavuşsun. Şüphesiz ki Allah, iman edenleri, kesinlikle dosdoğru bir yola iletir.”

³⁶⁸ İbn Sa’d, I, 175; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 168.

döndükleri, fakat Mekke'ye yaklaşınca haberin asılsız olduğunu öğrendikleri şeklinde geçer. Ancak Garânik diye bir olaydan bahsedilmez.³⁶⁹

Garânik hadisesine ayrıntılı olarak yer veren ilk kaynaklar III. (IX.) yüzyılda yazılmıştır. Bunların başında İbn Sa'd³⁷⁰ ile Vâkıdî'nin eserleri gelir. Bu müelliflerin belirttiklerine göre Hz. Peygamber, kavminin kendisinden yüz çevirdiğini görünce nefretlerini celbedecek ayetlerin inmemesini arzu etmiştir. Bir gün Kâbe'nin civarında Kureyşlilerle beraber otururken Necm Suresini okumaya başlamıştır. Olayın devamı aşağı yukarı diğer rivayetlerle aynıdır. Ancak iki noktada farklılık dikkat çekmektedir. Birinci farklılık toprağı alıp alınma götürme kişinin Said b. As olduğu, ikinci farklılık ise olayın sonunda indiği iddia edilen ayetlerin Hac Suresi 52-54 değil, İsrâ Suresi 73-74.³⁷¹ ayetler olduğudur.

Kısacası, başta Tefsir, Siyer ve İslam Tarihi eserleri olmak üzere birçok kaynak ve araştırmada söz konusu edilen ve gündeme getirilmeye çalışılan bu hadisenin gerçekliği tartışılmakla birlikte,³⁷² Müslümanlarla müşrikler arasındaki buzların erimesine ve Habeşistan'a göç eden Müslümanların geri dönmesine sebep olacak toplumsal bir olay olması ve Peygamberliğin 5. (615) yılının Ramazan ayında³⁷³ gerçekleştiğinin iddia edilmesi münasebetiyle araştırmamız içerisinde de sunulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar bu bilgiler verilmiş olsa da Müslüman âlimler, sözlerinin çelişkili, ravilerinin zayıf, senetlerinin kopuk ve her şeyden önce tevhid inancına aykırı

³⁶⁹ İbn Sa'd, I, 175; İbn Hişâm, *es-Sireti'n-Nebeviyye*, I-IV, thk: Abdülhafız Şülbi, İbrahim el-Ebyârî, Mustafa es-Saka, baskı y.y. (t.y), I, 364-365.

³⁷⁰ İbn Sa'd, I, 174-175.

³⁷¹ “*Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, nerdeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi. Eğer seni sebatkâr kılmıyadı, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meylecektin.*”

³⁷² İbn Sa'd ve Taberî gibi en eski İslam Tarihi müelliflerinin doğruluğunu araştırmadan eserlerine aldığı bu rivayeti Müslüman âlimler, sözlerinin çelişkili, ravilerinin zayıf, senetlerinin kopuk ve her şeyden önce tevhid inancına aykırı olması gibi çeşitli yönlerden eleştiriye tabi tutmuşlar ve uydurma olduğunu ortaya koymuşlardır. Hz. Peygamber'in mücadele içinde bulunduğu putları övücü sözler söylemeyeceği ortadadır. Nitekim, Necm Suresi'nin 19 ve 20. ayetleri putları, putperestliği kötümekte ve bunların anlamsızlığını açıklamaktadır. Bu ayetlerin hemen peşinden Hz. Peygamber'in putları öven ifadeler kullanmış olması imkânsızdır. Belki bu ifadeleri müşriklerden birisi kullanmış olabilir. Nitekim sahih rivayetlerde putları öven rivayetler yer almamaktadır. Muhtemelen eski tarih yazarları bu rivayeti, ilahi vahyin, şeytanların her türlü saldırılarına karşı korunduğunu ifade etmek gibi iyi niyetle kitaplarına almışlardır. Fakat pek çok Batılı yazar, uzlaşma noktasından ve muhacirlerin geri dönmesinden (Mesela bkz. Dozy, *Tarih-i İslamiyet*, çev. Abdullah Cevdet, Mısır 1908, s.72) hareketle Garânik Hikâyesini doğru kabul ederek yeni yorumlarla sık sık gündeme getirmişler, İslam'a saldırmak ve vahiy müessesesinde şüphe uyandırmak için malzeme olarak kullanmışlardır. Son olarak 1988 yılında Hint asıllı İngiltere vatandaşı Selman Rüşdi tarafından yazılan “*Şeytan Ayetleri*” kitabı ile konu tekrar gündeme gelmiştir.(İbrahim Sarıçam, *Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları: Ankara 2007, s. 103-104)

³⁷³ İbn Sa'd, I, 176.

olması gibi çeşitli yönlerden eleştiriye tabi tutmuşlar ve uydurma olduğunu ortaya koymuşlardır.³⁷⁴

b. İsra ve Miraç Hadisesi

Hız. Peygamber'in 3 yıl süren boykotun ardından (616-619) eşi ile amcasını kaybetmesinden sonra³⁷⁵ uzak akrabalarının bulunduğu Taif'e gitmesi ve orada da büyük bir tepkiyle karşılaşması, kendisini son derece üzmüştü. Bu olaylardan sonra Allah'ın bir mükâfatı olmak üzere onu kendi huzuruna çağırması ve ona Mescid-i Aksâ, semanın katları, Cennet ve Cehennem gibi kutsal yerleri göstermesi olayı olan İsra ve Miraç³⁷⁶ hadisesinin de bazı kaynaklarda nübüvvetin 12. yılı (621) Ramazan ayının 17. veya 29. günü³⁷⁷ gerçekleştiği ifade edilmiştir.

İsra ve Miraç olayının, Hız. Peygamber'i teselli etmesi yanında toplumsal açıdan da pek çok etkileri olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Konumuz Hız. Peygamber döneminde Ramazan olduğu için, bu ayda gerçekleştiği kabul edilen söz konusu olayın sosyo-kültürel açıdan etkisi de önem taşımaktadır. Konuyla ilgili bütün tartışmalar Ramazan ayında gerçekleşmiştir.

Bilindiği gibi semavî yolculuğun dönüşünde Hız. Peygamber, bu gece yolculuğu sırasında ruhi-manevi alanda başından geçen durum ve olayları etrafındakilere anlattığında, kendisini dinleyenlerin gösterdiği tepkilerin değişik şekillerde tezâhür ettiği görülmektedir. Bunlardan bazıları kendisini alaya almışlar ve ondan Kudüs şehrinin görünüş ve durumunu anlatmasını istemişlerdi. Diğer bir kısmı, günlerdir gelmesini bekledikleri ticaret kervanlarının şimdi nerede bulunduğunu söylemesini talep etmişlerdi. Yine bu olayın büyüklüğüne tahammül edememiş, İslam'a yeni girmiş bazı kişilerin dinden çıkmaları da³⁷⁸, bu olayın toplumda yaratmış olduğu etkileri görmemize yardımcı olabilir. Hız. Peygamber'e bağlı olan insanların ise, Hız. Ebûbekir gibi, olay kendilerine anlatılınca bizzat Peygamber'den duymadıkları halde "o

³⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Cerrahoğlu, "Garânîk", V, 361- 366; Sarıçam, 103.

³⁷⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 285.

³⁷⁶ İbn Sa'd, I,181-182; Belâzurî, I,255-257; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 269-290; İbn Hişâm, I, 396-408.

³⁷⁷ Miraç olayının zamanı konusunda ihtilaf edilmiştir. Süddî, İsra olayının Zilkâde ayında olduğunu, Zühri ve Urve ise Rebiülevvel'de gerçekleştiğini söyler. (İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 269-270.) Ramazan ayında olduğunu söyleyen kaynaklardan bazıları ise şunlardır: İbn Sa'd, I, 181; Makrîzî, I, 48.

³⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 272.

söylediyse mutlaka doğrudur” diyerek, Peygamber’e olan güven ve sadâkatlerini ifade etmeleri de toplumun dini açıdan farklı bir kesiminin durumunu göstermesi açısından dikkat çekmekte ve olayın yankılarını göstermektedir.³⁷⁹ Zaten Allah da, bu olay üzerine indirmiş olduğu ayetlerde³⁸⁰, Peygamberine göstermiş olduğu rüyanın insanlar arasında muhakkak bir fitne ve karışıklık hali olacağını ifade etmiştir.³⁸¹

c. Muhacir- Ensar Kardeşliği

Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında gerçekleşen, dini ve sosyo-kültürel fevkalade önemli bir diğer olay da Mekke’den hicret edip gelen muhacir ile Medineli ensarın kardeş ilan edilmeleridir. Hz. Peygamber, toplum içindeki birlik ve beraberliği sağlamak amacıyla Müslümanları kardeşleştirme yoluna gitmiştir.³⁸² Bu sebeple Ramazan ayında mescide giren Hz. Peygamber, insanları isim isim sayarak yanına toplamış; daha sonra da onlara, Allah’ın melekleri kardeşleştirdiği gibi kendisinin de onları kardeşleştireceğini ilan ederek başta Ebûbekir ve Ömer olmak üzere tüm sahabileri kardeş ilan etmiştir.³⁸³

Kardeleştirilen kimselerin sayısının 45’er kişiden 90 veya 50’şer kişiden 100 kişi olduğu söylendiği gibi, ensardan biriyle kardeşleştirilmeyen hiçbir muhacirin kalmadığı da rivayet edilmektedir.³⁸⁴ Kardeşleştirilen kişilerle ilgili kaynaklarda geniş olarak bilgiler verilmekle birlikte biz burada birkaç örnek vermekle yetineceğiz. Bunlardan Ebû Bekir ile Hârice b. Zeyd, Abdullah b. Mes’ud ile Muâz b. Cebel, Mus’ab b. Umeyr ile Ka’b b. Mâlik, Zeyd b. Harise ile Hz. Hamza, Ebû Hûzeyfe’nin azatlısı

---

³⁷⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 273; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I-II, çev: Salih Tuğ, Ankara 2003, I, 133, 147.

³⁸⁰ İsra, 17/60.

³⁸¹ İbn Sa’d, I, 183; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 273; İbn Hişâm, I, 400.

³⁸² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 559-570.

³⁸³ İbn Hibbân, *Sîret*, s. 79.

³⁸⁴ Belâzurî, I, 271.

Sâlim ile Ebû Ubeyde b. Cerrah, Bilal-i Hâbeşi ile Ubeyde b. Hâris kardeşleştirilen kişiler arasında yer alırlar.³⁸⁵

Görüldüğü gibi Ramazan ayında gerçekleştirilen bu faaliyet, rastgele seçilen 2 kişinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmamış, bilakis hicretten itibaren 6 ayı aşkın bir süre zarfında Peygamber'in Müslümanları iyice tanıyarak, durumlarını inceleyerek ve her çift arasında ortak vasıflar bularak gerçekleşmiştir.³⁸⁶

d. Okuma-Yazma Hususuna Önem Verilmesi

Hz.Peygamber döneminde, Ramazan ayında gerçekleşen Bedir Savaşı sonucu ele geçirilen Mekkeli müşriklerden yoksul olanların karşılıksız, okuma-yazma bilenlerin ise on Müslüman'a okuma-yazma öğretilmeleri şartıyla serbest bırakılmaları, İslam kültür tarihi açısından çok önemli bir olaydır.³⁸⁷ Bu olay, aynı zamanda Müslüman toplumun ilme verdiği öneme ve Peygamber döneminde Ramazan ayında gerçekleşen kültürel olaylara da örnek teşkil etmiştir.

e. Asayiş Problemlerinin Azalması

Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında asayiş problemlerine pek rastlanmazdı.³⁸⁸ Çünkü Peygamber (a.s), Müslümanlara, orucun bir kalkan olduğunu ve oruçlunun kötü söz söylememesi gerektiğini söylerdi. Oruçlu kimseyle itişmek ve dalaşmak isteyen olursa, oruçlu olunduğunun ifade edilmesini ve kavga edilmemesini tenbih ederdi.³⁸⁹ Bu ve benzeri nasihatlar, Ramazan ayında Müslümanlara farklı bir davranış duyarlılığı kazandırmıştır. Ramazan ayı, sadece Hz. Peygamber döneminde değil, günümüzde bile pek çok olumsuz davranışların daha az sergilendiği bir ay olarak dikkat çekmektedir.³⁹⁰

f. Kıtlık ve Yağmur Duası

³⁸⁵ İbn Sa'd, I, 238-239; İbn Seyyid, I, 321-326; İbn Hişâm, I, 504-507.

³⁸⁶ Sariçam, s. 141.

³⁸⁷ İbn Sa'd, II, 23; Mustafa Fayda, "Bedir Gazvesi", *DİA*, V, 325-327. Makrîzî'nin beyanına göre; Mekkeli müşriklerden okuma yazma bilenlerin, okuma-yazma öğrettikleri Ensar çocukları arasında Zeyd b. Sabit de bulunuyordu. (Makrîzî, I, 119)

³⁸⁸ Mehmet Demirci, *İbadetlerde Manevi Boyut*, Mavi Yayıncılık: İstanbul 2004, s. 65.

³⁸⁹ Buhârî, Savm, 2, 9; Müslim, Sıyâm, 30, 164.

³⁹⁰ Daha geniş bilgi için bkz: Veysel Uysal, *Psiko-Sosyal Açıdan Oruç*, TDV Yayınları: Ankara 1994.

Ramazan ayında yaşanan başka bir sosyo-kültürel olay da hicretin 6. (628) yılında Medine’de baş gösteren şiddetli bir kuraklıktır. Hz. Peygamber, bu durum üzerine insanlarla birlikte yağmur duasına çıkmıştır. Sesli olarak 2 rekât namaz kılmış, kibleye yönelmiş ve elbisesini ters çevirmiştir.³⁹¹

g. Yardımlaşma

Hiz. Peygamber döneminde sosyo-kültürel olaylar arasında yardımlaşma konusu da muhakkak zikredilmelidir. Toplumsal bir olay olan yardımlaşma insanlar arasında kaynaşmaya ve dayanışmaya yol açan bir eylemdir. Sosyal boyutunun yanında dini bir boyutu da olan fitır sadakası ile onun dışında verilen sadakalar, Ramazan ayının en dikkat çeken yardımlaşma faaliyetleridir.

g. 1. Sadaka-i Fitır

Hiz. Peygamber, Ramazan orucunun farz kılınmasıyla birlikte fitır sadakası vererek diğer Müslümanlara da vermeleri konusunda emirler vermiştir.

Fitır, sözlükte “*orucu açmak*”, dilimize “*fitre*” olarak geçen *fitra* da “*yaratılış*” anlamına gelir. Fıkıh kitaplarında “Fitır sadakası” dini bir terim olarak “*Ramazan bayramına kavuşan ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan Müslümanların kendileri ve velayetleri altındaki kişiler için yerine getirmekle yükümlü oldukları mâli bir ibadettir.*” şeklinde tarif edilmiştir.³⁹²

Fitır sadakası, Ramazan orucunun farz kılındığı hicri ikinci yılda zorunlu kılınmıştır. Hiz. Peygamber fitır sadakasını 1 sa³⁹³ hurma veya 1 sa’ arpa olmak üzere kadın, erkek, hür ve köle her Müslüman’a farz olduğunu belirtmiştir.³⁹⁴

Peygamber Efendimiz bu sadakayı bayram namazından önce verir³⁹⁵, fitır sadakasının insanlar henüz bayram namazından çıkmadan önce verilmesini

³⁹¹ İbn Hibbân, *Sîret*, s. 153.

³⁹² Ebû Hanîfe, *el-İhtiyar*, çev: Celal Yeniçeri, Şamil Yayınları: İstanbul 1978, s. 61; Hüseyin Algül v.d. , *İlmihal*, I-II, DİB Yayınları: Ankara 2007, I, s. 501.

³⁹³ Yaklaşık 3 kilogram.

³⁹⁴ Dârimî, *Zekât*, 27; Buhârî, *Zekât*, 70, 71, 78; Müslim, *Zekât*, 12, 13, 16; Ebû Dâvûd, *Zekât*, 18; İbn Mâce, *Zekât*, 21; Bilmen, s. 363-1. dipnot.

³⁹⁵ Bayramdan 1-2 gün önce verdiği de rivayetlerde geçer.(Buhârî, *Zekât*, 77; Müslim, *Zekât*, 12, 17; Ebû Dâvûd, *Zekât*, 18.)

emrederdi.³⁹⁶ Hz. Peygamber zamanında sadaka-i fitır, oruçluyu boş ve anlamsız söz ve davranışların kir ve pasından arındırmak, hayâ dışı şeylerin is ve izinden temizlemek ve miskinlere ekonomik anlamda destek olmak amacıyla farz kılınmıştır. Fakirin bayrama hazırlık yapabilmesi için de fitrenin bayramdan önce verilmesi makbul kabul edilmiştir. Bayram namazından sonra verenler için de sadakalardan bir sadaka olduğu ifade edilmiştir.³⁹⁷

Hz. Peygamberin emri ve de toplumsal dayanışma açısından önemine binaen sahabiler de küçük-büyük, hür-köle herkes için fitır sadakası verirlerdi.³⁹⁸ Çeşitli vesilelerle sahabilere tavsiyede bulunan Hz. Peygamber bir gün, verecek bir şeyi olmayan Zeyd b. Sabit'e, önemsiz bir şey dahi olsa, halkla birlikte fitır sadakası vermesini tavsiye etmiştir.³⁹⁹

g. 2. Sadaka

Hz. Peygamber, her daim insanlara yardım eder, sadaka verir ve verilmesini de emrederdi. O, kendisinden bir şey isteyen olursa, hiç kimseyi geri çevirmezdi. Peygamber (a.s), sadaka verme hususunda ashabını da teşvik eder; Allah yolunda çift sadaka veren kimsenin, cennetin muhtelif kapılarından “*Ey Allah'ın sevgili kulu! Burada hayır ve bereket vardır.*” diye çağrılacağını müjdelirdi.⁴⁰⁰

Peygamber (a.s)'a, hangi sadakanın daha efdâl olduğu sorulduğunda Ramazanda verilen sadaka olduğunu haber vermiştir.⁴⁰¹ Bir defasında Hz. Peygamber, Ramazan bayramı sabahında, bayram namazını kıldırdıktan sonra erkeklerin saflarını yararak kadınların yanına gitmiş, onlara verdikleri biatı hatırlattıktan sonra sadaka vermelerini emretmiştir. Kadınlar da elbisesini yayan Bilal'in kucağına halkalarını, yüzüklerini atarak onun sadaka ile ilgili emrine riayet etmiş, bu konuda ne kadar hassas olduklarını göstermişlerdir.⁴⁰²

³⁹⁶ İbn Hanbel, II, 21; Buhârî, Zekât, 74, 76; Müslim, Zekât, 15, 22, 23; Ebû Dâvûd, Zekât, 19, 20; İbn Mâce, Zekât, 21.

³⁹⁷ Buhârî, Zekât, 77; Müslim, Zekât, 12, 17; Ebû Dâvûd, Zekât, 18; İbn Mâce, Zekât, 61.

³⁹⁸ Buhârî, Zekât, 73; Müslim, Zekât, 18; Ebû Dâvûd, Zekât, 20.

³⁹⁹ Taberânî, *el-Mu'cem 'ül-Kebîr*, V, 123.

⁴⁰⁰ Buhârî, Savm, 4; Müslim, Zekât, 24.

⁴⁰¹ Tirmizî, Zekât, 28.

⁴⁰² Müslim, Salâtü'l-İydeyn, 1.

h. Bayram

Hz. Peygamber döneminde sosyo-kültürel faaliyetler arasında bayram, bayram sevinci ve bayramda yapılan kutlamalar da önemli bir yer tutmaktadır.

Peygamber (a.s), Ramazan ayında oruç tutan mü'minler için bir nevi mükâfat olan bayram⁴⁰³ gecelerini de ibadetle geçirir; bu şekilde geçirmelerini ashabına da tavsiye ederdi. Bayram, nefsin kötülükleri değil, iyilikleri devam ettirme kararlılığının sevinci olduğu için Hz. Peygamber bu gecelerde inanarak ve sevabını Allah'tan umarak ibadet edenlerin, kalplerin öldüğü günde kalplerinin ölmeyeceğini müjdelemiştir.⁴⁰⁴

Ramazan bayramı, bağışlanmış olmanın bir sevinç işaretidir. Bu bağışlanma müjdesini insanlara melekler vermiştir. Rasulullah (a.s), Ramazan bayramı sabahı meleklerin yollara döküldüğünü ve Müslümanlara, keremi bol olan Rablerinin rahmetine koşmalarını, çünkü onun bol iyilik ve ihsan sahibi olduğunu söylediklerini haber verirdi. Meleklerin Müslümanlara, gece ibadeti ile meşgul olmaları, oruç tutmaları ve Rablerine itaat etmeleri dolayısıyla mükâfat alacaklarını müjdelediklerini de bildirirdi. Bayram namazının kılınmasından sonra da meleklerden bir münadinin Müslümanları müjdeleyerek Rablerinin onları bağışladığını, bu günün mükâfat günü olduğunu haykırdığını bildirirdi.⁴⁰⁵

Peygamber, Müslümanlar için bir nevi mükâfat olan bu bayram günlerinde oruç tutmaz ve oruç tutmaktan men ederdi.⁴⁰⁶ Ayrıca O, Ramazan bayramı günü sabahleyin tek sayıda bir şey, birkaç taze hurma yemeden namaza çıkmazdı.⁴⁰⁷

Hz. Peygamber çoğu zaman Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, Fadl, kardeşi Abdullah b. Abbas, Usame, kardeşi Eymen ve babası Zeyd ile birlikte bayram yerine giderdi.

---

⁴⁰³ Aslı "bezm" (yiyip-içme, sohbet edip eğlenme meclisi) ile hoş ve sevinçli anlamına gelen "ram" kelimelerinden oluşan "bez(m)ram"dan bozma bayram, adından da anlaşılacağı gibi yeme-içme ve nezih bir şekilde eğlenme günleridir. Arapça bayram karşılığı kullanılan "id" ise dönmek, avdet anlamına gelir ve her yıl tekrar geldiği için böyle denilmiştir.(Sargon Erdem, "Bayram", *DİA*, V, 257.)

⁴⁰⁴ İbn Mâce, Sıyâm, 68.

⁴⁰⁵ Beyhâkî, Şü'abü'l-İman, V, 291.

⁴⁰⁶ Buhârî, Savm, 66, 67; Müslim, Sıyâm, 138, 142.

⁴⁰⁷ Buhârî, İydeyn, 4; İbn Mâce, Sıyâm, 49.

Efendimiz ve yanındakiler namaz kılınacak yere gidinceye kadar yol boyunca “Allah-u ekber, Allah-u ekber” diyerek yüksek sesle tekbir getirirdi.⁴⁰⁸

Hiz. Peygamber Ramazan bayramının ilk gününde musallaya çıkar; evvela namazı kıldırırdı. Namazı kıldırıp selam verince, cemaat namaz kıldıkları yerde otururken ayağa kalkar ve insanlara dönerdi. Sonra Bilal’e dayanarak ayaküstü durup Allah’a karşı takva üzere bulunulmasını emrederek Allah’a itaate teşvik babında halka vaaz ve nasihatte bulunurdu. Şayet bir askeri birlik gönderilmesi gündemde ise, bunu insanlara hatırlatır ya da gündemde başka bir konu varsa bunu insanlara açar ve onlarla istişarede bulunurdu.⁴⁰⁹ Hiz. Peygamber, daha sonra kadınların bulunduğu tarafa giderek onlara da benzer şekilde vaaz ve nasihatlerde bulunurdu.⁴¹⁰ Bir defasında hutbeden sonra yanında Bilal olduğu halde kadınların saflarına kadar giderek, “Ey Peygamber! Mü’min kadınlar⁴¹¹ sana bey’atlaşmaya geldikleri zaman bey’atlarını kabul et, onlar için mağfiret isteyiver. Çünkü Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir.”⁴¹² ayetini okuyarak onlara, bu bey’atlerini tutup tutumadıklarını sormuş; içlerinden bir kadın (ki kadınlar içinde ondan başkası Peygamber’e cevap vermemiştir), “evet”, deyince Peygamber (as) onlara sadaka vermelerini emretmiş, onlar da hemen üzerlerindeki ziynetleri Peygamber Efendimizin yanında bulunan Bilal’in eteğine atmaya başlamışlardı.⁴¹³

Hiz. Peygamber döneminde kadınlarla birlikte, çocuklar da bayram namazına katılmışlardır. Allah’ın elçisi çocuklara ilgi gösterir, selam verir, başlarını okşar, şakalaşır ve sevindirmek amacıyla kendilerine hediyeler verirdi. Ayrıca o, Müslümanların kabirlerini de ziyaret eder, duada bulunur ve buralardan ibret alınmasını isterdi.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Şâmî, *Sübülü’l-Hüdâ*, VIII, 313’den naklen: Hilal-Abdullah Kara, *Asr-ı Saadette Ramazan*, Nesil Yayınları: İstanbul 2008, s. 129.

⁴⁰⁹ Buhârî, ‘İydeyn, 6; Müslim, Salâtü’l-İydeyn, 9.

⁴¹⁰ Müslim, Salâtü’l-İydeyn, 4.

⁴¹¹ “Allah’a hiçbir şeyi eş tutmamaları, hırsızlık yapmamaları, zina etmemeleri, evlatlarını öldürmemeleri, elleri ile ayakları arasından bir iftira düzüp getirmemeleri, herhangi bir iyilik hususunda sana asi olmamaları şartıyla.”

⁴¹² Mümtehone 60/12.

⁴¹³ Müslim, Salâtü’l-İydeyn, 1.

⁴¹⁴ Buhârî, ‘İydeyn, 12; Müslim, Salâtü’l-İydeyn, 12.

Hız. Peygamber döneminde bayramlarda tebrikleşme de vardı. Herkes birbirinin bayramını tebrik eder, sevinç gösterilerinde bulunurdu.⁴¹⁵ Bayram, genç sahabilerden Semure b. Cündüb'ü çok heyecanlandırırđı. Bunun için bayramın gelmesini özlemle bekler, büyük bir sevinçle bayram namazına koşardı. Semure, Hız. Peygamber ile kıldığı bayram namazlarında Efendimiz'in "سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى" (Sebbih ismi Rabbikel A'la) ve "هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ" (Hel etake hadisü'l-ğasıye) surelerini okuduğunu söylerdi.⁴¹⁸

Hız. Aişe de Hız. Peygamber hayatta iken bayramda eğlenmek için düzenledikleri oyun ve gösterileri anlatarak bizzat başından geçen bazı olayları paylaşmıştır. Mesela Hız. Aişe, bir bayram günü siyahilerin kalkan ve mızrakları ile gösteri yaptıklarını, Peygamber'in izin vermesiyle kendisinin de yoruluncaya kadar Hız. Peygamber'in arkasında durup bu gösteriyi izleyip eğlendiğini anlatmıştır. Hatta siyahiler gösteri yaparken Peygamber'in onları teşvik edici sözler söylediğini de ilave etmiştir.⁴¹⁹

Hız. Aişe'nin bayramla ilgili başka bir anısı daha kaynaklara yansımıştır. Bayramda eğlenmek için evine 2 cariye geldiğini belirten Aişe, bunların def çalıp Medinelilerin yaptıkları Buas Savaşı'nı anlatan şiirler okuduklarını anlatır. Hatta cariyeler evde iken Hız. Peygamber'in eve geldiğini, onları gördüğü halde bir şey demeden örtüye bürünüp yattığını, bir müddet sonra ise babası Ebûbekir'in gelip onlara kızdığını anlatır. Bunun üzerine Peygamber (a.s), Ebûbekir'e bu şekilde davranmamasını, diğer milletlerin bayramı gibi, bugünün de Müslümanların bayramı olduğunu belirterek bu tür eğlencelerin bir sakıncası olmadığını vurgulamıştır.⁴²⁰

Buraya kadar anlatılan olay ve durumlar bize, Peygamber'in Ramazan ayındaki tutum ve davranışları hakkında bilgi vermekte, dönemin sosyo-kültürel durumunu gözler önüne sermektedir. Bir sonraki bölümde ise Hız. Peygamber döneminde Ramazan ayındaki siyasi hayatı tüm ayrıntılarıyla incelemeye çalışacağız.

⁴¹⁵ Şâmi, *Sübülü'l-Hüdâ*, VIII, 313'den naklen: Hilal-Abdullah Kara, s. 129.

⁴¹⁶ A'la 87.Suresi.

⁴¹⁷ Ćâşiyeye 88. Suresi.

⁴¹⁸ İbn Hanbel, V, 7; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VII, 219.

⁴¹⁹ Buhârî, İydeyn, 2; Müslim, Salâtü'l İydeyn, 19.

⁴²⁰ Buhârî, İydeyn, 2; Müslim, Salâtü'l İydeyn, 17, 19.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ HAYAT

Hız. Peygamber döneminde Ramazan ayında, çeşitli amaçlarla gerçekleştirilmiş pek çok savaş ve seriye vardır. İslam Peygamberi, bizzat kendisinin katıldığı veya katılmadığı değişik seferler düzenleyerek ya da asker göndererek İslam'ın yayılışını kolaylaştırmak ve İslamiyet'in önündeki engelleri kaldırmak istemiştir. Kimi zaman ise, istihbarat amaçlı veya putların imhasına yönelik seferler düzenlemiştir. Bu ve benzeri seferlerden Ramazan ayına denk düşenler, bu tür durumlarda İslam Peygamberinin ve Müslümanların Ramazan ayındaki tutum ve davranışlarının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Ramazan ayında İslam'ı kabul eden ve Müslümanlıklarını Peygamber'e bildirmek üzere elçiler gönderen kabile ve kişilere karşı Peygamber'in tutum ve davranışları ile Peygamber'in tebliğ amaçlı başka bölgelere göndermiş olduğu elçilerin Ramazan ayındaki tutum ve davranışları, nasıl karşılandıkları gibi durumlar da araştırmamız içerisinde özenle incelenmesi gereken konulardır.

Bu amaçla bu bölümde, Ramazan ayında meydana gelen önemli siyasi faaliyetler dört ana başlık altında incelenmeye çalışılacaktır. İlk olarak, Ramazan ayında Hız. Peygamber'in diğer ülke ve topluluklara, İslam'a davet ve İslam'ı öğretme amacıyla gönderdiği elçilerin ve Ramazan ayında Müslümanlıklarını Peygamber'e bildirmek üzere gelen elçilerin karşılaştıkları ve takındıkları tutumlar söz konusu edilecektir. Daha sonra Ramazan ayında gerek istihbarat gerekse İslam düşmanlarına yönelik düzenlenen seriyyeler anlatılacaktır. Üçüncü olarak, Hız. Peygamber'in de bizzat katılmış olduğu, geniş çaplı ve İslam tarihinde önemli bir yer tutan, Ramazan ayında gerçekleşmiş savaşlar ele alınacaktır. Son olarak ise Mekke'nin fethi sonrası, farklı kabilelere ait putların imhasına yönelik gerçekleştirilen seferlerden bahsedilecektir. Böylece Hız. Peygamber döneminde Ramazan aylarına denk gelen bazı önemli siyasi olaylar tespit edilmiş olacaktır.

1. Ramazanda Müslüman Olanlar ve Elçilik Faaliyetleri

Hız. Peygamber döneminde Ramazan denince, bu ayda bazı insanların Müslüman olması, bazı kabilelerin Hız. Peygamber'le görüşmek amacıyla elçiler göndermeleri veya Hız. Peygamber'in İslam'a davet amacıyla elçiler göndermesi dönemin zikredilmesi gereken önemli siyasi olaylarının başında gelir.

Ramazan ayında Müslüman olanlar ve bunların Müslüman oluşları dikkati çeken en önemli hususlardan biridir. Mesela, Bedir Savaşı'na çıkılmak üzere iken, henüz İslam'ı kabul etmemiş bulunan Hazreçli Hubeyb b. İsaf (Yisâf) ve Kays b. Muharris, Hız. Peygamber'e gelerek kabileleriyle birlikte bu savaşa katılmak istediklerini iletmişti. Ancak Hız. Peygamber'in, müşriklere karşı müşriklerin yardımıyla savaşamayacağını belirtmesi üzerine her ikisi de Müslüman olmuş ve Bedir'e katılmışlardır.⁴²¹

Aynı şekilde Devs kabilesinden Ümmü Şerik künyeli bir hanım Ramazan ayında Müslüman olmuş; Medine'ye gelmek üzere bir Yahudi'nin rehberliğinde yola çıkmıştı. Yolda susayan kadına, ancak Yahudi olması şartıyla su verebileceğini söyleyen Yahudi'nin teklifine kadın yanaşmamıştı. Kadın uyurken, bir mucize olarak, kadına gökten, süttten beyaz, baldan tatlı bir kova su gönderilmiştir. Kadın bir süre sonra Hız. Peygamber'e gelince, Hız. Peygamber onu Zeyd ile evlendirmiştir.⁴²²

Ramazan ayında Müslüman olanlar arasında, hicri 8.(630) yılda gerçekleştirilen Mekke'nin fethinin hemen öncesinde ve fetih esnasında Müslüman olanları da zikredebiliriz.

Bu sebeple, belki de ilk dönem İslam tarihinde en fazla müslümanlaşmanın bir hikmet olarak, Ramazan'da gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Mesela Peygamber (as)'ın amcası Abbas b. Abdülmuttalib, amcasının oğlu Ebû Süfyan b. Haris b. Abdülmuttalib, Mü'minlerin annesi Ümmü Seleme'nin kardeşi Abdullah b. Ebû Ümeyye b. el-Muğire el-Mahzumi müslümanlar Mekke'ye ulaşmadan önce yolda iken onlara kavuşmuş ve Müslüman olmuşlardı. Bunlardan Hız. Abbas, Müslüman ordusuna Mekke'ye

⁴²¹ İbn Hanbel, III, 454.

⁴²² İbn İshâk, s. 301; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 123-124.

ulaşmadan Cuhfe'de⁴²³ iken yetişmiş ve muhacir olarak Müslüman olmuştur.⁴²⁴ Ebû Süfyan ile Abdullah b. Ebû Ümeyye⁴²⁵ de İslam ordusunu görünce gelenlerin kimler olduğunu merak etmiş, bakmaya gidince de İbn Abbas onları alarak Peygamber'e götürmüş, sabah olunca da Müslüman olmuşlardır.⁴²⁶

Geniş çaplı müslümanlaşma ise fetih günü gerçekleşmiştir. Bu gün Mekkeliler genel olarak Müslüman olmuş⁴²⁷, önce erkekler, ardından da kadınlar Hz. Peygamber'e biat etmişlerdir. Bu kadınlar arasında Ebû Süfyan'ın karısı Hind bint Utbe, İkrime b. Ebû Cehil'in karısı Ümmü Hâkim bint Haris b. Hişam, Safvan b. Ümeyye'nin karısı Begüm bint Muazzil, Fatıma bint Velid b. Muğire, Hind bint Münebbih b. Haccac ve Ümmü Abdullah b. Amr b. el-As gibi çok önemli Kureyşli hanımlar vardı.⁴²⁸

Aynı şekilde Ramazan'da çıkılan fetih yolculuğu sırasında İslam ordusunun faaliyetlerini izlemek üzere Hevazin Kabilesinin görevlendirmiş olduğu casus, İslam ordusunun gözcü birlikleri tarafından yakalanarak Peygamber'in huzuruna getirilmişti. Sorguya çekilen casus, Hevazin kabilesinin bazı Arap kabilelerini de yanlarına alarak Müslümanlara karşı savaş hazırlıklarına başladığını tüm ayrıntılarıyla haber vermişti. Peygamber'in emriyle tutuklanan casus bir fırsatını bulup kaçınca Halid b. Velid tarafından tekrar yakalanmıştır. Halid, durumu Hz. Peygamber'e bildirmiş; o da, Mekke'ye girinceye kadar casusun tutukluluk halinin devamını istemiştir. Casus, Mekke fethedildikten sonra Hz. Peygamber'in daveti üzerine Müslüman olmuş ve İslam ordusuyla birlikte Huneyn Savaşı'na katılmış ve Evtas Savaşı'nda şehit edilmiştir.⁴²⁹

Gruplar halinde Hz. Peygamber'e gelerek Müslüman olanlar daha çok hicretin 9. (630-631) yılı Ramazan ayında Medine'ye gelmiş ve Müslümanlıklarını

---

⁴²³ Cuhfe, Mekke'ye yaklaşık 187 km. (4 merhale) uzaklıkta, Medine yolu üzerinde büyük bir yerdir. Aynı zamanda Mekke'ye Mısır ve Suriye istikametinden gelenlerin mikâtıdır. (Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Dârü's-Sader: Beyrut 1977, II, 111.)

⁴²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 531.

⁴²⁵ Vâkıdî ve Makrîzî, bu kişiler arasında Hâkim b. Hizam ve Büdeyl b. Verka'yı da sayar. (Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, I-II, thk: Abdülaziz b. Süleyman b. Nâsir es-Sülemi, Mektebetü'l-Melik: Medine 2004, II, 810-811; Makrîzî, I, 358-359.)

⁴²⁶ İbn İshâk, s. 521-522; Vâkıdî, II, 807; İbn Sa'd, II, 135; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 535-536; Makrîzî, I, 356-357; Hamidullah, *Hiz. Peygamberin Savaşları*, s. 169-171.

⁴²⁷ Müslüman olanlar arasında Ebû Bekir'in yaşlı babası Ebû Kuhâfe de vardı. Peygamber mescidde iken Ebû Bekir onu Peygamber'e getirmiş, Peygamber'in teklifi ile de Ebû Kuhâfe hemen Müslüman olmuştur. (İbn İshâk, s. 526-527; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 551; İbn Hişâm, II, 405-406.)

⁴²⁸ Makrîzî, I, 397-398.

⁴²⁹ Vâkıdî, II, 805-806.

bildirmişlerdir. Mesela Peygamber, hicretin 9. (630-631) yılı Ramazan ayında Tebuk'ten Medine'ye döndükten sonra 10 kişilik Ben-î Dâr temsilcileri ile başlarında Hâris b. Avf'ın olduğu Ben-i Mürelerin 13 kişilik temsilcileri Ramazan ayında Medine'ye Peygamber'in yanına gelmiş ve Müslüman olmuşlardır.⁴³⁰ Benzer şekilde aynı ayda aralarında Haris b. Kays b. Hısn'ın da bulunduğu Beni Fezarelerin on kişiden fazla olan temsilcileri, arık develer üzerinde Medine'ye gelmiş, Müslüman olduklarını bildirmişlerdir.⁴³¹

Sakif heyetinin Medine'ye gelişi de aynı zamana rastlar. Müslümanlar, Taif'ten ayrılırken Hz. Peygamber'den Taiflilere beddua etmesini istedikleri zaman o, Sakif'in doğru yolu bulması için kendilerine hidayet duası yapmış ve 10 ay sonra, hicretin 9. (630-631) yılı Ramazan ayında, bir heyet göndererek Müslümanlığı kabul ettiklerini bildirmişlerdi.⁴³² Sakif heyetinin Müslüman olmasından önce, Taif kuşatması dönüşü Peygamber (as) Medine'ye varmadan, Urve b. Mes'ud es-Sekafi onun peşinden giderek yolda Hz. Peygamber'e kavuşmuş ve Müslüman olduğunu, kavmine dönerek onları da İslam'a çağırmak istediğini söylemiştir. Hz. Peygamber ise ona (kavminin inat ve serkeş olduğunu bildiği için), kendisini öldürebileceklerini söylemiştir. Urve ise, onların kendisini sevdiğini ve sözüne tabi olacaklarını söyleyerek kavmine dönmüştü. Kavmi ise onun davetini bitirmesini beklemeden onu oklarla vurarak öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Peygamber onu, Yasin suresinde kavmini hidayete davet ederken öldürülen adama benzetmiş ve Urve'nin durumunun da o adamın durumuna benzediğini ifade etmiştir.⁴³³

Urve'den hemen sonra Ebû'l Müleyh b. Urve ve Karib b. Esved b. Mes'ud da Hz. Peygamber'e gelerek Müslüman olmuşlardır.⁴³⁴

Bu olaylardan sonra Sakifliler de Hz. Peygamber'in tekrar sefer düzenleme ihtimalini göz önünde bulundurarak Tebuk Gazvesi'ni müteakip hicretin 9. (630-631)

⁴³⁰ İbn Sa'd, I, 257; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 354.

⁴³¹ Taberî, *Târih*, III, 122; İbn Seyyid, II, 332-333; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 353.

⁴³² İbn İshâk, IV, 182; İbn Sa'd, I, 271, II, 146; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 154-155; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 204.

⁴³³ Vâkıdî, I, 556-557; İbn Sa'd, I, 270; Taberî, *Târih*, III, 96-97; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 154; Zehebî, II, 264; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 204-205; İbn Hişâm, II, 537-538; Makrîzî, I, 84.

⁴³⁴ İbn Sa'd, I, 270.

yılının Ramazan ayında büyük bir heyetle Medine'ye gelerek Müslüman olmuşlardı.⁴³⁵ Onlara İslamiyet'in temel prensipleri öğretildi. Hz. Peygamber Ramazan ayından kalan günlerin orucunu tutmalarını kendilerine emretti.⁴³⁶ Onlar Medine'de kalıp oruçlarını tuttıkları günlerde iftarları ile Bilal Habeşi ilgilenmişti. Sakif heyeti bir keresinde güneşin batmadığını sanınca, Bilal'e güneşin henüz batmadığını söylediler. Bilal ise Peygamber'in iftar ettiğini onlara haber verince, Sakifliler, Hz. Peygamber'in böyle yaparak orucu açmakta acele edilmesini teşvik ettiğini anladılar.⁴³⁷ Aynı şekilde sahur yemeğini geç getirince, tan yerinin ağardığını söylemişlerdi. Benzer şekilde Bilal Hz. Peygamber'in sahur yemeği yemekte olduğunu onlara haber verince onlar da sahurun geciktirilmesi gerektiğini anlamışlardı.⁴³⁸

Sakif heyeti dışında yine hicretin 9. (630-631) yılı Ramazan ayında Himyer Kralları Haris b. Abdi Külal, Nuaym b. Abdi Külal, Zi Ruayn, Maafir ve Hemdan kralı Numan'ın şirkten ve müşriklerden ayrılıp, Müslüman oldukları hakkında Peygamber'e gönderdikleri yazılarını getiren elçileri Mâlik b. Mürre⁴³⁹ Medine'ye geldi. Peygamber (sav) Mâlik b. Mürre'nin ağırlanması işini de Bilal Habeşi'ye emretmiştir.⁴⁴⁰

Mekke'nin fethinden sonra, Ramazan ayı içerisinde İslamiyet'i kabul ettiklerini söyleyerek Medine'ye gelen kabilelerden biri de Adnani Bahile⁴⁴¹ kabilesidir. Arabistan'ın kuzeyinde Yemame çevresinde oturan bu kabile, temsilci olarak Mutarrif

⁴³⁵ İbn Sa'd, I, 270-271; Belâzurî, I, 467, *Fütuh*, s. 75; Taberî, *Târih*, III, 96-97; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 663; IV, 53. Taif heyeti Müslüman olmadan önce, Müslüman olmak için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Hz. Peygamber onların, savaşa katılmamak, öşür vermemek ve kendilerinden olmayan valiler tarafından idare edilmemek şeklindeki isteklerini geçici olarak kabul etmiş, fakat namazdan muaf tutulma dileklerini, namazı olmayan dinden bir hayır gelmeyeceğini ifade ederek reddetmiştir. Heyet üyeleri, Rasulullah'dan Lat adındaki putlarına 3 yıl daha tapınmalarına izin verilmesini istemiştir. Rasulullah, onların bu tekliflerini reddedince onlar, bir yıl müddetle Lat'a dokunmamasını istediler. Rasulullah, bu teklifi de reddettikten sonra heyet, bir ay müddetle Lat'ı yerinde bırakmasını istediler. Rasulullah ise çok kısa bir süreliğine de olsa Lat'ı yerinde bırakmayıp yıktıracağını söylemiştir. Kaynaklarda faizi yasaklayan ayetlerden birinin (Bakara 2/278) bu heyet hakkında nazil olduğu rivayet edilir. bkz: İbn Sa'd, I, 312-314; V, 503-506; Belâzurî, I, 467; Taberî, *Târih*, III, 99; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 155; Zehebî, II, 263-264; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 206-208; İbn Hişâm, II, 540.)

⁴³⁶ Makrîzî, II, 84. Fakat geçen günleri kaza etmelerini istemedi. (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 448, 457; II, 286)

⁴³⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 448-457; II, 286; Zehebî, II, 263; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 212; İbn Hişâm, II, 540-541.

⁴³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 212; İbn Hişâm, II, 540-541; Şâmî, VIII, 565.

⁴³⁹ İbn Sa'd'e göre, Müraretü'r-rehâvi. (İbn Sa'd, I, 306.)

⁴⁴⁰ İbn Sa'd, I, 306-307; Taberî, *Târih*, III, 120; İbn Abdirabbih, *el-Ikdü'l-ferîd*, I-IX, thk: Müfid Muhammed Kamiha, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1983, I, 295-296; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V, 51, *el-Kâmil*, II, 160; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 319.

⁴⁴¹ Şeyban, Zeyd b. Vail, Haris, Harp, Evd, Ciave, Kuteybe ve Ka'nebe kabileleri de Behile ismiyle anılırlardı. bkz: M. Âsım Köksal, *İslâm Tarihi*, I-XVIII, Şâmil Yayınları: İstanbul 1987, XV, 559.

b. Halid b. Nadle el-Bahili'yi⁴⁴² kabilesi adına emannâme almak üzere Hz. Peygamber'e göndermişlerdir. Hz. Peygamber ona, ayrıca işlenmemiş toprakları verimli hale getirenlerle ilgili bir ahitname ile sığır, koyun ve deveden hangi oranda zekât tahsil edileceğine dair bir belge de verdi. Daha sonra Bahile'nin Beni Vail koluna mensup Neşhel b. Mâlik el- Vailî⁴⁴³ de kabilesini temsilen Hz. Peygamber'i ziyaret etmiş ve kabilesinden Müslüman olanlar için bir emanname ile dini hükümleri içeren⁴⁴⁴ bir yazı almıştı.⁴⁴⁵

Hicretin 10. yılı (631) Ramazan ayında da Beni Gamid'den 10 kişilik bir heyet⁴⁴⁶ ile Gassanlılardan 3 kişi Medine'ye gelerek Müslümanlıklarını bildirmişlerdi. Gassan heyeti Hz. Peygamber'den izin alarak kavimlerini İslam'a çağırarak üzere geri dönmüş, ancak kavimleri İslam'a girmeye yanaşmayınca, onlar da Müslümanlıklarını gizlemişlerdi.⁴⁴⁷ Bu yılda Müslüman olanlardan biri de Peygamber'in Zü'l-Halâsa putunu yıkmak üzere gönderdiği Cerir b. Abdullah el- Beceli'dir.⁴⁴⁸ Cerir b. Abdullah, Beni Becilelerden 150 kişilik bir kafile ile Medine'ye hicretin 10. (631) yılında gelmiş ve hep birlikte Ramazan ayında Müslüman olmuşlardı.⁴⁴⁹

Becile'nin bir kolu olan Ahmesliler de hicri 10. yılın (631) Ramazan ayında Kays b. Azra el-Ahmesî başkanlığında 250 kişilik bir heyetle Medine'ye gelip Hz. Peygamber'e bağlılık arz ettiler. Her iki heyet mensuplarına hediyeler verildi ve kabilenin zekâtlarını toplamak üzere de Ebû Süfyan görevlendirildi.⁴⁵⁰

Görüldüğü gibi değişik kimse ve heyetler, Ramazan ayında Medine'ye, Hz. Peygamber'e gelerek Müslüman olan kimselerdir.

Buna karşın Hz. Peygamber'in Ramazan ayında İslam'ı anlatmak ve İslam'a çağırarak üzere çevre kabile ve bölgelere göndermiş olduğu elçiler de vardır. Mesela

⁴⁴² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V, 197.

⁴⁴³ İbn Sa'd, I, 246; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V, 381.

⁴⁴⁴ Hz. Osman tarafından yazılan

⁴⁴⁵ İbn Sa'd, I, 246. Bahile kabilesinin şeceresi için bkz: Muhammed Hamidullah, *el-Vesâikü's- Siyâsiyye*, Dârü'l-Nefâis: Beyrut 1985, s. 253.

⁴⁴⁶ İbn Sa'd, I, 298; Taberî, *Târih*, III, 130; İbn Kayyim, III, 671; İbn Seyyid, II, 341-342; Makrîzî, II, 94.

⁴⁴⁷ İbn Sa'd, I, 292; Taberî, *Târih*, III, 130; İbn Kayyim, III, 669; İbn Seyyid, II, 340; Makrîzî, II, 94.

⁴⁴⁸ İbn Sa'd, I, 299; İbn Kayyim, II, 465; Makrîzî, II, 122.

⁴⁴⁹ İbn Sa'd, I, 299; Belâzurî, I, 384; İbn Hacer, I, 242.

⁴⁵⁰ İbn Sa'd, I, 299; İbn Kayyim, III, 465; Mustafa Fayda, "Becile", *DİA*, V, 287; Hüseyin Algül, "Has'am", *DİA*, XVI, 281-282.

Peygamber (sav), Hz. Ali'yi hicretin 10. (631) yılı Ramazan ayında Yemen'e göndermiştir. Hz. Ali, Yemen'de Mezhiclerin yurtlarına vararak onları İslamiyet'e davet etmişti.⁴⁵¹

Benzer şekilde Hz. Peygamber mahalli, küçük emirlikler halinde varlıklarını sürdüren Himyeri melikleriyle de mektuplaşmış ve karşılıklı elçi teatisinde bulunmuştur. Hz. Peygamber, Ayyaş b. Ebi Rabia'yı bir mektupla Himyeri meliklerden Haris, Mesruh ve Nuaym b. Abdilkülal'e göndermişti. Mektubunda onlara Yahudilerin Hz. Üzeyir'e, Hristiyanların da Hz. İsa'ya Allah'ın oğlu diyerek hak yoldan saptıklarını haber verip, onları İslam'a davet etmişti. Hz. Peygamber elçiye, sabah vakti iki rekât namaz kıldıktan sonra dua ederek onların yurduna girmesini, mektubu sağ eliyle vermesini ve huzura kabulde Beyyine Suresi'ni okumasını söylemiştir. Ayyaş b. Ebi Rabia da bu şekilde davranmış ve görüşmesini tamamlamıştı. Görüşmelerin ardından melikler Müslüman olmuş; hicretin 9.yılı (630-631) Ramazan ayında Hz. Peygamber'e gelerek Müslüman olduklarını bildirmişlerdir.⁴⁵² Bu habere çok sevinen Hz. Peygamber de diplomatik usul ve nezaket çerçevesinde onlara Muaz b. Cebel başkanlığında Abdullah b. Zeyd, Malik b. Ubade, Ukbe b. Nemir ve Malik b. Mürre'den oluşan bir heyet göndermişti.⁴⁵³

2. Ramazan Ayında Düzenlenen Seriyeler

Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında çeşitli amaçlar güden pek çok seriyye gerçekleşmiştir. Bu seriyyelerin amaçları, ne zaman ve kim tarafından gerçekleştirildiği ve nasıl bir sonuç alındığı; ayrıca bu seriyyeler sırasında Ramazan ayı ile ilgili dikkat çeken bazı hususlar, söz konusu seriyyelerin incelenmesi sırasında ele alınacaktır.

a. Hamza b. Abdulmuttalib'in el-İs Seriyesi

⁴⁵¹ Taberî, *Târih*, III, 132; Zehebî, *Târih*, II, 281-82.

⁴⁵² İbn Sa'd, I, 244-45; Taberî, *Târih*, III, 120-122; İbn Abdırabbih, I, 307-308. İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinde, Himyer yöneticilerinin Hz. Peygamber'e, Tebük dönüşü elçi gönderip Müslüman olduklarını belirttikleri kaydedilir. (*es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 588-589.)

⁴⁵³ İbn Sa'd, I, 228; Taberî, *Târih*, III, 121; Zehebî, *Târih*, II, 284; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 319.

Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayına denk gelen ilk seriyye, hicri 1. yılın Ramazan ayı başlarında (Mart 623)⁴⁵⁴ gerçekleşmiş olan Hamza b. Abdulmuttalib komutanlığındaki İs Seriyyesi'dir. Peygamber (a.s), Medine'ye hicretten 7 ay sonra Ramazan ayında, amcası Hz. Hamza'yı Mekkeli muhacirlerden⁴⁵⁵ oluşan 30 kişilik bir süvari grubunun başında, Kureyş müşriklerinden 300 kişilik bir birliğin muhafazasında, Şam'dan Mekke'ye gitmekte olan ticaret kervanını gözetlemek, Kureyş ticaret kafilelerini tehdit etmek ve gerekirse baskın düzenlemek amacıyla gönderdi.⁴⁵⁶

Hamza komutasındaki silahlı birlik, Medine'nin batısında Kızıldeniz sahilinde bulunan İs mevkiine gelince, Ebû Cehil b. Hişâm başkanlığında 300 süvari tarafından korunan Mekke kervanıyla karşılaştı. Cüheyne kabilesinin arazisi içinde karşı karşıya gelen taraflar, savaş düzeni aldıysa da, iki tarafın da müttefiki olan Mecdi b. Amr el-Cüheni'nin girişimleriyle savaş yapmadan yurtlarına döndüler. Kureyş, kervanı ile Mekke'ye, Hz. Hamza da Müslümanlarla birlikte Medine'ye geri dönmüştür.

Mecdi b. Amr'ın barış girişimlerini öğrenen Hz. Peygamber, savaş çıkmamasından dolayı memnuniyetini ifade ederek onun bu hareketini övmüş, Mecdi'nin kabilesinden daha sonra Medine'ye gelen kimselere elbise ve çeşitli hediyeler vererek ikramda bulunmuştur.⁴⁵⁷

Ramazan ayında gerçekleşen bu seriye, Hz. Peygamber'in Müslümanlardan birine sancak bağlayıp gönderdiği ilk seriyye olmuştur.⁴⁵⁸

b. Esmâ bint Mervân Seriyyesi

Müslümanlar, Bedir zaferinin bir sonucu olarak Medine ve çevresinde kazanmaya başladıkları nüfuzu tahrip etmeye çalışan kabile ve şahıslara karşı zaman zaman müdahalelerde bulunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu sebeple hicri 2. (624) yılın Ramazan ayında, ayın bitimine 5 gece kala⁴⁵⁹ Peygamber'e, Müslümanlara ve İslam'a

⁴⁵⁴ İbn Sa'd, II, 6; Belâzurî, I, 371; Taberî, *Târih*, II, 402; İbn Hişâm, I, 595-596.

⁴⁵⁵ Bu süvari birliğinin içinde Ensardan bir tek Müslüman bile yoktu. Çünkü Medineliler, Peygamber'e sadece Medine içinde onu korumak üzere söz vermişlerdi. Bu yüzden Bedir Savaşı'na kadar gerçekleştirilen hiçbir askeri sefere Ensardan kimse iştirak etmemiştir. (İbn Sa'd, II, 6)

⁴⁵⁶ İbn Sa'd, II, 6; Belâzurî, I, 371; Taberî, *Târih*, II, 402; İbn Hişâm, I, 595; Hüseyin Algül, "Hamza", *DİA*, XV, 501.

⁴⁵⁷ Taberî, *Târih*, II, 402; Beyhakî, *Delâil*, III, 9; İbn Hişâm, I, 595; Makrîzî, I, 71.

⁴⁵⁸ İbn Sa'd, II, 6; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 578; İbn Hişâm, I, 595.

⁴⁵⁹ İbn Sa'd, II, 25; İbn Hişâm, II, 637; Şâmî, VI, 36.

hakaret edip düşmanlığını açıkça ortaya koyan Esmâ bint Mervân öldürülmüştür. Esmâ bint Mervân, Yahudi kabilelerinden Ümeyye b. Zeydoğulları'na mensup, Beni Hatma'dan Yezid b. Zeyd'in nikâhı altında bulunan bir kadın idi. Kaynaklarda onun, Medine'de münafıklık yaptığı, İslam'ı ve Müslümanları tahkir eden şiirler söylediği, Hz. Peygamber'e uymalarından dolayı Medine halkını kınayarak onları Muhammed'e karşı isyana teşvik ettiği zikredilmektedir.⁴⁶⁰ Bütün bu yaptıklarının karşılığı olarak Hz. Peygamber, İslamiyet'e amansız düşman olan bu kadının öldürülmesinin toplumsal kaosu önleyeceğini düşündü. Esmâ'nın infazını onun kabilesinden İslamiyet'i kabul etmiş olan Umeyr b. Adi el-Hatmi yerine getirmiş ve Peygamber (a.s)'ın Bedir Savaşı dönüşüne rastlayan hicri 2. senenin Ramazan ayı sonlarında (Mart 624) gece yarısı gizlice Esmâ'yı evinde öldürmüştür.⁴⁶¹

Bazı megazi âlimlerine göre bu infaz, İslam'ın Medine'de izzet ve saygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Beni Hatme'den Abdullah b. Evs, Huzeyme b. Sabit ve başkaları İslam'ı kabul etmiş ve Müslümanlıklarını gizleyenler ortaya çıkmıştır.⁴⁶²

c. Zeyd b. Hârise'nin Beni Fezâre Seriyyesi

Hz. Peygamber döneminde hicri 6. (628) yılın Ramazan ayında⁴⁶³ gerçekleştirilen bu seriyeye de, Esmâ bint Mervân seriyyesinde olduğu gibi, İslam'a ve Müslümanlara yönelik fiili düşmanlığın neticesi olarak gerçekleşmiştir.

Beni Fezare kabilesine mensup, Rebîa b. Bedr'in kızı ve Mâlik b. Huzeyfe b. Bedr'in karısı olan Ümmü Kırfe, insanları Hz. Peygamber'e karşı kışkırtarak isyana davet ediyor ve Beni Fezare kabilesi de Medine'ye karşı düşmanca tavırlar sergiliyordu. Bu durumu göz önünde bulunduran Hz. Peygamber İslam'a, Müslümanların kutsal değerlerine hakaret eden ve insanları sürekli olarak Medine'ye karşı kışkırtan bu kadının cezalandırılması ve ortaya koyduğu düşmanca tavra son vermesi için bu kabile üzerine seriyeye göndermeye mecbur kalmıştır.

⁴⁶⁰ Hatta Şâmî, Esmâ'nın Benî Hatma mescidini hayız kanyıyla kirlettiğini rivayet etmektedir.(Şâmî, VI, 36.)

⁴⁶¹ İbn Sa'd, II, 25; İbn Abdilberr, s. 488-489; İbn Seyyid, I, 441; İbn Hişâm, II, 636-637; Şâmî, VI, 36.

⁴⁶² İbn Seyyid, I, 441; İbn Hişâm, II, 638.

⁴⁶³ İbn Sa'd, II, 86; Belâzurî, I, 378.

Hicri 6. yılın Ramazan ayında (Ocak 628) Hz. Peygamber, Zeyd b. Hârise komutanlığındaki bir grup Müslüman askere, Beni Fezâre üzerine gitmelerini emretti. Beni Fezârelere yapılan ani baskınla Ümmü Kırfe esir edildi. Seriyeye komutanı Zeyd b. Hârise, Kays b. Musahhar'a Ümmü Kırfe'yi öldürme emri verdi. Kays da, aldığı emir doğrultusunda onu öldürdü.⁴⁶⁴ Ümmü Kırfe'nin esir alınan kızı Cârîye bint Mâlik ise Medine'ye getirildi. Muhammed (a.s) da onu, İbn Ebû Vehb isimli sahabiye verdi.⁴⁶⁵

Bazı kaynaklarda bu seriyyede görevlendirilen kumandanın Zeyd b. Hârise olmayıp, Hz. Ebû Bekir olduğu, ayrıca esir edilen Ümmü Kırfe'nin öldürülmeyip, kendisinin ve kızının esir edilerek Medine'ye getirildiği ve kızının güzel olmasından dolayı Hz. Peygamber tarafından Mekkeli müşriklere, Müslüman esirlerle mübadele edilmek üzere gönderildiği nakledilmektedir.⁴⁶⁶ M. Ali Kapar da bu bilgilere dayanarak Ümmü Kırfe'nin öldürüldüğüne dair bilgilerin doğru olmadığını ileri sürmektedir. Kapar, Hz. Peygamber'in çocuk, kadın ve yaşlıların öldürülmesini asla tasvip etmediğini bilen Zeyd b. Hârise'nin de böyle bir emir vermesinin mümkün olmadığını ve Ümmü Kırfe'nin sadece esir alındığını söylemektedir.⁴⁶⁷

d. Abdullah b. Revâha'nın Hayber Seriyesi

Hicri 6. (628) yılın Ramazan ayında Peygamber (a.s), Abdullah b. Revaha'yı 3 kişi ile birlikte keşif ve istihbarat amacıyla Hayber'e göndermiştir.⁴⁶⁸ Hz. Peygamber, Hayber'de bulunan Yahudilerin, diğer müşrik Arap kabilelerle birleşerek Müslümanlar üzerine hücum etmek istediklerini duyunca onlara, gizlice Hayber'e gitmelerini ve Hayber'i gözetlemelerini, halkın arasına karışıp konuşmalarını dinleyerek istihbarat bilgileri toplamalarını emretmiştir. Abdullah b. Revâha, Hayber vadisine ulaştınca adamlarını kalelere ve yerleşim birimlerine dağıtmış, üç gün bölgede kalıp bilgi toplandıktan sonra Ramazan'ın bitimine birkaç gün kala Medine'ye dönmüştür. Hayber Gazvesi'nden önce istihbarat amaçlı yapılan bu sefer, o yılın Ramazan ayında

⁴⁶⁴ Beni Fezâre'den katledilenler arasında Abdullah b. Mes'ade ve Kays b. Numan b. Mes'ade de yer alıyordu. (İbn Sa'd, II, 87; Taberî, *Târih*, II, 642-643; İbn Hişâm, II, 612; Şâmî, VI, 157-158.)

⁴⁶⁵ İbn Sa'd, II, 87; Belâzurî, I, 378; Taberî, *Târih*, II, 643; İbn Abdilber, s. 613; İbn Seyyid, II, 156-157; İbn Hişâm, II, 612; Kastalâni, I, 481; Şâmî, VI, 157-158.

⁴⁶⁶ İbn Sa'd, II, 111-112; Müslim, Cihâd, 14; Taberî, *Târih*, II, 643-44; İbn Hibbân, *Sîret*, s. 153; Beyhakî, *Delâil*, IV, 291; Şâmî, VI, 159.

⁴⁶⁷ M. Ali Kapar, "Fezâre(Beni Fezâre)", *DİA*, XII, 538.

⁴⁶⁸ İbn Sa'd, II, 88; Belâzurî, I, 376; Ya'kûbî, II, 74; İbn Seyyid, II, 157; Kastalâni, I, 263; Diyarbekrî, II, 15.

olduğu için, yolda bazı sahabilerin oruçlarını açtığı, bazılarının ise oruç tutmaya devam ettiği belirtilmektedir.⁴⁶⁹

e. Yahudi Ebû Rafî'in Öldürülmesi

Hz. Peygamber döneminde hicri 6. (628) yılın Ramazan ayında gerçekleştirilen bir seriyye de İslamiyet'e düşmanlığıyla tanınan ve Hz. Peygamber'e sürekli hakaretlerde bulunan Yahudi Ebû Rafî'in öldürülmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Asıl adı Sellâm b. Ebû'l-Hukayk olan ve Hayber Yahudilerinin önde gelen ünlü bir tüccarı olan Ebû Rafî', dindaşı Ka'b b. Eşref gibi Müslümanlara karşı aşırı düşmanlığıyla tanınıyordu. O, aynı zamanda Hz. Muhammed'e karşı sürekli hakaretlerde bulunuyor ve müşrik Arap kabilelerini Medine'ye karşı kışkırtıyordu. Bu provakatif eylemlerinden dolayı onun öldürülmesi gerektiği düşüncesi, Hazrec kabilesine mensup bazı sahabilerden geldi. Ebû Rafî'in yaptıklarını gören ve yapılanlar karşısında Hz. Peygamber'in büyük sıkıntılar yaşadığını anlayan bu kişiler, Hz. Peygamber'den böyle bir teklif gelmeden, Evsliler'in Ka'b b. Eşref'i öldürmelerini de göz önünde bulundurarak böyle bir iş yapma sırasının kendilerinde olduğunu düşünmüşlerdir. Bu sebeple Hz. Peygamber'e giderek, bu kişinin Hayber'de öldürülmesi için izin istemişler; Hz. Peygamber de kendilerine bu izni vermiştir.⁴⁷⁰

Peygamber (a.s), onlara bu seriyye esnasında kadın ve çocukların asla öldürülmemesi konusunda sıkı tenbihte bulunmuştur. Abdullah b. Atik kumandasındaki Hazrec'in Beni Seleme boyuna mensup 4-5 kişi, hicri 6. yılın Ramazan ayında (Ocak-Şubat 628)⁴⁷¹ Hayber'e doğru gitmiş ve gecenin karanlığında Ebû Rafî'in evine girerek onu yatağında olduğu bir sırada öldürmüşlerdir.⁴⁷²

⁴⁶⁹ İbn Sa'd, II, 88-89; İbn Seyyid, II, 157; Zehebî, *Târih*, I, 362; Kastalâni, I, 263; Şâmî, VI, 176; Diyarbekrî, II, 15.

⁴⁷⁰ Bu manada İbn Hibbân bu seriyyeyi Hazrec Seriyyesi diye isimlendirmektedir. (İbn Hibbân, s. 134)

⁴⁷¹ Seriyyenin gönderiliş tarihi hakkında çelişkili bilgiler verilmektedir. (Belâzurî, I, 482; Taberî, *Târih*, II, 493.)

⁴⁷² İbn Sa'd, II, 88; Buhârî, Megâzi, 16; Taberî, *Târih*, II, 496; Beyhakî, *Delâil*, IV, 35-36; İbn Abdilber, s. 429; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 127-130.

f. Galib b. Abdullah el-Leysi'nin Meyfea Seriyyesi

Hicri 7. yılın Ramazan ayında (Ocak 629)⁴⁷³ gerçekleştirilen bu seriyye de diğer seriyyelerde olduğu gibi, İslam'a düşmanlık yapan bazı kabilelerin cezalandırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir.⁴⁷⁴

Gatafan kabilesine mensup Benî Abdullah b. Sa'lebe ve Beni Uval'ın İslam'a ve Müslümanlara yönelik düşmanca tutum ve davranışları yanında, Medine otlaklarında Müslümanların deve sürülerini yağmalama ve Hayber'in fethinde Yahudilere yardım girişiminde bulunmaları üzerine⁴⁷⁵ Hz. Peygamber, Galib b. Abdullah kumandasındaki 130 kişilik seriyyeyi Meyfea bölgesine⁴⁷⁶ gönderdi.⁴⁷⁷

Müslüman askerler, gizli yollardan gelerek düşman kabilenin bulunduğu mevkide, halkın ayak seslerini ve sağılan sütün kaplarda çıkardığı sesi duyacak kadar yakın bir yere sokuldular. Baskına hazır olduğu bir anda seriyye kumandanının tekbiri ile hep birden tekbir getirilmiş ve bu ani baskınla düşman üzerine saldırılmıştır. Bu baskın esnasında kaçanlar, Hz. Peygamber'in talimatı gereği takip edilmediği için esir alınmamış; sadece kabilenin önde gelenlerinden birkaç kişi öldürülerek bedevilere ait bazı hayvanlar ganimet olarak ele geçirilmiştir. Sağ salim Medine'ye gelen birliğin,⁴⁷⁸ Ramazan ayı bağlamında durumlarına dair kaynaklara herhangi bir bilgi yansımamıştır.

g. Batn-ı İdâm Seriyyesi

Hicretin 8. yılı (Aralık- Ocak 630) Ramazan ayı başlarında Mekke'nin fethi için hazırlıkların yapıldığı bir sırada, asıl hedefi gizlemek ve düşmanı yanıltmak

⁴⁷³ İbn Sa'd, II, 112; Belâzurî, I, 379; İbn Seyyid, II, 201; Şâmî, VI, 211.

⁴⁷⁴ Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, (Doktora tezi), İSAM Yayınları: İstanbul 2010, s. 392.

⁴⁷⁵ Belâzurî, I, 379; Taberî, *Târih*, III, 22-23; Algül, "Galib b. Abdullah", *DİA*, XIII, 327.

⁴⁷⁶ Meyfea; Necid bölgesinde Nakare'ye doğru Batn-ı Nahle'ye yakın bir su başıdır. (Vâkıdî, II, 730; İbn Sa'd, II, 112; İbn Seyyid, II, 201; Şâmî, VI, 211.)

⁴⁷⁷ İbn Sa'd, II, 112; İbn Seyyid, II, 201; Kastalâni, I, 294; Şâmî, VI, 211.

⁴⁷⁸ İbn Sa'd, II, 112; Beyhakî, *Delâil*, IV, 300; İbn Seyyid, II, 201; Şâmî, VI, 211; Algül, "Galib b. Abdullah", XIII, 327.

maksadıyla düzenlenen bu seriyyeye ⁴⁷⁹ komutan olarak Ebû Katâde tayin edilmiştir.⁴⁸⁰ Ebû Katâde, bir grup askerle kuzeye, Medine-Suriye yolu üzerinde bulunan Batn-ı İdâm tarafına, Mekke'nin tam tersi bir istikamete gitmiştir.⁴⁸¹

Seriyye, kendilerine verilen görevi yerine getirmiş⁴⁸², Medine'ye dönerken Zühuşûb mevkiinde Hz. Peygamber'in Mekke üzerine hareket ettiğini öğrenmiş ve Sukya'da⁴⁸³ orduya katılmıştır.⁴⁸⁴

h. Hişam b. Âs'ın Yelemlem Seriyyesi

Bu seriyye, Mekke'nin fethinden sonra dini tebliğ için oluşan elverişli ortamda, İslamiyet'in yayılması için, tebliğ amacıyla gerçekleştirilen seriyyelerden biridir. Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinden hemen sonra (Ramazan, 8/ Ocak 630) Hişam b. Âs komutanlığında 200 kişilik bir askeri birliği Mekke'nin 80 km. güneyinde dağ, vadi veya yerleşim merkezi olarak tarif edilen Yelemlem⁴⁸⁵ bölgesine, İslam'ı tebliğ etmek için göndermişti. Herhangi bir mukavemetle karşılaşmadığı belirtilen seriyyenin,⁴⁸⁶ Ramazan ile ilgili durumu hakkında ise herhangi bir bilgi mevcut değildir.

i. Halid b. Said b. Âs'ın Urene Seriyyesi

Hız. Peygamber döneminde Ramazan ayında İslam'ı tebliğ amaçlı gerçekleştirilen seriyyelerden biri de Urene seriyyesidir. Peygamber (a.s) Mekke'nin fethinden sonra (Ramazan, 8/ Ocak 630) Halid b. Said b. Âs kumandasında 300 kişilik bir askeri birliği, henüz Müslüman olmayan kabileleri İslam'a davet etmek amacıyla Urene tarafına göndermişti.⁴⁸⁷

---

⁴⁷⁹ Hz. Peygamber, bu seriyyeyi Kureys'in gururunu kırmamak, Kâbe'ye saygıdan dolayı haremde kan dökülmesini engellemek amacıyla, gözden saklanması mümkün olmayan hazırlıkların bu tarafa yapılacağı izlenimini vermek amacıyla tertip etmişti. Bkz: İbn Sa'd, II, 124-125; Belâzurî, I, 381.

⁴⁸⁰ İbn İshâk ve Belâzurî'ye göre seriyyenin komutanı Abdullah b. Ebû Hadred'dir.

⁴⁸¹ İbn Sa'd, II, 123-124; Belâzurî, I, 381; İbn Seyyid, II, 220; Diyarbekrî, II, 76; Muhammed Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, çev: Nazire Erinç Yurter, İnkılab Yayınları: h. 1400, s. 142; Ahmet Önkâl, "Batn-ı İdâm Seriyyesi", *DİA*, V, 202.

⁴⁸² Ancak seriyyede, İslam selamı veren Amir b. Azbat el-Eşca'nın, Muhalleme b. Cessame tarafından öldürülüp eşyasının gasp edilmesi üzerine Nisa Surasi'nin 94. ayeti inmiştir. (İbn Sa'd, II, 124.)

⁴⁸³ Mekke yolunda, Kızıldeniz'e 1 günlük mesafede büyük bir yerleşim yeridir. (Ya'kûbi, III, 228.)

⁴⁸⁴ İbn Sa'd, II, 124; Diyarbekrî, II, 76.

⁴⁸⁵ Hamevî, V, 441.

⁴⁸⁶ İbn Sa'd, II, 136.

⁴⁸⁷ M. Yaşar Kandemir, "Halid b. Said", *DİA*, XV, 287.

j. Hz. Ali'nin Yemen Seriyesi

Kaynaklarımızda hicretin 10. yılı Ramazan ayında (Aralık 631) Ali b. Ebû Talib'in, Kâhtani Mezhic kabilesine, İslam'ı tebliğ etmek üzere gönderildiği; Hz. Peygamber'in seriyeye komutanına saldırıya uğramadıkça kimseye saldırmamasını emrettiği belirtilir.

Hz. Ali, 10. (631) yılın Ramazan ayında 350 kişilik bir askeri birliğin başında Yemen'e gitmiş ve Mezhic kabilesinin yurduna gelince kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmıştı. Hz. Ali kendilerini İslam'a davet ettiyse de onlar bunu kabul etmedikleri gibi, Müslümanlara taş ve oklarla karşılık vererek çarpışma yoluna gitmişlerdi. Çarpışma sonucunda Müslümanlar üstünlük sağlamış ve Mezhicliler'den 20 civarında kimse öldürülmüştü. Savaş alanından kaçanları takip ettirmeyen Hz. Ali, etrafa dağılmış olan Mezhiclileri tekrar İslam'a davet edince, bu defa kabul ederek biat etmişlerdir.⁴⁸⁸

3. Ramazan Ayında Meydana Gelen Savaşlar

Hz. Peygamber döneminde, bazı kabilelerin Müslümanlarla yaptıkları anlaşmaları ihlal etmeleri veya Müslümanlara yönelik fiili saldırıları ve düşmanca tutumları sebebiyle bazı savaşlar da yapılmıştır. Bu başlıkta, Ramazan'a denk düşen savaşlardan bahsedilecektir. Hz. Peygamber döneminde siyasi hayat açısından önemli bir yer teşkil eden bu savaşlar, Hz. Peygamberi ve ashabının Ramazan ayında zor dönemler yaşadıkları durumlardaki tutum ve davranışlarını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında meydana geldiği bilinen başta Bedir Savaşı olmak üzere, Mekke'nin Fethi gibi önemli olaylar Ramazanı ilgilendirdiği boyutuyla ele alınacaktır.

a. Bedir Savaşı

Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında gerçekleşen Bedir Savaşı, aynı zamanda Müslümanlarla Mekkeli müşriklerin arasında yapılan ilk büyük savaş özelliği taşımaktadır.

---

⁴⁸⁸ İbn Sa'd, II, 154-155; İbn Hibbân, *Sîret*, s. 217; İbn Seyyid, II, 358; Şâmi, VI, 362-363.

Mekkeli müşrikler, İslam'ı kabul ettikleri için Müslümanlara işkence uygulamış, onları hicret etmeye zorlamış ve Mekke'den ayrılanların mallarını gasp etmişlerdi. Müslümanlar da, hicretten sonra Medine'de yağmalanan mallarına karşılık olmak ve Mekke'nin ticari hayatını etkilemek için onlara ekonomik baskı uyguluyor, Kureyş kervanlarının, kontrol ve etkileri altındaki topraklardan geçişlerini yasaklayarak misillemede bulunuyorlardı.⁴⁸⁹

Hicri 2. (624) yılın Ramazan ayında, Peygamber (a.s), Ebû Süfyan yönetiminde zengin bir Mekke ticaret kervanının Suriye'den Mekke'ye doğru yola çıktığı haberini alınca, ashabını toplayarak Mekke'de bırakmak zorunda kaldıkları ve Mekkelilerce el konulmuş olan mallarına karşılık, bu kervanı, Mekke'ye dönerken uğrayacağı Bedir'de⁴⁹⁰ ele geçirebileceklerini söyledi. Arkadaşlarını sefere davet eden Hz. Peygamber, müşriklerle savaş yapılabileceğine de dikkat çekti. Ensar ve Muhacirin sefer konusunda müşterek kararı üzerine Hz. Peygamber, Bedir'e hareketinden on kadar gün önce Talha b. Ubeydullah ile Said b. Zeyd'i Kureyş kervanı hakkında bilgi toplamak için görevlendirdi. Ancak bu iki sahabi Medine'ye, Bedir Savaşı esnasında ulaşabilmişlerdir.⁴⁹¹

Büyük bir kazançla Mekke'ye dönmekte olan Ebû Süfyan, İslam ordusunun, kervanı vurmak için harekete geçtiğini duyunca, kervanı kurtarmak amacıyla Damdan adındaki bir haberciyi Mekkelilerden yardım istemek için gönderdi. Damdan, durumun vahametini anlatabilmek için üstünü başını yırtarak olayı haber vermişti.⁴⁹² Bunun üzerine Ebû Cehil komutasında 950⁴⁹³-1000 kişilik bir kuvvet, hemen harekete geçmiştir.⁴⁹⁴ Mekke ordusunun Müslümanlarla savaşmak üzere yol aldığı bir sırada, Ebû Süfyan'ın ikinci habercisi gelerek, kervanın kurtulduğunu, dolayısıyla savaşa gerek kalmadığını söylemesine rağmen Kureyşliler, hazırladıkları ordunun büyüklüğünü ve

⁴⁸⁹ Taberî, *Târih*, I, 421; İbn Hişâm, I, 606-607.

⁴⁹⁰ Bedir, Medine'nin 160 km. kadar güney batısında, Kızıldeniz sahiline 30 km. uzaklıkta, oval, 8-9 km. uzunluğunda ve 6,5 km. eninde, etrafı yüksek dağlarla çevrili bir ovadır. Safra vadisine yakındır. Mekke, Medine ve Suriye'ye giden farklı yollar burada birleşir. Arazi, taş ve çakılla kaplıdır, fakat güney-batı kesiminde toprak yumuşaktır ve bazı yerlerde hareketli kumlar birikmiştir. (Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 31-32.)

⁴⁹¹ İbn Sa'd, II, 10-11; Halife b. Hayyât, s. 57, 63; Belâzurî, I, 288; Taberî, *Târih*, II, 478; İbn Seyyid, I, 378; İbn Hişâm, I, 615; Makrîzî, I, 81; Şâmî, IV, 31.

⁴⁹² İbn Sa'd, II, 12; Belâzurî, I, 290; Taberî, *Târih*, II, 427-428; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 14; İbn Seyyid, I, 380; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 56- 59; İbn Hişâm, I, 607.

⁴⁹³ İbn Sa'd, II, 14; Belâzurî, I, 290; Taberî, *Târih*, II, 423.

⁴⁹⁴ İbn Sa'd, II, 14-15; Taberî, *Târih*, I, 477; Şâmî, IV, 31-32.

gücünü göstermek, bir daha böyle bir duruma düşmemek için yola devam ettiler.⁴⁹⁵ Ordunun içinden bazıları ise, kervanın kurtulduğunu ve savaşa gerek kalmadığını söyleyerek geri dönmüşlerdir. Geri dönenler arasında Hz. Ömer'in kabilesi Adiy ve Hz. Peygamber'in annesinin kabilesi olan Beni Zühre de vardı.⁴⁹⁶

Bu arada kervanın haberini başka kaynaklardan öğrenen Hz. Peygamber, Ramazanın 12. günü (9 Mart 624) Medine'den hareket etmiş⁴⁹⁷, sancaktarlık görevine Mus'ab b. Umeyr, Hz. Ali ve Sa'd b. Muaz'ı tayin etmiştir. Yaşı küçük olanlar yoldan geri çevrilmişlerdir.⁴⁹⁸ Peygamber (a.s) Medine'ye de Ebû Lübabe'yi ve insanlara namaz kıldırması için İbn Ümmü Mektum'ü vekil bırakmıştır.⁴⁹⁹ Hz. Peygamber, bir ticaret kervanıyla savaşmak üzere yola çıkmışken, bu sefer karşısına 1000 kişilik Mekke ordusu çıkınca, ashabıyla istişare ederek, Mekkelilerle savaşmaya karar vermiştir. Bu amaçla da düşmanın nerede olduğunu öğrenmek için önden Besbes b. Amr ve Adiy b. Ebû'z-Zağba'yı yollamıştır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ Bkz: İbn Sa'd, II, 12; Belâzurî, I, 291; Taberî, *Târih*, II, 424, 438; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 18; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 78; İbn Hişâm, I, 618-619, 666. Bazı eserlerde, Bedir Savaşı'nın sebebi farklı olarak gösterilir. Mesela, Mevlana Muhammed Ali, *Siretü'n-Nebi* isimli eserinde Bedir Savaşı'nın sebebini siyer ve megazi eserlerinde yer alan rivayetlerden farklı açıklamaktadır. Ona göre, Abdullah b. Cahş seriyyesinde öldürülen Amr b. Hadrâmi'nin intikamını almak isteyen Mekkeli Kureyş, 2 aylık bir hazırlıktan sonra Medine'ye saldırmak üzere yola çıkmış, Müslümanlar da bu durum karşısında kendilerini savunmak ve düşmana karşı koymak amacıyla Medine'den hazırlıklı bir şekilde ayrılarak Bedir'e doğru yola koyulmuşlardı. Ayrıca, o sırada tesadüfen Suriye'den Mekke'ye dönmekte olan Ebû Süfyan, ticaret kervanı yola çıkmadan önce kervanın korunması için Mekke'ye haber göndermiş bulunuyordu. Ebû Süfyan'ın bu hareketi, Müslümanların kervanı yağmalama niyetinden dolayı Bedir savaşının meydana geldiği şeklinde bir düşüncenin doğmasına sebep olmuştur. Hâlbuki bu mütalaa doğru değildir. Kureyş kervanı normal yoldan gelmeyecek sahil boyunca hareket etmiş, İslam ordusu ile Kureyş ordusu karşılaştığı zaman selamete Mekke'ye ulaşmış bulunuyordu. Bu sebeple Müslümanlara Kureyş kervanını gaspetmek gibi bir ithamda bulunmanın imkânı yoktur. Harbin yegâne sebebi Kureyşlilerin İslam'ı yok etmeyi hedef almalarıydı. (Mevlânâ Muhammed Ali (ö. 1371/1951), *Siretü'n-Nebi-Peygamberimizin Hayatı*, çev: Ali Genceli, Nur Yayınları: Ankara (t.y), s. 167-198'dan naklen: Mahmudov s. 78.) Savaşın sebebinin Kureyş'in İslam'ı yok etmek istemesine bağlanmasıyla ilgili düşünce, Kureyş'in Müslümanlara karşı bilinen genel bir tavır ve iki taraf arasında vuku bulan savaşların yapılmasının genel sebebi olarak doğru bir tespittir. Fakat müellifin diğer iddiaları, özellikle Kureyş kervanına yönelik Müslümanların niyetleriyle ilgili görüşü öncelikle K. Kerim'in Bedir Savaşıyla ilgili ayetlerine ters düşen, ayrıca tarihi rivayetler değerlendirildiğinde hakikate uygun olmayan yorumlar olarak görünmektedir. Nitekim Enfal suresinin 5.,6.,7. ayetleri Müslümanların Medine'den öncelikle Kureyş kervanını vurmak için çıktıklarını çok açık ifade etmektedir. (Enfal 8/ 5-7; Mahmudov, s. 79.) Belâzurî, İbnü'l-Esîr ve Taberî de, Rasûlullah'ın savaşacağını zannetmediğini, Medine'den yalnız Ebû Süfyan'ın kervanını kastederek çıktığını ve büyük bir savaşla karşılaşacağını bilmediğini zikrediyor. bkz: Belâzurî, I, 288; Taberî, *Târih*, II, 427; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 14.)

⁴⁹⁶ Taberî, *Târih*, II, 438; İbn Hişâm, I, 619.

⁴⁹⁷ İbn Sa'd, II, 11; Belâzurî, I, 288.

⁴⁹⁸ Taberî, *Târih*, II, 477; İbn Seyyid, I, 382-383.

⁴⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 64; İbn Hişâm, I, 612. Müslüman askerlerin sayısı 74'ü muhacir ve geri kalanı ensar olmak üzere toplam 305 idi. Orduda 70 deve, 2 de at bulunuyordu. bkz: İbn Sa'd, II, 11; Belâzurî, I, 289-290; Taberî, *Târih*, II, 478; İbn Seyyid, I, 383; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 66; İbn Hişâm, I, 613.

⁵⁰⁰ İbn Sa'd, II, 13-14; Halife b. Hayyât, s. 63; Belâzurî, I, 289; Taberî, *Târih*, II, 437; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 76-77.

İslam ordusu Bedir'e hareket ederken oruç ayı olan Ramazan ayı idi. Gündüz güneş çok yakıcıydı. Bu sebeple Hz. Peygamber, iki günlük yürüyüşten sonra yanındakilere, sefer süresince oruç tutmamalarını emretmiştir.⁵⁰¹

Medine'den ayrılıştan 5 gün sonra, Ramazanın 17'sinde (13 Mart 624) Cuma sabahı Bedir mevkiinde Mekkelilerle karşı karşıya gelindi.⁵⁰² Savaştan önce dönemin savaş geleneğine göre mübareze (teke tek savaş) yapılmış; Müslümanlar, müşrik rakiplerini yenmişlerdir. Daha sonra da her iki taraf savaşa başlamış ve savaş, Müslümanların kesin galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Aralarında başta Ebû Cehil olmak üzere Mekke'nin ileri gelenlerinden 12 kişinin de bulunduğu 70 kişi öldürülmüş, bir o kadarı da tutsak alınmıştır. Müslümanlardan da 6'sı Muhacir, 8'i Ensar olmak üzere toplam 14 kişi şehit olmuştur.⁵⁰³

Böylece Ramazan ayında gerçekleşen Bedir Savaşı, Mekkeli müşriklere her yönden ağır bir darbe olurken, Müslümanların kendilerine olan güvenlerini artırmıştır.⁵⁰⁴

b. Müreysi' (Beni Müstalik) Gazvesi

Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında meydana gelen bir diğer savaş da, Huzaa kabilesinin Beni Müstalik kolu ile yapılan savaştır.

Huzaa kabilesi, Medine'deki müslümanlara karşı olumlu bir tavır içerisinde olmasına rağmen, Huzaa'nın bir kolu olan Beni Müstalik, Kureyş kabilesi yanında yer almış ve Müslümanlara karşı düşmanca bir tavır takınmıştır. Hicri 5. yılında, Şaban

⁵⁰¹ Taberî, *Tarih*, I, 1299; Makrîzî, I, 93.

⁵⁰² İbn İshâk, s. 174; İbn Sa'd, II, 19; Halife b. Hayyât, s. 57; Beyhakî, *Delâil*, III, 126-128; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 14; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 81; İbn Hişâm, II, 626; Mustafa Fayda, "Bedir", *DİA*, V, 326. (Aynı kaynaklarda karşılaşmanın ramazanın 16, 19, 21 ve 27. günü olduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır.)

⁵⁰³ İbn Sa'd, II, 15-16; Taberî, *Tarih*, II, 426, 438, 477; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 25-29; İbn Hişâm, I, 625-634, 706-709.

⁵⁰⁴ Bedir zaferi, insanlar arasında bir bayram olduğu gibi cinler arasında da aynen böyle bayram olmuştur. Kureyşlilerin Bedir'e doğru yola çıkmaları sonrasında ve Müslümanların onları hezimete uğrattığı günde, cinlerden birinin Mekke'ye uğradığı ve şahsı görünmeksizin var gücüyle seslenerek, şöyle bir şiir okuduğu rivayet edilir: (Süheylî, er-Ravdü'l-Ünûf, III, 78'den naklen: Munîr Muhammed Gadban, *Fıkhu's-Sîre (Rasulullah'ın Hayatı ve Daveti)*, çev: Mehmet Aydemir, Ravza Yayıncılık: İstanbul 2012, s. 404-405.)

"Görüldü Haniflerin Bedir vakasında yaptıkları
Bundandır, yıkılacak Kisra ile Kayser'in tahtları
Lueyy oğullarından nice nice erkeği yok ettiler,
Bakireleri saçın yolar, göğsün döver, ağlar ettiler.
Ol Muhammed'e düşman olanlara eyvahlar olsun!
Hidayetten sapana hem saptırana eyvahlar olsun..."

ayının sonu ile Ramazan ayının başlarında (Ocak-Şubat 627)⁵⁰⁵ Beni Müstalik, kabile reisleri Hâris b. Ebû Dırar'ın başkanlığında Fur' bölgesinin Kudeyd⁵⁰⁶ mevkiinde Huzaalılar'a ait olan Müreysi' isimli su başında karargâh kurarak Medine üzerine saldırıya geçmek amacıyla çevre kabilelerden asker toplamaya başlamıştır.⁵⁰⁷ Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, olayın doğruluğunu araştırması için Büreyde b. Husayb el-Eslemi'yi gözcü olarak gönderdi. Büreyde'nin araştırmaları sonucu, olayın doğruluğu anlaşıldı.⁵⁰⁸ Bunun üzerine Hz. Peygamber, düşmanı yerinde pasifize etmek amacıyla yirmisi ensar, onu muhacirden olmak üzere toplam 30 atlı eşliğinde 700 kişiden⁵⁰⁹ oluşan bir orduyla sefere çıktı.⁵¹⁰ Yolda Beni Müstalik'ın yolladığı casuslar yakalanmış; düşman hakkında bilgi alınmıştı. Müslümanların casusu öldürdüklerini ve büyük bir orduyla üzerlerine geldiği öğrenen düşman kabileler paniğe kapılmış ve olay yerinden kaçmışlardır. Müstalikliler de kendi başlarına orada yalnız kalmışlardır.⁵¹¹ Hz. Peygamber, Müreysiye kadar gelerek ordugâhını kurmuş, Müslümanlar saflar halinde savaş düzeni almışlardır. Peygamber (a.s), öncelikle düşmanı İslam'a davet ederek Müslüman olurlarsa savaşa gerek kalmayacağını, bu şekilde canlarını ve mallarını kurtarabileceklerini söylemesine rağmen, düşman bu teklifi kabul etmemiş ve ok atmak suretiyle savaşı başlatmışlar; ancak yapılan savaşta mağlup olmuşlardır.⁵¹²

c. Mekke'nin Fethi

Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayında meydana gelen ve İslam tarihinde önemli bir yer teşkil eden en önemli olaylardan biri de hicreti sona erdirecek olan Mekke'nin fethidir. Hudeybiye Anlaşması'nın (6/628) Kureyş ve Kureyş'in müttefiki olan Beni Bekir tarafından ihlal edilmesi üzerine Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi için

⁵⁰⁵ İbn Sa'd, II, 59; Belâzurî, I, 341; Makrîzî, VIII, 369; İbn İshâk ve İbn Kesîr, bu gazvenin 6. yılda vuku bulduğunu zikretmektedirler. (İbn İshâk, s. 439; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 181-182; İbn Hişâm, II, 290.)

⁵⁰⁶ Kudeyd; Usfan ile Emec arasında, Mekke'ye 42 mil(1 mil: 1.6 km) uzaklıkta, Hicaz'da bir yer. Peygamber, Mekke'nin fethine giderken de bu mevkiye orucunu açmıştır. (Hamevî, IV, 442.)

⁵⁰⁷ İbn Sa'd, II, 59; Belâzurî, I, 341; Taberî, *Târih*, II, 604; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 182; İbn Hişâm, II, 290.

⁵⁰⁸ İbn Sa'd, II, 59; Beyhakî, *Delâil*, IV, 47; İbn Seyyid, II, 134; Şâmî, IV, 486.

⁵⁰⁹ Zehebî, *Târih*, I, 259; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 182.

⁵¹⁰ Kaynaklarda, orduya savaş için değil sırf ganimet almak için çok sayıda münafığın katıldığı zikredilmektedir. (İbn Sa'd, II, 60; Kastalâni, I, 235; Şâmî, IV, 487.)

⁵¹¹ İbn Sa'd, II, 60; İbn Seyyid, II, 134-135; Şâmî, IV, 487; Diyarbekrî, I, 470.

⁵¹² Mustalikliler'den 10 kişi öldürülmüş, geri kalan herkes kadın-çocuk dâhil esir alınmıştır. Çok sayıda mal ve koyun da ganimet olarak ele geçirilmiştir. Müslümanlardan da sadece bir kişi, düşman sanılarak başka bir Müslüman tarafından yanlışlıkla şehit edilmiştir. Hz. Peygamber dönüştü, zafer haberini Medine'ye ulaştırmak üzere Ebû Nemle et-Tai'yi müjdecî olarak göndermiştir. bkz: İbn Sa'd, II, 60; Belâzurî, I, 341, 358; Taberî, *Târih*, II, 604; Beyhakî, *Delâil*, IV, 47-48; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 183; İbn Hişâm, II, 290; Diyarbekrî, I, 470-471.

hazırlıklara başlamış ve yapacağı seferin ne tarafa olacağını hiç kimseye açıklamamıştır.⁵¹³

Peygamber (a.s), Mekke'yi kan dökmeden fethedebilmek için hazırlıklarını gizli bir şekilde yürütmüş ve bu konuda bazı tedbirler almıştır. Bu bağlamda Ebû Katâde'yi bir askeri birliğin başında Batn-ı İdâm'a yollayarak oraya gideceği zannını uyandırmak istemiş,⁵¹⁴ Medine dışına yolculukları yasaklamış, Hz. Ömer'e de, Medine'nin çevresine nöbetçiler yerleştirip giriş ve çıkışları kontrol etme görevi vermişti. Ancak Hz. Peygamber, İslam ordusunun hakiki gücünü gizlemek amacıyla, Medine'ye yakın olan Müslüman kabilelere, Ramazan'da savaşa hazır bir vaziyette Medine'ye gelmelerini, uzak olanlara ise yolda kendilerine katılmak üzere yurtlarında beklemelerini emretmişti.⁵¹⁵ Hz. Peygamber'in bu stratejisi, Ramazan gibi Müslümanların oruçlu olduğu sırada herhangi bir askeri sefer yapamayacakları algısına yönelik olarak değerlendirilebilir.

Hz. Peygamber, Medine'de idari işler için Ebû Ruhm Külsüm b. Husayn'ı, namaz için ise İbn Ümmü Mektum'u vekil bırakarak hicretin 8. yılı Ramazan'ın 10. gününde (1 Ocak 630) Muhacir, Ensar ve çevreden toplanan kabilelerle birlikte Medine'den hareket etti.⁵¹⁶

Ramazan ayı olduğu için Kurau'l-Gamim⁵¹⁷ adı verilen yere varıncaya kadar Hz. Peygamber ve sahabesi, oruçlarına devam etmişlerdir. Ancak oruçlu durumda yolculuk da zor olmaya başlamıştı. Fakat Hz. Peygamber de henüz orucunu bozmamıştı. Savaşa katılan Müslümanlardan bazıları, Hz. Peygamber'e insanların kendisini örnek aldığı hatırlatınca, Hz. Peygamber, şehir dışına da çıkmış buldukları için Usfan ile Emec arasında bulunan Kudeyd'de⁵¹⁸ ikindiden sonra bir bardak su istemiş ve insanların huzurunda içererek orucunu açmıştır. Bu tavrıyla isteyenlerin oruçlarını bozabileceğini

---

⁵¹³ Hz. Peygamber'in en yakın dostu olan Ebû Bekir bile, kızı (ve Peygamber'in eşi olan) Aişe'ye seferin ne tarafa yapılacağını sormuş ve gereken cevabı alamamıştı. bkz: Taberî, *Târih*, III, 47, 55; Beyhakî, *Delâil*, V, 11-12; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 519; İbn Hişâm, II, 397; Makrîzî, I, 352; Kastalâni, I, 308.

⁵¹⁴ İbn Sa'd, II, 123-124; Belâzurî, I, 381; İbn Seyyid, II, 220; Kastalâni, I, 306; Diyarbekrî, II, 76.

⁵¹⁵ Ya'kûbî, II, 58; Makrîzî, I, 353-354; Kastalâni, I, 310.

⁵¹⁶ İbn Hanbel, III, 273; Halîfe b. Hayyât, s. 87; Taberî, *Târih*, III, 50; İbn Hibbân, *Sîret*, s. 182; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 119; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 525; İbn Hişâm, II, 399; Makrîzî, I, 354.

⁵¹⁷ Mekke ve Medine arasında bir yerdir. Rabi' ve Cuhfe arasında, Medine'ye yakın bir yer olduğu kaynaklarda geçer. (Hamevî, IV, 214.)

⁵¹⁸ Usfan ile Emec arasında, Mekke'ye 42 mil(1 mil: 1.6 km) uzaklıkta, Hicaz'da bir yer. (Hamevî, IV, 442.)

de ilan etmiştir.⁵¹⁹ Böylece Fetih Gazve'sindeki bu tür uygulamalar, İslam alimleri tarafından, oruçlu iken savaş ve yolculuk esnasında Müslümanların rahatlamaları için oruçlarını bozmalarının caiz olması gibi şer'i hükümlere delil olarak gösterilmektedir.

Hiz. Peygamber yanındaki Müslümanlarla yatsı vakti Mekke yakınlarındaki Merruzzahran'da⁵²⁰ konaklamış ve İslam ordusunun gücünü göstermek maksadıyla asker sayısınca ateş yakılmasını emretmiştir. Bu sırada Mekke'de telaş başlamış; durumu kontrol için gelen liderleri Ebû Süfyan da Müslümanlar tarafından tutuklanınca Mekke'de otorite boşluğu doğmuştu.⁵²¹ Ertesi gün ise, İslam ordusu dört koldan şehre girerek Mekke'yi fethetmiştir.⁵²²

Kaynaklarda Müslümanların Medine'den çıkışının Ramazanın 10'u, Mekke'ye girişinin 19'u olduğu belirtilir. Ancak fethin tarihi hakkında ihtilaf vardır: 11, 13, 16, 17, 18 ve 20'si olduğu şeklinde rivayetler mevcuttur. Fakat, fethin Ramazan ayında gerçekleştiği kesindir.⁵²³

Fetihten sonra Hiz. Peygamber 15 gün daha Mekke'de kalmış; şehir ve Kâbe putlardan temizlenmiş,⁵²⁴ Mekke'ye vali tayininden sonra şehirden ayrılmıştır.⁵²⁵

d. Tebük Seferi

Hiz. Peygamber döneminde Ramazan ayına denk gelen önemli olaylardan biri de, daha önce çıkılan Tebük Seferinden dönüştür.⁵²⁶

⁵¹⁹ İbn İshâk, s. 521; İbn Sa'd, II, 128-129; İbn Hanbel, III, 8, 72; Buhârî, el-Feth, 4, 146; Taberî, *Târih*, III, 50; Beyhakî, *Delâil*, V, 20-25; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 119; İbn Kesîr, VI, 525-526, 528-530; İbn Hişâm, II, 399-400. (Bazı kaynaklarda aştaptan bir kısmının yine de oruçlarını bozmayıp, oruçlarına devam ettikleri ve Peygamber'in bunu öğrenince onlar hakkında " onlar itaat etmiyorlar, isyan ediyorlar" dediği anlatılır. (Müslim, Sıyâm, 90; Tirmizî, Savm, 18; Beyhakî, *Delâil*, V, 25; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 530; Makrîzî, I, 355.)

⁵²⁰ Mekke'ye 5 mil (1 mil: 1.6 km) uzaklıkta bir yer. (Hamevî, V, 104.)

⁵²¹ İbn İshâk, s. 522-524; İbn Sa'd, II, 126; Taberî, *Târih*, III, 51, 53; İbn Hibbân, *Sîret*, s. 183-184; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 119-120; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 536; İbn Hişâm, II, 400-403; Makrîzî, I, 356-357; Hamidullah, *Hiz. Peygamberin Savaşları*, s. 169-171.

⁵²² İbn Sa'd, II, 126; Taberî, III, 55-56.

⁵²³ Bkz. İbn Sa'd, II, 124-135; Halife b. Hayyât, s. 87; Belâzurî, I, 355; Beyhakî, *Delâil*, V, 65-69; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 545-550; İbn Hişâm, II, 437.

⁵²⁴ İbn Sa'd, II, 128; Belâzurî, I, 355; İbn Hişâm, II, 413, 417; Makrîzî, I, 384; Kastalâni, I, 321.

⁵²⁵ İbn Sa'd, II, 128; Halife b. Hayyât, s. 87; Belâzurî, I, 365; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 609- 611. Umumi aftan mahrum edilenlerin bir kısmı kendi istekleriyle gelip Müslüman olmuş ve Peygamber'in affına mazhar olmuşlardır. bkz: Belâzurî, I, 357-361; Taberî, *Târih*, III, 59-60; Kastalâni, I, 317.

⁵²⁶ Ya'kûbî, II, 68; İbn Sa'd, II, 152; Taberî, *Târih*, III, 111; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, Mısır Matbaası: Dârülmaarif (t.y), s. 202, 255; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 153; İbn Hişâm, II, 537.

Hiz. Peygamber hicri 9. (630) yılda Suriye'den gelen bazı tüccarlardan, Bizans İmparatoru'nun Hristiyan Arap kabilelerini de alarak Müslümanlara karşı savaş hazırlığı içinde olduğuna dair istihbarat almıştı. Bunun üzerine hemen harekete geçen Hiz. Peygamber, Bizans ile Gassaniler'den gelecek bir istila tehdidine karşı⁵²⁷ düşman saldırısını yerinde savmak amacıyla sahabilerine savaşa hazırlık emri verdi. Sefere çıkılacak coğrafyanın uzak, dönemin de kıtlık ve yokluk zamanına denk gelmesi sebebiyle Hiz. Peygamber, sefer için iyi hazırlık yapılmasını emretmiş; önceki savaşların aksine bu defa hedefi halka açıklamıştı.⁵²⁸

Büyük zorluklar sonucu diğer Arap kabilelerinin de katılımıyla toplanabilen 30.000 kişilik⁵²⁹ İslam ordusu hicri 9. yılın Receb ayında Perşembe günü⁵³⁰ yola çıkarak, Medine'ye 778 km. uzaklıkta⁵³¹ ve Suriye yolu üzerinde bulunan Tebuk'e kadar ilerlemiş ve orada karargâh kurmuştu. Ancak Müslümanlar burada herhangi bir düşman gücüyle karşılaşmamış ve bu sebeple çarpışma da olmamıştır. Böylece Bizans'ın Müslümanlara karşı herhangi bir ordu hazırlamadığı ve Medine'ye ulaşan bilgilerin doğru olmadığı anlaşılmıştır.⁵³² Hiz. Peygamber, Tebuk'te bulunduğu esnada, çevredeki yerleşim alanlarında oturanlar, İslam hâkimiyetine girmişlerdir.⁵³³

Aynı şekilde Peygamber (a.s), Tebuk'te iken Ramazan ayı girmiş, seferilikten dolayı oruçla ilgili ruhsatı bilen sahabeden kimi oruç tutmuş, kimi ise tutmamıştı.⁵³⁴ Geceleri de Peygamber (as), çadırının önünde nafile namaz (teravih) kılıyor ve yanına gelen sahabilere Allah'ın yeryüzünü kendisine mescit ve temiz kıldığını bu nedenle kendisinin ve ümmetinin nerede olursa olsun, teyemmüm alıp namaz kılabileceklerini, halbûki önceki ümmetlerin ibadetlerini ancak kilise ve havrâlarda yapabildiklerini haber

⁵²⁷ İbn Sa'd, II, 151; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 149; Ahmet Ağırakça, "Gassâniler", *DİA*, XIII, 398.

⁵²⁸ İbn Sa'd, II, 151; Taberî, *Târih*, III, 101; İbn Hazm, s. 199; Beyhakî, *Delâil*, V, 213; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 149; İbn Hişâm, II, 516.

⁵²⁹ İbn Sa'd, II, 151; Belâzurî, I, 368; Şâmî, V, 638.

⁵³⁰ Taberî, *Târih*, III, 144; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 278.

⁵³¹ M. Muhammed Hasan Şürrab, *el-Meâlimü'l-Esîre fi's-Sünne ve's-Sire*, Beyrut 1991, s. 69'den naklen: Sarıçam, s. 243.

⁵³² Belâzurî'nin verdiği bilgilere göre Heraklios ve etrafında toplanan Hristiyan Araplar, Müslümanlarla çarpışmaktan çekindiler. (Belâzurî, I, 368; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 152.)

⁵³³ Bu bağlamda Hiz. Peygamber, çoğunda Hristiyanların, bazısında ise Yahudilerin yaşadığı Cerba', Eyle, Ezruh, Makna ve Maan bölgelerine birlikler göndererek bu bölgelerin halkını İslam'a davet etmiş, onlar da İslam'a girmemekle birlikte yıllık cizye ödemeye razı olarak İslam devletinin tebaası olmayı kabul etmişlerdir. Peygamber (a.s), Bizans İmparatoru Heraklios'a da ikinci defa İslam'a davet mektubu yazarak Dihye b. Halife vasıtasıyla göndermiştir. bkz: Şâmî, V, 657-658; Diyarbekrî, II, 128.

⁵³⁴ Buhârî, Savm, 35, 37; Müslim, Sıyâm, 95, 99, 108; Ebû Dâvûd, Savm, 42; Nesâî, Sıyâm, 59.

veriyordu. Nitekim yolculuk sırasında da günlerce çeşitli yer ve mevkilerde farz ve nafil namaz kılınmış, böylece ibadetin yalnız mescidlerde yapılabileceği algısı yerine, namaz için evrensel bir mescid anlayışı kazandırılmıştır.⁵³⁵

Tebük'te 19-20 gün ikamet eden Peygamber (a.s), daha sonra ordusuyla birlikte aynı senenin Ramazan ayında (Aralık 630) Medine'ye geri dönmüştür.⁵³⁶

4. Putların İmhasına Yönelik Seferler

Mekke'nin fethinden sonra İslam'ın hızla yayılması üzerine, İslam Peygamberi, başta Kâbe ve Mekke'deki olmak üzere Arap Yarımadası'ndaki çeşitli kabilelere ait putların yıkılmasını istemiş ve bu amaçla çeşitli seferler düzenlenmiştir. Bunlardan Ramazan ayında gerçekleştirilen bazı seferlerin kim tarafından, ne zaman ve hangi putun imhasına yönelik yapıldığını bu başlık altında sırasıyla anlatmaya çalışacağız.

a. Kâbe'deki ve Mekkelilerin Evlerindeki Putların İmhası

Peygamber (a.s) Mekke'yi fethetmesinin hemen ardından Kâbe'nin anahtarlarını getirtmiş ve Kâbe'ye girerek burada ve etrafta bulunan bütün putları bizzat yıkmış ve yıktırmış, Kâbe'deki resimleri sildirmiştir. Daha sonra da Mekke'de herkesin evinde bulunan şahsi putunu imha etmesini istemiş ve bütün putlar yok edilmiştir.⁵³⁷ Böylece şirkin simgesi durumunda olan putlar ortadan kaldırılmıştır. Putların imhası, Ramazan'da nefis terbiyesine yönelik iç temizlik ile inanç konusundaki temizliğe de uygun düşmüştür. Kur'an'da adı geçen ve Cahiliye döneminin en önemli putları Uzza, Menat, Lat ve benzeri putların imhasının Ramazan'a denk gelmesi, bu ayın önemine denk gelen önemli bir hikmet gibi durmaktadır.

b. Uzza Putunun İmhası

⁵³⁵ Buhârî, Meğazi, 74, 78; Humus, 15; Eymân, 1, 4, 18; Kefaret, 9, 10; Tevhid, 56; Müslim, Eymân, 8.

⁵³⁶ İbn Sa'd, II, 152; Taberî, *Târih*, III, 111; İbn Hazm, s. 202; İbn Hişâm, II, 527.

⁵³⁷ Buhârî, Megâzi, 48; İbn Hibbân, *Sîret*, s. 189; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 125; İbn Hişâm, II, 413, 417.

Fetihten hemen sonra, Ramazan ayının bitimine 5 gece kala, Halid b. Velid, 30 süvariyle birlikte Uzza'yı yıkmak üzere gönderilmiştir.⁵³⁸ Uzza putu; Kureyş, Mudar, Kinane ve Huzaa kabilelerinin taptıkları, itibar ettikleri ve kutsadıkları en büyük putlardan biri idi. Beni Şeyban kabilesinin koruduğu put,⁵³⁹ Mekke'nin kuzeyinde, Mekke ve Taif arasında bulunan Nahle mevkiinde bulunmaktaydı. 25 Ramazana denk gelen (16 Ocak 630) bu günde Nahle'ye gelen Halid, büyük dikili ağaç veya üç semure ağacından ibaret olan Uzza putunu keserek yok etmiş, kapıcı ve bakıcılarını öldürdükten sonra Mekke'ye Hz. Peygamber'in yanına dönmüştü.⁵⁴⁰

c. Menat Putunun İmhası

H. Peygamber'in fetihten sonra yok edilmesini emrettiği putlardan biri de Menat'tı. Ramazan ayının 24. günü, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen⁵⁴¹ ve hemen hemen bütün müşrik Arapların taptıkları Arabistan'daki en eski ve en önemli putlardan biri olan Menat'ın yok edilmesi için Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî komutasında⁵⁴² 20 kişilik bir birlik görevlendirilmiştir. Bu birlik, Mekke istikametinde, Medine'den 7 mil (yaklaşık 12 km.) uzaklıkta ve deniz sahilinde bulunan Kudeyd mevkiindeki Müşellel dağında bulunan Menat putunu Ramazan ayında imha etmiştir.⁵⁴³

d. Süva' Putunun İmhası

Hüzeyl kabilesine ait olup, aynı zamanda birçok Arap kabilesinin de tazim ettiği ve taptığı Süva' putu da fethin akabinde Ramazanda imha edilmiştir.⁵⁴⁴ Hz. Peygamber (a.s), Suva putunu yıkmak üzere Amr b. As'ı bir birliğin başına komutan tayin etmiş, Amr b. As ve arkadaşları da kadın suretindeki Süva' putunu yıkmışlardır. Amr, putu yıkacağı zaman, putun bekçisi onu yıkmasına izin vermeyeceğini söylemiş;

⁵³⁸ İbn Sa'd, II, 135; Belâzurî, I, 381; Taberî, *Târih*, III, 65; İbn Hibbân, *Sîret*, s. 189; İbn Abdilber, s. 198; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 133-134; İbn Seyyid, II, 249; Şâmî, VI, 300.

⁵³⁹ Taberî, *Târih*, III, 65; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 607; VII, 142.

⁵⁴⁰ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Asnâm*, thk: Ahmet Zeki Paşa, Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye: Kahire 1995, s. 24-26; İbn Sa'd, II, 135; Taberî, *Târih*, III, 65; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 607-608; İbn Hişâm, II, 436-437.

⁵⁴¹ Necm 53/ 19-20.

⁵⁴² İbnü'l-Kelbî'ye göre ise Rasulullah (as) h. 8. yılda, Mekke'nin fethi için Medine'den ayrıldıktan 4 veya 5 gün sonra Hz. Ali'yi Menat putunu tahrip etmek için gönderdi. (*Kitâbü'l-Asnâm*, s. 15.)

⁵⁴³ İbn Sa'd, II, 136; Belâzurî, I, 381; Taberî, *Târih*, III, 66; İbn Hibbân, *Sîret*, s. 189; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 134; İbn Seyyid, II, 249-250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 142.

⁵⁴⁴ İbnü'l-Kelbî, s. 61-62; İbn Sa'd, II, 135-136; Belâzurî, I, 381; İbn Seyyid, II, 249; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 142.

ancak Amr da bu putun ne işittiğini, ne de görmeye güç yetirdiğini söyleyerek yıkmıştır. Bunun üzerine nöbetçi de Müslüman olmuştur.⁵⁴⁵

e. Lat'ın İmhası

Hicretin 9. yılı Ramazan ayında Taifli bir heyet Hz. Peygamber'e gelerek Müslüman olmuş, ancak ona (as.) bazı şartlar da sunmuşlardı. Sundukları şartlardan biri de, Lat adındaki putlarına 3 yıl daha tapınmalarına izin verilmesiydi. Peygamber (a.s), onların bu teklifini reddedince heyet, bir yıl müddetle Lat'a dokunulmamasını istemiş, o da kabul edilmeyince bir ay müddetle Lat'ın yerinde bırakılmasını istemişlerdi. Ancak "tevhit davası" ile gönderilen Hz. Peygamber, çok kısa bir süreliğine dahi olsa Lat'ı yerinde bırakmayıp yıktıracağını söylemiştir. Heyetin Lat hakkında bu kadar çok ısrarda bulunması, İslam'ın şuuruna tam manasıyla varamamış bazı insanların saldırılarından korunmak ve aralarında İslam kökleşinceye kadar onları ürkütmeme isteğinden kaynaklanıyordu.

Heyet, isteklerinin kabul edilmediğini görünce Peygamber'den, en azından Lat'ı yıkmaktan kendilerini muaf tutmalarını istemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Ebû Süfyan b. Harb ile Muğire b. Şu'be'yi Lat putunu yıkmak üzere görevlendirmiş, onlar da görevlerini yerine getirmişlerdir.⁵⁴⁶

f. Zü'l halâsa Putunun İmhası

Peygamber (a.s), hicretin 10. yılının Ramazan ayında Medine'ye, Müslüman olarak gelenlerden biri olan Cerir b. Abdullah el-Beceli'yi Zü'l halâsa putunu yıkmak üzere göndermiş, o da beyaz taştan olan bu putu yıkmıştır.⁵⁴⁷ Zü'l halâsa tapınağı, Yemen'in en kuzey kısmında, yaklaşık olarak Mekke'nin 7 gün güneyinde, Has'amlıların yurdunda bulunuyordu. Cahiliye döneminde Kâbe'ye "Şam Kâbesi", Zü'l halâsa'ya da "Yemen Kâbesi" denilerek onun Beytullah'a denk ve rakip gösterilmesi

⁵⁴⁵ İbn Sa'd, II, 136; Taberî, *Târih*, III, 66; İbn Hibbân, *Siret*, s. 189; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 134; İbn Seyyid, II, 249; Şâmî, VI, 303.

⁵⁴⁶ İbn Kelbî, s. 17; İbn Sa'd, I, 271; Belâzurî, I, 366; Taberî, *Târih*, III, 99-100; Zehebî, I, 671-672; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 214; İbn Hişâm, II, 541-542.

⁵⁴⁷ İbnü'l-Kelbî, s. 34-37; İbn Sa'd, I, 299; Taberî, *Târih*, III, 158; İbn Abdilberr, s.120-121. Süheylî'ye göre Cerir b. Abdullah el-Beceli'nin Zülhalasa putunu tahrip etmesi, Rasul-i Ekrem'in vefâtından 2 ay önce veya yaklaşık olarak 2 ay kadar sonra olmuştur. (*er-Ravdü'l-Ünûf*, I-VII, Kahire 1967, I, 347; VII, 410-411.)

Hz. Peygamber'i rahatsız ediyordu. Bu sebeple putun yıkım haberi Peygamber'e ulaşınca Peygamber çok mutlu olmuş ve Allah'a şükürlerini sunmuştu.⁵⁴⁸

---

⁵⁴⁸ İbn Sa'd, I, 299-300; İbn Abdilberr, s. 121; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 143.

SONUÇ

Ramazan ayı hicri takvimin 9. ayı olup, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen tek ay ismidir. Müslümanlar nezdinde de sabır ayı olarak kabul edilen bu ay, “*iyi geçinme ayı*” olarak nitelenmiştir. Ramazan ayına sahip olduğu bu değeri kazandıran şüphesiz ki Kur'an-ı Kerim'in bu ayda indirilmiş olması ve Peygamber'in bu aya ayrı bir değer vermiş olmasıdır.

Peygamber (a.s) Ramazan ayında manevi olarak daha da canlılık kazanır ve insanları güzel bir şekilde oruç tutmaya teşvik ederdi. Kendisi sahur vakte bırakır ve iftarda acele edilmesi hususunda insanları uyarırdı. Oruçlu kimselerin gündüzlerini ibadetle geçirmelerini, kavga ve münakaşadan uzak durmalarını söyler, günlük hayatlarına devam ederken de orucun kendileri için bir engel olmayacağını yaşantısıyla gösterirdi. İftar yemeği vermeye ve iftar vakti duaya teşvikte bulunan Peygamber'in kendisi de sahabeden birçok kimseyi “mübarek yemek” olarak nitelediği sahur ve iftar yemeğine davet eder ve iftar vakti çeşitli dualar yapardı. Manevi anlamda yeniden bir diriliş olan Ramazan'ın gecelerini de ihya etmenin önemine değinen Peygamber, gecelerini teravih ve benzeri nafil namazlarla ihya ederdi. Özellikle Ramazan'ın son on günü itikâfa çekilerek Kadir gecesini aramaya çalışan Peygamber, onun son 10 günün tekli gecelerinde olabileceğini söylerdi. Yine, Kur'an-ı Kerim'in indirildiği bu ayda Peygamber (a.s), Kur'an okumaya ayrı bir önem verir ve her gece o zamana kadar kendisine indirilen ayetleri Cebrail'e arz ederek, mukabele geleneğinin oluşmasına yol açmıştır.

Hz. Peygamber döneminde Ramazan konusunu ele alan bu çalışmamızda aynı zamanda, Rebiülevvel ayında doğduğu bilinen Peygamber'in Ramazan ayında doğmuş olabileceği ile ilgili rivayetler de vardır. Yine bu mübarek ayda Hz. Hatice, Ebû Talib, Rukiye, İbrahim, Hz. Safiye gibi değerli kimseler vefat etmişlerdir. Hicret öncesi Ramazan ayında Garânîk ile İsra ve Miraç olayları yaşanmış; Garânîk olayı sonrası bazı Müslümanlar yanlış anlamadan dolayı Habeşistan'dan Mekke'ye dönmek zorunda kalmış; Miraç'ta da, namaz Muhammed ümmetine yine bu ayda farz kılınmıştır. Hicret sonrasında da Ramazan ayında Medine'de kuraklık, asayiş problemlerinin azalması, muhâcir-ensar kardeşliği gibi bazı toplumsal durumlar gerçekleşmiştir.

Ramazan ayında dinî ve sosyal hayat kadar, siyasi hayat da canlı ve hareketli geçmiş, İslam'a davet için pekçok elçi başka ülke ve kabilelere gönderilmiş, birçok savaş ve seriye bu ayda meydana gelmiştir. Peygamber (a.s), bu durumlarda Müslümanlara oruç tutup tutmama konusunda ruhsat sahibi olduklarını hatırlatmış, İslam'ın önündeki engellerin Ramazan ayı da olsa, kaldırılabilceğini İslam düşmanlarına göstermeye çalışmıştır.

EK: RAMAZAN AYI KRONOLOJİSİ

MEKKE DÖNEMİ

- 12 Ramazan 571 : Hz. Peygamber'in doğumu
- Ramazan 615 : Garânîk Olayı
- Ramazan 620 : Ebû Tâlib ile Hz. Hatice'nin vefatı
- Ramazan 620 : Hz. Peygamber'in Aişe ile nişanlanması
- Ramazan 620 : Hz. Peygamber'in Sevede ile evliliği
- Ramazan 621 : İsra ve Miraç hadisesi

MEDİNE DÖNEMİ

- Ramazan 1/Mart 623 : Muhacir ve Ensar'ın kardeş ilan edilmeleri
- Ramazan 1/Mart 623 : Hamza b. Abdülmuttalib'in el-İs Seriyyesi
- Ramazan 2/Mart 624 : Fıtır Sadakasının emredilmesi
- Ramazan 2/Şubat-Mart 624 : Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın nikâhının kıyılması
- 17 Ramazan 2/13 Mart 624 : Bedir Savaşı
- Ramazan 2/Mart 624 : Hz. Rukiye'nin vefatı
- Ramazan 2/Mart 624 : Esmâ bint Mervan'ın öldürülmesi
- Ramazan 3/Mart-Nisan 625 : Hz. Hasan'ın doğumu
- Ramazan 3/Mart-Nisan 625 : Hz. Peygamber'in Zeynep bint Huzeyme ile evliliği
- Ramazan 5/Ocak-Şubat 627 : Müreysi' (Beni Müstalik) Gazvesi
- Ramazan 6/Ocak 628 : Zeyd b Hârise'nin Beni Fezâre Seriyyesi

Ramazan 6/Ocak-Şubat 628	: Abdullah b. Revaha'nın Hayber Seriyyesi
Ramazan 6/Ocak 628	: Yahudi Ebû Rafi'in öldürülmesi
Ramazan 6/Ocak 628	: Ümmü Kırfe'nin öldürülmesi (II. Vâdi'l-Kurâ Seriyyesi)
Ramazan 6/Ocak 628	: Medine'de kuraklık yaşanması
Ramazan 7/Ocak 629	: Galib b. Abdullah el-Leysi'nin Meyfea Seriyyesi
Ramazan 8/Aralık-Ocak 630	: Batn-ı İdâm Seriyyesi
19 Ramazan 8/10 Ocak 630	: Mekke'nin Fethi
25 Ramazan 8/16 Ocak 630	: Uzzâ putunun imhası seriyyesi
Ramazan 8/Ocak 630	: Yelemlem Seriyyesi
Ramazan 8/Ocak 630	: Urene Seriyyesi
Ramazan 8/Ocak 630	: Menat putunun imhası seriyyesi
Ramazan 8/Ocak 630	: Süva' putunun imhası seriyyesi
Ramazan 8/Ocak 630	: Melike bint Ka'b el-Leysi ile evliliği
Ramazan 9/Ocak 630	: Lat putunun imhası seriyyesi
Ramazan 9/Ocak-Aralık 630-631	: Tebük Seferi
Ramazan 9/ Ocak-Aralık 630-631	: Peygamber'in oğlu İbrahim'in vefatı
Ramazan 9/ Ocak-Aralık 630-631	: Beni Dâr kabilesinin Müslüman olması
Ramazan 9/ Ocak-Aralık 630-631	: Beni Mürre kabilesinin Müslüman olması
Ramazan 9/ Ocak-Aralık 630-631	: Sâkif kabilesinin Müslüman olması

Ramazan 9/ Ocak-Aralık 630-631 : Himyer Krallarının Müslüman olması

Ramazan 9/ Ocak-Aralık 630-631 : Adnani-Bahile kabilesinin Müslüman olması

Ramazan 9/ Ocak-Aralık 630-631 : Ayyaş b. Ebi Rabia'nın Himyer krallarına İslam'a davet için gönderilmesi

Ramazan 10/Aralık 631 : Zülhalâsa putunun imhası seriyyesi

Ramazan 10/Aralık 631 : Hz. Ali'nin Yemen'e İslam'a davet için gönderilmesi (Yemen Seriyyesi)

Ramazan 10/Aralık 631 : Beni Gamidlerin Müslüman olması

Ramazan 10/Aralık 631 : Beni Becilelerin Müslüman olması

Ramazan 10/Aralık 631 : Ahmesîlerin Müslüman olması

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemman es-San'ânî (ö. 211/826), *Musannef*, I-XII, thk: Hubeyb er-Rahman el-A'zami, el-Mektebetü'l-İslamiyye: Beyrut 1972.

Ağrakça, Ahmet, "Gassâniler", *DİA*, XII, 397-398.

Algül, Hüseyin ve dğr. , *İlmihâl*, I-II, DİB Yayınları: Ankara 2007.

Algül, Hüseyin, "Has'am", *DİA*, XVI, 281-282.

Algül, Hüseyin, "Hamza", *DİA*, XV, 501.

Algül, Hüseyin , "Gâlib b. Abdullah", *DİA*, XIII, 327.

Alpayar, Refii-Şinasi Özatalay, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, Yağmur Yayınları: İstanbul 1962.

Âlûsî, Mahmûd Şükrü el-Bağdâdî (ö. 1270/1853), *Rûhu'l-Meâni fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Âzim ve's-Seb'i'l-Mesâni*, I-XXX, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi: Beyrut (t.y).

Askalâni, Ahmet İbn Hacer (ö. 852/1449), *es-Sîretü'n-Nebeviyye min Fethu'l-Bâri*, I-XIII, Dâr-u İbn Hazm: Beyrut 2001.

Atar, Fahrettin, vd. , *İslam İlmihali*, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları: İstanbul 2007.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, İstanbul 1988.

Aynî, Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahîh-i Buhari*, I-XXV, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 2001.

Azizi, Ali b. Ahmet el-Bulâki (ö. 1070/1659), *es-Sirâc el-Münîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr fi Hadîsi'l-Beşîr en-Nezîr*, I-III, Matbaati'l-Hayriyye: Mısır, h.1305.

Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*, I-XIII, thk: Muhammed Hamidullah, Riyaz Zerkali, Süheyl Zekai, Dâru'l-Fikr: Beyrut 1996.

Beşer, Faruk, “Üçaylar”, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1995.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, haz: Yusuf Abdurrahman Mürasili, Dâru'l-Marife: Beyrut 1986.

Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, I-XIV, thk: Ahmet en-Nervi, Mektebetü'r-Rüşd: Riyaz 2003.

Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Şerîa*, I-VII, thk: Abdülmü'tî Kal'acî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 1988.

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmet b. Amr (ö. 292/905), *el-Bahru'z zehhâr*, thk: Mahfuzurrahman Zeynullah, Beyrut (t.y).

Bilmen, Ömer Nasûhi (ö. 1389/1971), *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Yayınevi: İstanbul (t.y).

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk: Muhibbuddin el-Hatib, Muhammed Fuad Abdülbaki, Matbaatü's-Selefiyye: Kahire 1400.

Bozkurt, Nebi, “Mukabele”, *DİA*, XXXI, 100-101.

Ceatani, Leone (ö. 1869/1935), *İslâm Tarihi*, I-IV, çev: Hüseyin Cahid Yalçın, Tanin Matbaası: İstanbul 1924.

Cilacı, Osman, *İlahi Dinlerde Oruç*, Hac ve Kurban, İzmir 1980.

Cürcânî, Hamza b. Yûsuf b. İbrâhim (ö. 427/1036), *Târih-u Cürcân*, Âlemü'l-Kütüb: Beyrut 1987.

Cürcânî, Seyyîd Şerîf (ö. 816/1413), *Kitabu't-Ta'rifat*, Dâru'l-Fikr: Beyrut 1998.

Çelik, Ali, *Peygamber'in Ramazan Günlüğü*, Beyan Yayınları: İstanbul 2004.

Çetin, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ölçü ve Denge*, Zemzem Yayınları: Isparta 2000.

Dahlân, Ahmet Zeyni, *Sîretü'n-Nebî*, Beyrut (t.y).

Danışman, Zuhuri, *Büyük İslam Tarihi(Asr-ı Saadet)- Hz. Muhammed'in Hayatı*, Bahar Matbaası: İstanbul 1967.

Darekutnî, Ali b. Ömer (ö. 306/385), *Sünen*, I-VI, thk: Şuayb el-Arnaut, Hasan Abdulmun'im Şelebi, Müessesetü'r-Risale: Beyrut 2004.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/869), *Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esedü'd-Darani, Dârü'l-Muğni: Riyaz 2000.

Davudoğlu, Ahmet, *Buluğu'l-Meram Tercümesi ve Şerhi – Selamet Yolları*, I-IV, Sönmez Neşriyat: İstanbul (t.y).

Demirci, Mehmet, *İbadetlerde Manevi Boyut*, Mavi Yayıncılık: İstanbul 2004.

Diyarбекrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (ö. 995/1582), *Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefîs*, I-II, Müessesetü Şa'bân: Beyrut (t.y).

Dozy, Târîh-i İslâmiyet, çev. Abdullah Cevdet, Mısır 1908.

Dönmez, İbrahim Kâfi (ed.), *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I-IV, İstanbul 1997.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani (ö. 275/ 888), *Sünen*, thk: Muhammed Avvame, Dârü'l-Kible: Cidde 1998.

Ebû Hanîfe, Nu'man b. Sâbit (ö. 150/767), *el-İhtiyar*, çev: Celal Yeniçeri, Şamil Yayınları: İstanbul 1978.

Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhim b. Habib (ö. 182/798), *Kitâbu'l-Âşar*, tsh: Ebü'l-Vefa, İhyaü'l- Maarifi'n-Nu'maniyye: Kahire 1936.

Ebû's-Suud, Abbâs, "Ramazan", *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire 45 (1973), s. 7.

Erbaş, Ali, *Hristiyan Ayinleri*, Nun Yayıncılık: İstanbul 1998.

Erdem, Sargon, "Bayram", *DİA*, V, 257.

"**Fasting**", *Encyclopedia Britanica*, X, 2. Basım, Chicago 2008.

Fayda, Mustafa, "Becile", *DİA*, V, 287.

Fayda, "Bedir Gazvesi", *DİA*, V, 326.

Fîruzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kup (ö. 817/1415), *Kâmûsu'l- Mûhît*, Kâhire 1971-1973, III, Türkçe tercümesi: Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyanusu'l- Basit fi Tercemeti'l- Kamusi'l- Muhit*, Cemal Efendi Matbaası: İstanbul 1305.

Gadbân, Münîr Muhammed, *Fıkhü's-Sîre(Rasulullah'in Hayatı ve Daveti)*, çev:Mehmet Aydemir, Ravza Yayıncılık: İstanbul 2012.

Gözeler, Esra, *Sâmi Dini Geleneğinde Salat, Savm ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelemesi* (Yüksek Lisans Tezi), Tez Danışmanı: Mehmet Paçacı, Ankara 2005.

Günay, Hacı Mehmet, "Ramazan", *DİA*, XXXIV, 433.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybânî(ö. 240/854),*Târih*, thk: Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Dârü't-Tayyibe: Riyaz 1985.

Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yâkut (ö. 626/1228), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Dârü's-Sader: Beyrut 1977.

Hamîdullah, Muhammed (ö. 1423/2002), *Initiation âl 'İslam*, Paris 1974.

Hamîdullah, Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları, çev: Nazire Erinç Yurter, İnkılab Yayınları: h. 1400.

Hamîdullah, *New Light on the Character of Abu Süfyan, Islamic Literature*, Lahor 1953.

Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I-II, çev: Salih Tuğ, Ankara 2003.

Hamîdullah, *el-Vesâikü's-Siyâsiyye, Dâru'l-Nefais*: Beyrut 1985.

Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, çev: Salih Tuğ, M.Ü. İFAV Yayınları: İstanbul 1993.

Heysemî, Nureddin (ö. 807/1405), *Mecmau'z-Zevâid*, I-X, Beyrut 1967.

İsfehânî, Muhammed b. Mufaddâl Râgıb (ö. 502/1108), *el-Müfredât fî Garîbu'l-Kur'an*, Beyrut (t.y).

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf (ö. 463/1071), *el-İstiâb fî Marifeti'l-Ashâb*, thk: Adil Mürşîd, Dâru'l-Âlem: Ürdün 2002.

İbn Abdirabbih, Ahmet b. Muhammed (ö. 328/940), *el-Ikdü'l-ferîd*, I-IX, thk: Müfid Muhammed Kamiha, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1983.

İbn Arabî (ö. 638/1239), *Ahkâmu'l-Kur'an*, I-IV, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye: Beyrut 2003.

İbn Bekkâr, Zübeyr (ö. 256/870), *Cemheretü Neseb-i Kureyş*, Medeni Matbaası: Kahire (h.1381).

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed (ö. 235/850), *el-Musannef*, I-IV, Haydarabad 1970.

İbn Esîr, Ali b. Ebû'l-Kerem (ö. 630/1232), *Üsdü'l-ğâbe fî Mârifeti's-Sahâbe*, thk: Ali Muhammed Muavviz; Avil Ahmed Abdu'l-mevcud, I- VIII, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1996.

İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk: Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdi, I-XI, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1987.

İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya (ö. 395/1004), *Mu'cem Mekâyısı'l-Luga*, I-VI, Dârü'l-Cil: Beyrut (t.y).

İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani (ö. 241/855), *Müsned*, I-XX, thk: Ahmed Muhammed Şakir, Darü'l-Hadis: Kahire 1995.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed (ö. 456/1064), *Cevâmiu's-Sîre*, Mısır Matbaası: (t.y).

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed (ö. 354/965), *Sahîh*, I-XVIII, thk: Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risale: Beyrut 1993.

İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk: Sa'd Kerim el-Faki, baskı y.y.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, thk: Abdülhâfiz Şülbî, İbrahim el-Ebyârî, Mustafa es-Saka, baskı y.y, (t.y).

İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesâr (ö. 151/768), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-II, thk: Ahmed Ferîd el-Mezîdi, Beyrut 2004.

İbn Kesîr, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ (ö. 773/1371), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk: Samî b. Muhammed es-Selâme, I- VIII, Dârü't- Tayyibe: Riyaz 1997.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, I-XXI, Dârü'l- Hicr: 1999.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 275/888), *Sünen*, el-Matbaatü'n-Nizami: Delhi 1905.

İbn Manzûr, Ebû'l Fazl Cemâleddin (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, thk: Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasîbullah, Hâşim Muhammed eş-Şazili, Dârü'l-Maarif: Kahire (t.y).

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî (ö. 230/844), *Tabakâtel-Kübrâ*, I-XI, thk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncı: Kahire 2001.

İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Muhammed (ö. 734/1334), *Uyûnü'l-Eser fi Fünuni'l Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, thk: Muhammed el-İd el-Hadravi; Muhyiddin Mestu; Mektebetü'd-Dâru'l Tûras: Medine (t.y).

İbnü'l-Cevzi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir İbn Kayyım (ö. 751/1350), *Zâ'dü'l-Meâd fi Hedyi Hayrû'l-İbâd*, I-V, thk: Şuayb el-Arnaut, Abdulkadir el- Arnaut, Mektebetü'l-Menar el-İslamiyye: Beyrut 1994.

İbnü'l- Kelbî, Hişâm b. Muhammed b. es-Saib (ö. 204/819), *Kitâbü'l-Asnâm*, thk: Ahmet Zeki Paşa, Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye: Kahire 1995.

İsfehâni, Ebû Nuaym (ö. 430/1038), *Delâilü'n-Nübüvve*, thk: Muhammed Revâs Kaleci, Abdülberr Abbas, Dâru'n-Nefâis: Beyrut 1986.

Kandemir, M. Yaşar , “Halid b. Said”, *DİA*, XV, 287.

Kapar, M. Ali, “Fezare (Beni Fezare)”, *DİA*, XII, 538.

Kara, Hilal - Abdullah Kara, *Asr-ı Saadette Ramazan*, Nesil Yayınları: İstanbul 2008.

Kastalâni, Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *Mevâhibü'l-Ledünniyye*, I-III, thk: Me'mun b. Muhyiddîn el-Cenân, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1996.

Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, İstanbul 1995.

Koçer, Sayit, *Efendimiz'in Ramazanı*, Işık Yayınları: İstanbul 2010.

Köksal, M. Asım (ö. 1419/1998), *İslâm Tarihi*, I-XVIII, Şâmil Yayıncılık: İstanbul 1987.

Kurtubî, Ahmed b. Ebû Bekir (ö. 671/1230), *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XXIV, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risale: Beyrut 2006.

Kutup, Seyyid (ö. 1386/1966), *Fî Zilâli'l-Kur'an*, I-XVIII, çev: Emin Saraç, İsmail Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Araştırma Yayınları: İstanbul 1992.

Lane, Edward William, *An Arabic–English Lexicon*, I-VIII, Mektebetü Lübnan: Beyrut 1980.

M. Zihni Efendi, *Oruç İlmihali*, Darulhadis Yayıncılık: İstanbul 2005.

Mahmudov, Elşad, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, (Doktora tezi), İsam Yayınları: İstanbul 2010.

Makrîzî, Abdulkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442), *İmtâu'l-Esmâ*, I-XV, thk: Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1999.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbâhi el-Himyerî (ö. 179/795), *Muvatta*, thk: M. F. Abdülbâki, Beyrut 1985.

Medkûr, İbrahim (ed.)(ö. 1415/1995), *Mu'cemu'l-Vasît*, Mektebetü Şürükü'l-Düveliyye: Mısır 2004.

Merginâni, Burhânettin Ali b. Ebû Bekir (ö. 593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedi*, I-IV, thk: Muhammed Muhammed Tamir, Hafız Âşur Hâfız, Dârü's-Selam: Kahire 2000.

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 346/957), *Mürüccü'z-Zeheb Meâdinü'l-Cevher*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mısır 1384-1385/ 1964-1965.

Meydânî, Abdülğani el-Ğanîmi ed-Dımaşkî (ö. 518/1124), *el-Lubâbfî Şerhi'l-Kitâb*, I-IV, Mektebetü'l-İlmiyye: Beyrut (t.y).

Muttakî, Alâeddin Ali el-Muttakî b. Hüsâmeddin (ö. 975/1567), *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Ekvâl ve'l-Ef'âl*, I-XVIII, thk: Bekr-i Hayyânî, Müessesetü'r-Risâle: Beyrut 1986.

Münâvî, Muhammed Abdür-rauf (ö. 1032/1623), *Feyzü'l-Kadîr Şerhi'l-Camii's-Sağîr*, I-VI, Dârü'l-Ma'ruf: Beyrut 1972.

Münzirî, Abdulazîm b. Abdulkâvi (ö. 656/1258), *et-Terğîb ve't-Terhîb*, thk: Mustafa Muhammed Ammâre, Mısır (t.y).

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim bin Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dârü'l-İhya: Kahire 1955.

Naim, Ahmet - Kamil Miras, *Sahih-i Buhâri Muhtasârı Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, I-XII, Ankara 1984.

Nedvî, Seyyid Süleyman (ö. 1373/1953), *Asrı Saâdet-Peygamberimizin Tebliğat ve Ta'limatı*, çev: Ali Genceli, haz: Eşref Edip, Doğan Ofset Matbaacılık: İstanbul 1985.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünen*, Dârü'l-Fikr: Beyrut 1930.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Ezkâr*, thk: Ahmed Abdullah Bacûrî, Dârü'd-Deyyân: Beyrut 1988.

Nevevî, *el-Minhâc fî Şerhi Sahihi Müslim b. Haccâc*, I-XVIII, Dâru Âlemi'l-Kütüb: Riyad 2003.

Önkâl, Ahmet , “Batn-ı İdam Seriyyesi”, *DİA*, V, 202.

Plessner, M. , “Ramazan”, *İA* (İslam Ansiklopedisi), MEB Yayıncılık: İstanbul 1960.

Râzi, Ebû Abdullah Fahrettin Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209), *Mefâtihu'l-Ğayb*, I-VIII, Matbaatü'l-Âmire: Tahran, (t.y).

Rızku't-Tavîl, Seyyid , “Ramazan”, *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire, 53 (1981), S. IX.

Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları: Ankara 2007.

Suyûfî, Ebû'l-Fazl Celalü'd-din Abdurrahman b. Ebi Bekr (ö. 911/1505), *el-Câmiu's-Sağîr*, I-II, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 2004.

Suyûfî, *Esbâb-u Vurûdi'l-Hadis (Hadisler ve Sebepleri)*, thk: Yahya İsmail Ahmed, çev: Necati Tetik, Abdulmecid Okçu, İhtiyar Yayıncılık: Erzurum 1996.

Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah(ö. 581/1185), *er-Ravzü'l-Ünüf fî Sîreti'n-Nebeviyye*, I-VII, Kahire 1967.

Şâfî, Muhammed b. İdrîs (ö. 204/820), *er-Risâle*, I-III, çev: Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan, TDV Yayınları: Ankara 1996.

Şâmî, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî (ö. 942/1536), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*, I-XII, thk: Mustafa Abdulvâhid, Kahire 1997.

Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali(ö. 1250/1834), *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, I-IX, Mısır (t.y).

Şürrâb, M. Muhammed Hasan, *el-Meâlimü'l-Esîre fî's-Sünne ve's-Sîre*, Dârü'l-Kalem: Beyrut 1991.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed (ö. 360/970), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I-XXV, thk: Hamdi Abdülmecîd es-Selîfî, Mektebetü İbn Teymiyye: Kahire (t.y).

Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, I-II, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 1983.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Târîhu'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*, I-XI, thk: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dârü'l-Maarif: Mısır 1968.

Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, I-XXIV, thk: Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî, Dârü'l-Hicr: Kahire 2001.

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail (ö. 1231/1816), *Hâşiyetü't-Tahtâvî*, tsh: Muhammed Abdülazîz el-Halidî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 1997.

Tayrî, Mustafa Muhammed el-Hadîdî, "Ramazan", *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire 53(1981), S. 9.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (ö. 279/892), *Sünen*, thk: Beşşar Avvad Ma'rûf, Dâru'l-Garîbi'l-İslâmî: Beyrut 1998.

Tümer, Günay - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayıncılık: Ankara 1988.

Vâkıdî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/ 822), *Kitâbü'l-Meğâzî*, I-II, thk: Abdülazîz b. Süleyman b. Nâsır es-Sülemî, Mektebetü'l-Melîk: Medine 2004.

Ya'kûbî, Ahmet b. Ebû Ya'kûb b. Vadîh (ö. 294/897), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Dâru'l-Sadr: Beyrut (t.y).

Yazır, Muhammed Hamdi (ö. 1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Azim Yayıncılık: İstanbul 1982.

Yıldırım, Selahattin, *Rasulullah'ın Dilinden Ramazan ve Oruç*, Erkam Matbaası: İstanbul 2007.

Yılmaz, Musa Kazım , "Ramazan Orucu ve Hikmetleri", *Diyanet Dergisi*, 26 (1990), S. 2.

Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed (ö. 1205/1790), *İthâf-u Sâdatü'l-Muttakîn bi Şerh-i İhyâ-i Ulûmi'd-Din*, I-X, Beyrut 1994.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1374), *Târîhu'l-İslâmve Vefeyâtu'l-Meşahîr ve'l-A'lam*, 1-53, thk: Ömer Abdüsselâm Tedmur, Dâru'l-Kitab el-Arabi: Beyrut 1990.

Zehebî, *Siyer-ü Alâmi'n-Nübelâ*, I-XXV, thk: Beşar Avvâd Münîf, Müessesetü'r-Risale: Beyrut 1983.

Zemahşerî, Cârullah Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ömer (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl*, thk: Adil Ahmed Abdu'l- Mevcûd, Ali Muhammed Muavvîz, Mektebetü'l-Ubeykan: Riyaz 1998.

Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkt b. Yusuf(ö. 1122/1710), *Şerhu Mevâhibü'l-Ledünniyye*, I-XII, thk: Muhammed Abdu'l Aziz el-Halidî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1996.